

T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI

TÜRK EDEBİYATINDA FARŞÇA DİVÂN VE
DİVÂNÇELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM VE ARAŞTIRMA BAKANLIĞI
BOKÜBİBLİYOTEK VE KÜTÜPHANE MERKEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali Fuat BİLKAN

Hazırlayan
Şadi AYDIN

T 105178

İstanbul
2001

Fatih Üniversitesi

Tarih: 29 / 6 / 2001

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

TUTANAK

Şadi AYDIN

.....'a ait

"..... Türk Edebiyatında Farsça Diken ve Dikençeler"

adlı çalışma 70' dk.'lık süre içinde savunulmuş ve jüri tarafından

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oy

birliğiyle ~~oy çokluğuyla~~ kabul edilmiştir / edilmemiştir.

..... yarıyıl ek süre verilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Cihan Okuyucu

Üye

Doç. Dr. A. Fuat Bilgin

Üye

Yrd. Doç. Dr. Ak. Yıldız

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	I
Önsöz	II
Giriş	1
Mevlâna Celâleddin Rumî	8
Sultan Veled	19
Ulu Arif Çelebi	28
Fahredden-i Irakî	34
Ahmed-i Daî	41
Ali Şir Nevaî	47
Mevlâna Hamidî	58
Seyyid İmadeddin Nesimî	62
Cem Sultan	71
Adnî Mahmut Paşa	77
Kabulî	82
Gülşen-i Saruhanî	86
Molla İlahî	91
İbrahim Gülşenî	98
Basirî	107
Selimî (Yavuz Sultan Selim)	112
Şahî (Şehzade Beyazıd)	123
Fuzulî	128

Muradî (III. Murat)	137
Muhibbî (Kanunî Sultan Süleyman)	143
Nabî	149
Nef'î	157
Fasih Ahmed Dede	168
Abdullah Nidaî Kaşgarî	174
Nevres-i Kadim	184
Ayıntablı Aynî Efendi	194
Necmî Ömer Efendi	202
Seyyid Nigarî Karabağî	207
Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi	213
Halid Ziyaeddin	219
Sünbülzade Vehbî	224
Esad Erbilî	230
Ömer Nasuhi Bilmen	235
Kaynakça	241

KISALTMALAR

- a. g. e.** : Adı geçen eser
a. g. m. : Adı geçen makale
a. mlf. : Aynı müellif
bk. : Bakınız
c. : Cilt
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz. : Hazırlayan
İA : İslam Ansiklopedisi
İÜ : İstanbul Üniversitesi
Ktp. : Kütüphane, kütüphanesi
nr. : Numara
nşr. : Neşreden
s. : Sayfa
sy. : Sayı
TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TM : Türkiyat Mecmuası
trc. : Tercüme eden
TSMK : Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK : Türk Tarih Kurumu
vb. : Ve benzeri
vr. : Varak
vs. : Ve saire
yay. : Yayımlayan

ÖNSÖZ

Türk Edebiyatı, özellikle Selçuklular'dan itibaren İran kültür ve medeniyetinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu sebeple Türk Edebiyatı mahsulleri Fars Edebiyatı mahsulleri ile benzerlik arzeder. O halde, bu iki milletin edebiyatlarında bulunan üslup ve şiir yapılarındaki benzerliği bu medeniyet etkileşiminin ürünü saymamız mümkündür.

Bugünkü bilgimize göre müslüman olan Türkler'in yavaş yavaş İslâm kültürüne girmesinde Araplar'dan çok İranlılar'ın etkisi olmuştur. Başka bir deyişle, İslâm kültürü, ortak İslâm Edebiyatı'nın şekil ve tekniği, zevki, hayat görüşü, temaları, motifleri, Türkler'den önce müslüman olarak bir İslâmî Edebiyat geliştiren İranlılar'ın aracılığı ile Türk Edebiyatına girmiştir.

Müslüman İran şiiri nasıl Arap şiirini örnek alarak başlamış ve türlü katkılarla gelişmişse Türk divan şiiri de İslâm'dan sonraki İran şiirini örnek alarak başlamış ve gelişmiştir.

Bununla birlikte Türk dilini kullanarak ortaya Türkçe divânlar koyan Türk şairler arasında Farsça'yı çok iyi bilenler de bulunmaktadır. Bu şairler hem maharetlerini göstermek hem de bu dili en az Fars şairleri kadar iyi kullandıklarını ispat etmek için Farsça şiirler kaleme almışlardır. Bu şiirler bir divân veya divânçe oluşturmayacak kadar az ise bunları kendi Türkçe divanlarına serpiştirmişlerdir. Eğer yazdıkları şiirler fazla ise bunları Farsça divan veya divançelerinde müstakil olarak toplamayı yeğlemişlerdir.

Biz bu çalışmamızda Türk Edebiyatı'nda Farsça Divân ve Divânçeler'i tespit ederek Türkiye kütüphanelerinde bulunan nüshalarına ulaştık ve onları tavsif ettik. Bununla birlikte şairlerin bu Farsça Divân ve Divânçeler'inden şiir örnekleri alarak çalışmamıza ilave ettik. Bu itibarla bu şiir örnekleri sayesinde şairlerin Farsça şiir yazma kudretlerini de değerlendirme imkanı bulduk.

Bu çalışmamın başından itibaren maddi ve manevi yardımlarını hiçbir surette esirgemeyen çok değerli hocam Doç.Dr. Ali Fuat BİLKAN'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Şadi AYDIN

GİRİŞ

Selçukluların ve onlara bağlı emirliklerin Anadolu'da istikrar bulmasından sonra Fars dili yavaş yavaş bu toprakların resmi dili haline gelmeye başladı. Önemli kentlerde konuşma dili Farsça idi. Beyliklerde yazışmalar Farsça yapılıyordu, kitaplar Arapça ve daha ziyade Farsça yazılıyor, Farsça şiir söyleniyor, medreselerde dersler Farsça veriliyordu.

Anadolu Selçukluları'nda Arapça'dan özellikle Farsça'nın ağırlıklı bir yeri vardır. Anadolu Selçukluları'nda Vezir Sahib Fahrettin Ali, vezirliği zamanında divân yazışmalarının dilini Arapça'dan Farsça'ya çevirmişti. Aziz b. Erdeşir-i Esterabadi de Bezm u Rezm adlı eserini Arapça yazmak istediği halde, halkın Fars diline olan meyli ve bütün resmi yazıların bu dille yazılması üzerine Farsça kaleme aldığını şöyle dile getirmektedir:

“ Satacak malı olmadığını söyleyen, söylecek sözü bulunmadığını itiraf eden bendeniz, işin başlarında, Hazret-i Sultan tarafından bu eserin yazılması ve onun övgüye değer işlerinin anlatılması için görevlendirildiğim zaman onu Arapça yazmak istedim. Fakat Rum ülkelerinde yaşayan halkın çoğunun Fars diline meyilli olması ve ona itibar etmesi, o belde sakinlerinin büyük bir kısmının Derî (Fars) dilini konuşup anlaması, mektupların, muhasebe işlerinin, defterlerin ve diğer hükümlerin tamamının bu dilde kaleme alınması, herkesin aklının Fars nazmı ve nesriyle meşgul olması bizi Farsça yazmaya yöneltti.” Ayrıca Arapça olarak meydana getirilen eserlerin herkes anlasın diye Arapça'dan Farsça'ya tercüme edildiği ve medreselerde ise Farsça eğitimin yapıldığı anlaşılmaktadır.¹

Anadolu Selçukluları'nda XII. yüzyılın ikinci yarısından sonra İzzeddin Kılıçarslan zamanından bu yana edebiyat dili olarak Arapça, şiirde de Farsça, hükümdar ve devlet erkenının saraylarında rakipsiz bir hakimiyet elde etmişti. Sultan ve emirlerin himayesinde bir çok İran şairinin yanı sıra değişik ülkelerden ilim ve fikir adamlarının

¹- Özkan, Mustafa. Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Kitabevi, İst., 1995, s.56.

bir araya geldikleri saraylar ve medreseler Fars dili ile büyük bir edebî ve ilmî faaliyete sahne olmaktadır. Bunun tabii sonucu olarak da Farsça bir çok edebî ve ilmî eser ortaya konmaktaydı. Selçuklu hükümdarları daha çok Fars diline ve Fars edebiyatına değer veriyorlardı, çünkü kendileri bu dile vakıftılar.

Bu dönemde Fars Edebiyatı'ndan bir çok tercüme yapılmış ve bu tercüme daha sonra bu eserlerin tanınmalarını sağlayarak bu türlerde benzer eserler hem Türk diliyle hem de Fars dili ile ortaya konmuştur. Çeviriler dönemi diye adlandırdığımız bu edebi devrede yapılan belli başlı eser tercüme şunlardır: 1354' te Hoca Mesud'un Sadî'nin Bostan adlı eserinin Türkçe'ye ilk tercümesi olan ve 1073 beyitten oluşan Ferheng-nâme-i Sadi Tercümesi, Fahrî'nin Aydınolu İsa Bey adına Nizamî'den çevirdiği Hüsrev ü Şirin, Sultan Veled'in İbtida-nâme adlı eserinin Muhyî adlı biri tarafından Türkçe'ye yapılmış manzum tercümesi olan İbtida-nâme Tercümesi, Kastamonulu Şazi'nin 1362 yılında Candarlı Hükümdarı Celaleddin Şah Bayezid adına tercüme ettiği 3313 beyitlik Maktel-i Hüseyin mesnevisi, Aydınolu Umur Bey'in emri ile Kul Mesud tarafından çevrilen Kelile ve Dimne, Şeyhoğlu Sadruddin'in Germiyan Beyi Süleyman Şah adına çevirdiği Marzuban-nâme Tercümesi ile Kabus-nâme Tercümesi.

Fars dili, şiiri ve İran kültürünün revacının Anadolu'da ve diğer Osmanlı topraklarında devam etmesinde Mevlâna'nın düşüncesinin ve eserlerinin etkisi çok büyüktür. Mevlâna'nın şiiri, Mevlevî Tarikatı, Mevlevî Tekkeleri Fars dilinin bu topraklarda yaşamasına ve Anadolu dışındaki yörelerde de yayılmasına vesile oldu. Çünkü Mevlâna'nın mesnevisi ve gazelleri Farsça söylenmişti ve Fars dili Mevlevî dervişlerinin kutsal dili haline gelmişti. XIII. yüzyıllarda Fars dili şairlere, vezirlere, münşilere ve hükümet adamlarına özgü bir dildi ama Mevlevî tekkeleri vasıtasıyla halk tabakaları arasına girdi. Sultan saraylarında şehnamehanlar bulunduğu gibi derviş meclislerinde de Mevlâna'nın şiirlerini okuyan mesnevîhanlar bulunmaktaydı.

Bu dönemde, Mevlevîlikle ilgili bir çok Farsça eser ortaya konmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır: Celâleddin-i Rumî'nin Mesnevi, Divân-ı Kebir, Mecalis-i Seba, Fihi

ma Fih ve Mektubât adlı eserleri, Bahaeddin Veled'in Maarif adlı eseri, Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi'nin Maarif'i, Şemsi Tebrizi'nin Makalat'ı, Sultan Veled'in Divân, İbtida-nâme, Rebab-nâme, İntiha-nâme ve Maarif'i, Arif Çelebi'nin Divân'ı, Feridun Sipehsalar'ın Risalesi, Eflaki'nin Menakıbu'l-Arifin adlı eserleri.

Anadolu Selçuklu saltanatı sona ererken İran'da da Olcayto'dan sonra İlhanlı hükümeti zayıflamaya yüz tuttu ve bu hanedan'ın Anadolu'daki nüfuzu ve idari gücü yavaş yavaş ortadan kalktı. Öte yandan, göçebe Türkmen nüfusu Anadolu'da hızla çoğalmaktaydı. Tatar hücumu sırasında bunların bir kısmı yurtlarından sürülmüş ve Anadolu'ya gelmişlerdi. Moğollarla birlikte bu topraklara yeni gruplar da gitmişti. Selçuklular'ın çöküşüyle birlikte bu boylar Anadolu'nun dört bir yanında yerel hükümetler kurdular. Bunların arasından Kayı Boyu, Selçuklular döneminde Bizans'a karşı uç beyliği yapıyordu. Sonraları 1326'da Bursa'nın Osman Bey'in oğlu Orhan Bey tarafından fethedilmesiyle Osmanlı Devleti'nin kuruluş hazırlıkları tamamlanmış oldu.²

Selçuklulardan sonra Osmanlılar'ın zuhuruna kadar ki fetret döneminde nerede tahsilli bir bey ve hakim varsa, Fars dili orada ilgi görüyordu. Bu cümleden olarak 1381-1398 yılları arasında yaklaşık 18 yıl süreyle Sivas ve yöresinin hakimi olan Kadı Burhaneddin, Fars dilini himaye ediyordu. Tarih-i Kadı Burhaneddin-i Sivasî diye tanınan Bezm u Rezm Aziz b. Erdeşir-i Esterabadî tarafından Farsça yazılan bu eser dönemin olayları ve Anadolu'nun genel durumunu anlatır. Bununla birlikte bu dönemde verilen mühim Farsça eserler şunlardır: Tasavvufi bir tefsir olan ve Mevlâna Ahmed-i Rumi tarafından 1320'de yazılan Dakayıku'l-Hakayık, Kadı Ahmed-i Niğdeî'nin çeşitli konulardan bahseden eseri el-Veledü's-Şefik, Anadolu Selçuklularının 1340 yılına kadar kısa bir tarihi olan ve dördüncü Alaaddin Keykubat adlı bir şehzade adına yazılan Risale-i Tarih-i Al-i Selçuk, Emir b. Hızır Malî Karamanî tarafından 1355 yılında yazılan musikiye dair bir eser olan Kenzu't-Tuhaf, Hamid-i Engurî tarafından 1356 yılında nazmedilen Arapça-Farsça bir sözlük olan Ukdü'l-Cevahir ve Farsça Divanı,

²- Riyahi, Muhammed Emin. Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı (çev. Mehmet Kanar) İnsan Yay. İstanbul, 1995 s.113

Muhyî-i Hisari'nin 1418 yılında yazdığı Siretü'n-Nebi adlı eseri, 14. yüz yılın ilk yarısında yaşayan Ahmed-i Gülşehrî'nin Felek-name adlı tasavvufi bir mesnevisi bulunmaktadır.

1453 yılında İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed tarafından fethiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun altın çağı başlamış oldu. İmparatorluğun başkenti Edirne'den İstanbul'a nakledilerek bu şehir gitgide çağın en büyük kültür merkezi haline geldi.

Fatih'in sarayı İran'lı şair ve yazarların toplandığı bir yerdi. Bu dönemde İran'dan İstanbul'a giden orta dereceli bir çok şair görüyoruz. İran'dan Anadolu'ya giden herkesten şairlik beklendiği ve bu konuda mahareti olmayan ve İran'da şairlik iddiasında bulunamayacak kişilerin şiir söyledikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan, şair olmak ile İran'lı olmak birbiriyle öylesine özdeşleşmiştir ki, Anadolu'lu bazı şairler kendilerini İran'lı gösteriyorlardı.

Fatih'ten sonra tahta geçen II. Bayezid, o devirdeki İran'ın en meşhur şairi Câmî ile yazışıyor ve ona değerli hediyeler gönderiyordu. Câmî, 'Silsiletü'z-Zeheb' adlı mesnevisinin üçüncü defterini Bayezid'e ithaf etmiş ve sonunda Sultan'ın gönderdiği ikibin altın floriye teşekkür etmiştir. Câmî'nin Fatih ve II. Bayezid ile ilişkileri onun Osmanlı topraklarında meşhur olmasına neden oldu. Öyle ki, hiç bir İran'lı şair ve yazarın eseri onun eserleri kadar tercüme ve istinsah edilmedi.

Bu iki hükümdar zamanında yazılan Farsça eserlerden bazıları şunlardır: Şükrullah b. Şihameddin Ahmed-i Amasyavî (öl.1489), 1457 yılında yazdığı 'Behçetü't-Tevarih' adlı kısa dünya tarihi, aynı müellif akayid ve tasavvufa dair 'Menhecü'r-Reşad'ı yazmıştır, Ali b. Mülük-i Münşî'nin 'Zafer-nâme' adlı eseri, Muhammed b. Halil-i Konyevî'nin 'Tarih-i Âl-i Osman'ı, Ali Kulçu'nun 'Risale-i Heyet'i, Hasan b. Muhammed Şah-ı Fenarî (öl.1481) 'el-Metalibu'l-Aliyye'yi yazmıştır, Mahmud b. Pirkerd b. Emir-i Şervanî, 'Kimyaü'l-Kulüb' manzumesini 1487 yılında tamamlamıştır, Kıvamüddin Yusuf b. Hasan Huseyin-i Rumî, 'Ahkamü's-Selatin' adlı bir kitap yazmıştır, hekim ve matematikçi Hüseyin-i Hitabi, 'Tuhfetü'l-Hisab'ı 1490 yılında tamamlamıştır.

Babasını tahttan indirerek yerine geçen Yavuz S. Selim'in güçlü bir şairlik yönü bulunmaktadır. Yavuz döneminde Şah İsmail'in zulmü nedeniyle bir çok İran'lı şair ve bilgin Anadolu'ya kaçtı. Sünnî şair ve bilginler inançlarından vazgeçemedikleri takdirde ya öldürülüyorlardı ya da İran'dan kaçıyorlardı. Bunların bir kısmı Hindistan'a, bir kısmı Maveratünnehir'e, bir kısmı da Anadolu'nun yolunu tuttu. Anadolu'ya gelen ilim ve edeb erbabına gerekli değeri veren Yavuz, Farsça söyleyen şairleri teşvikten geri durmuyordu. Kendisi de Farsça şiir söylüyordu, Farsça divanında 2000 beyit vardır.

Avrupalıların Muhteşem Süleyman dedikleri Kanunî, Yavuz'dan sonra tahta geçmiştir. Edebiyatı seven, şair ve yazarları destekleyen bir kimseydi. Farsça şiir de söyleyen Kanunî şiirlerin de Muhibbî mahlasını kullanmıştır. Türkçe divanından başka yaklaşık 700 beyitlik Farsça divanı vardır.

Buraya kadar görüldüğü üzere Fars Dili, Selçuklulardan sonra Beylikler döneminde ve akabinde kurulan Osmanlı Devleti'nde varlığını canlı bir şekilde sürdürmüştür. Çalışmamızın amacı olan Türk Edebiyatı'nda Farsça Divân ve Divânçeler'in tesbiti ve incelenmesi ciddi bir kaynak ve kütüphane taraması neticesinde sonuca ulaşmıştır. Yapmış olduğumuz araştırma ve incelemeler neticesinde Türk Edebiyatı'nda 20 kadar Farsça divân ve 13 kadar da Farsça divânçe olduğunu tesbit ettik. Çalışmamıza göre XIII. yüzyılda 2, XIV. yüzyılda 2, XV. yüzyılda 9, XVI. yüzyılda 7, XVII. yüzyılda 3, XVIII. yüzyılda 3, XIX. yüzyılda 5, XX. yüzyılda 2 kadar Farsça divân ve divânçe bulunmaktadır.

Aşağıda, yüzyıllara bağlı olarak her yüzyıla düşen şair sayısını bizlere bir fikir vermesi ve iyi bir değerlendirme yapabilmek için grafik halinde çizmeyi uygun gördük. Grafikte de görüleceği üzere XIII. yüzyılda bulunan 2 şair, Mevlâna Celâleddin-i Rumî ve Fahreddin-i Irakî'dir. Mevlâna, Moğol baskısı sonucu Fars coğrafyasından Anadolu'ya ulaşmış, kendisi tamamen Fars kültürü ile yetişmiş, yaşadığı topraklarda konuşulan resmî dil ve edebiyat dili Farsça, okuduğu kaynaklar Farsça'dır. Bu nedenle eserlerini Fars diliyle vermesi gayet doğaldır.

Diğer bir XIII.yüzyıl şairi Fahreddin-i Irakî, Mevlâna ile hemen hemen aynı durumdadır. Yetiştığı coğrafyada Fars dili ve kültürü hakimdir, eserlerini Farsça vermiştir.

XIV. yüzyılda da 2 şair bulunmaktadır. Bunlar; Sultan Veled ile Ulu Arif Çelebi'dir. Her ikisi de Mevlâna ekolünün devamı niteliğindedirler. Daha önce zikredilen XIII. yüzyıl şairleriyle aynı kaderi paylaşmışlardır. Coğrafya ve beslenen kaynaklar aynıdır. Dolayısıyla semereler de benzerdir.

XV. yüzyıla geldiğimizde karşımıza çıkan manzara hayli ilginçtir. Çünkü bu asırda Farsça divân yazan şair sayısında müthiş bir artış gözlenmektedir. Bu şairler; Ahmed-i Daî, Nevaî, Mevlâna Hamidî, Nesimî, Cem Sultan, Adnî Mahmut Paşa, Kabulî, Molla İlahî, Gülşen-i Saruhanî'den ibarettir. Bu şairlerin en belirgin özellikleri şunlardır; Birincisi bu şairler arasında Osmanlı topraklarında yetişenlerin çok iyi eğitim aldıkları, kendilerini özellikle edebiyat alanında geliştirdikleri ve Fars şairleri gibi Farsça yazabilme cesaretini kendilerinde buldukları gözlenmektedir. İkincisi ise bunlardan bazılarının o asırda yükselme devrini yaşayan Osmanlı Devleti'ne Fars coğrafyasından göç ederek katılmaları ve zamanla devletin çeşitli kademelerinde yer alarak Osmanlılaşmalarıdır.

XVI. yüzyıl şairlerine baktığımızda sayının biraz azaldığını görürüz. Bunun sebebi bu dönemde Fars coğrafyasından Osmanlı topraklarına gelenlerin fazla olmaması ve Türk edebiyatının ciddi bir yükselme göstermesi ve kendisini kendi diliyle ifade etmeye çalışması sayılabilir. Bu asır şairlerinin öne çıkan diğer önemli bir özelliği de aralarında 3 hükümdar ve 1 şehzâde bulundurmalarıdır. Selimî mahlaslı Yavuz S. Selim, Muhibbî mahlaslı Kanunî S. Süleyman, Muradî mahlaslı III. Murad ve Şahî mahlaslı Şehzâde Bayezid yazdıkları divân ve divânçelerle Türk edebiyatında değişik bir rüzgar estirmişlerdir. Hususiyetle Yavuz'un, Türkçe bir divân yazan Hitayî mahlaslı Şah İsmail karşısında oldukça hacimli bir Farsça divân yazması çok ilginçtir.

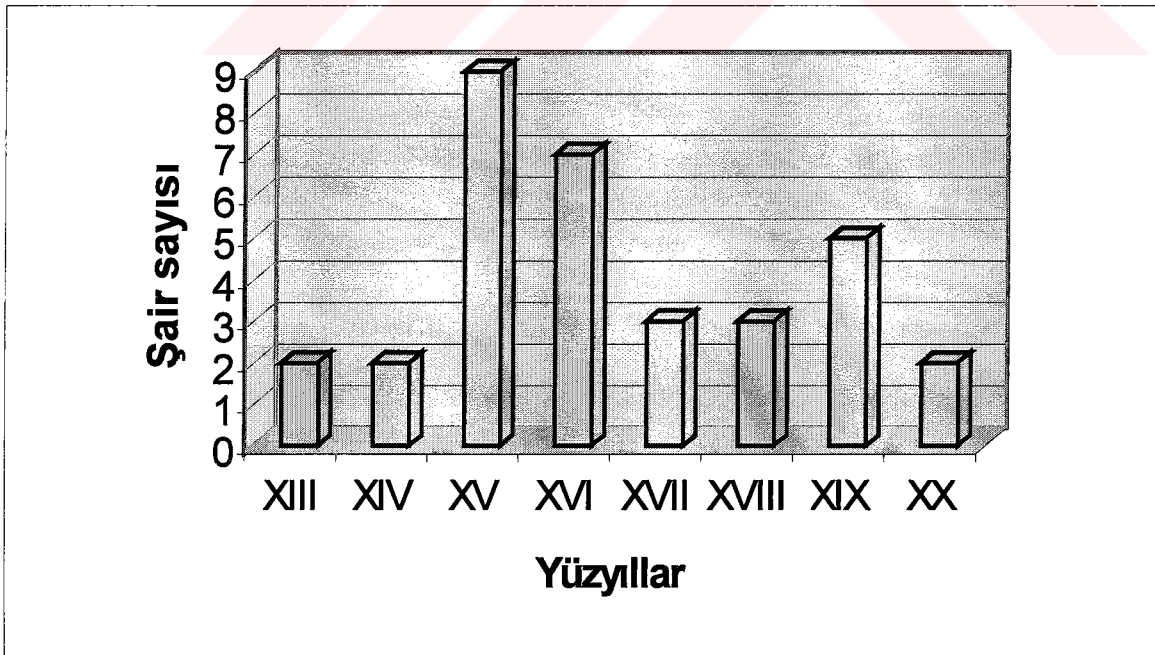
XVII. yüzyıla baktığımızda Türk edebiyatının iki büyük üstadı olan Urfalı Nabî ve Erzurumlu Ömer Nefî'nin yanında Fasih Ahmed Dede'yi görürüz. En az bir Fars

şairi kadar Fars dilini iyi kullanan bu iki büyük usta verdikleri örneklerle kendilerini Farsça'yı kullanmak adına ispat etmişlerdir. Bu iki büyük şair Farsça'yı kendi ana dilleri gibi Fars şairlerini kışkıracak şekilde kullanabilmişlerdir.

XVIII. yüzyılda Farsça divân yazan 3 şair bulunmaktadır.(Abdullah Nidaî Kaşgarî, Nevres-i Kadim ve Sünbülzâde Vehbî) Kullandıkları dil orta bir dildir, şiirlerine bakınca Fars şairi olmadıkları anlaşılabilir. Buna rağmen Farsça'yı cesaretle kullanmışlardır. SünbülzâdeVehbî'nin yazmış olduğu Farsça-Türkçe lügat bu dönemde önemlidir.

XIX. yüzyılda yine bir artış görülmektedir. Bu asırda 5 şair Farsça divân ve divânçe yazmıştır. (Ayıntablı Aynî, Ömer Necmi Efendi, Seyyid Nigarî Karabağî, Şeyhülislam Arif Hikmet ve Halid Ziyaeddin) Farsça şiirlerinde vasat bir şairlik sergilemişlerdir. Genelde bu şairlerin şiirleri az ve divânçe oluşturabilecek mahiyettedir.

XX. yüzyıla göz attığımızda Esad Erbilî ve Ömer Nasuhî Bilmen'i görmekteyiz. Her iki şairin de divânçesi bulunmakta ve Farsça'yı kullanma kabiliyetleri vasatın altındadır.

MEVLÂNÂ CELALEDDİN-İ RUMÎ (1207-1273)

Asıl adı Muhammed Celâleddin olan Mevlâna, Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Hakkında bilgi edinebildiğimiz belli başlı iki kaynak Ahmed Eflakî'nin Menakıbü'l-Arifin'i ile Sultan Veled'in İbtida-name'sidir. Anılan kaynakların verdikleri bilgilere göre, dönemin Belh'teki tanınmış bilginlerinden olan Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled, Harezmi Moğol saldırısına uğramazdan kısa bir süre önce 1212 yılında, ailesi ile birlikte Belh'ten ayrılmıştır. Bahaeddin Veled ve ailesi önce İran'a gelmiş burada ünlü mutasavvıf Attar-ı Nişaburî ile görüşmüş, daha sonra Hicaz'a, oradan da Şam yoluyla Anadolu'ya gelmiştir. Aile, Anadolu'nun değişik yerlerinde kısa süreli kalıŖlardan sonra eski adı Larende olan Karaman'a gelerek bir süre burada yaşamış, 1221'de de Selçuklu Sultanı Alaeddin'in daveti üzerine Konya'ya gelerek yerleşmiştir. Kaynakların verdiği bilgiye göre, Konya'da medrese hocalığı yapan ve vaazları ile çevresinde saygınlık kazanan Bahaeddin Veled 1230 yılında Konya'da vefat etmiştir. Daha sonra, Bahaeddin Veled'in öğrencisi Seyyid Burhaneddin Muhakkık Tirmizî, Mevlâna'nın hocalığını yapmıştır. Burhaneddin Muhakkık, Konya'da bulunduğu süre içinde, Mevlâna'ya tasavvuf bilgilerini öğretmiş, onun düşünce dünyasının biçimlenmesinde etkili olmuştur. Mevlâna'nın bu kendi içine dönmüş olarak yalnız kalmayı tercih ettiği dönem 1244 yılına kadar sürmüştür. 1244 tarihi Mevlâna'nın hayatında bir dönüm noktasıdır. Çünkü anılan tarihte Mevlâna, Konya'ya gelen Şems-i Tebrizî ile tanışır.

Şems-i Tebrizî'nin etkisinde kalarak onu yanından ayırmayan Mevlâna'da gerçek mistik ruhun oluşması, Şems ile olan derin dostluğun sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak, yalnızca Şems'in varlığı ve dostluğuyla yetinen Mevlâna'nın bu tutumu bir süre sonra halkın tepkisine yol açar. Nitekim, Mevlâna'nın çevresindekilerin kıskançlığı sonucu Şems ortadan kaybolur. Şems'in ortadan kaybolmasından sonra büyük üzüntüye kapılmış olan Mevlâna'nın, onun ayrılığı üzerine esas edebi kişiliğini ortaya koyan lirik şiirlerini yazdığı kaynakların verdiği bilgiler arasındadır. Şems'ten aldığı ruhla yazdığı

şiiirlerini Divân'ında toplayan Mevlana, Divân'daki gazellerinde bazen 'Şems', bazen de 'Hamuş' mahlasını kullanmıştır. Divân-ı Kebir adıyla yaygın olarak tanınan Divân ise 'Şemsü'l-Hakayık' diye de bilinir. Gerek Divân'da kullanılmış olan mahlaslardan gerekse Divân'ın adından da anlaşılacağı gibi, Mevlâna'nın Divân'ında Şems-i Tebrizî'nin etkisi önemlidir.

Kaynaklardan öğrenildiğine göre Mevlâna, Şems'ten sonra Kuyumcu Selahaddin Zerkub ile arkadaşlık etmiş ve onu kendisine halife seçmiştir. Mevlâna ile Selahaddin Zerkub arasında on yıl süren arkadaşlık Selahaddin Zerkub'un ölümüyle son bulmuştur. Daha sonra Mevlâna, edebi kişiliğinde önemli yeri olan bir başka insanı, Hüsameddin Çelebi'yi yakın arkadaş edinmiştir. Hüsameddin Çelebi'nin Mevlâna'nın edebi kişiliğindeki önemi, ünlü eseri Mesnevi dolayısıyla. Çünkü Mevlâna, İslam dünyasının tanınmış eserlerinden Mesnevi'sini Hüsameddin Çelebi'nin teşvik ve ısrarı üzerine yazmıştır. Anılan eserin ilk on sekiz beytini kendisi yazan Mevlâna, geri kalan hacimli kısmını Hüsameddin Çelebi'ye söylemek suretiyle yazdırmıştır. Böylece yirmi sekiz bin dolayındaki altı ciltlik mesnevi ortaya çıkmıştır. Hüsameddin Çelebi'nin yakın dost ve halife olarak Mevlâna'nın varlığındaki yeri, Mevlâna'nın 17 Aralık 1273 tarihinde ölümüne kadar sürmüştür.¹

Eserleri:

Mesnevi: Mevlâna'nın eserlerinin en ünlüsü ve hacimlisi olan Mesnevi, dini, tasavvufî ve ahlaki yanı ağır basan didaktik bir eserdir. Türkçeye bir çok tercüme ve şerhleri yapılmıştır. İsmail Rüşuhî Ankaravî, Abdalbaki Gölpınarlı ve Şefik Can şerhlerinin yanında İsmail Hakkı Bursavî ve Süleyman Nahifî tercümeleri meşhurdur.²

¹-Geniş bilgi için bkz. Firuzanfer, Bediüzzaman. Mevlâna Celâleddin, çev. Feridun N. Uzluk, İst., 1986.

²- Önder, Mehmet- Binark, İsmet- Sefercioğlu, Nejat. Mevlana Bibliyografyası, 2 cilt, Ankara, 1974.

Fihi Ma Fih: Mevlâna'nın sohbetleri sırasında, başta tasavvuf olmak üzere, din, ahlâk, felsefe ile ilgili görüşlerini anlattığı, dünya, insan ve şiir anlayışını söz konusu ettiği konuşmalardan meydana gelmiştir. Bu eser üzerine Abdülbaki Gölpınarlı ve Meliha Tarıkahya çalışmalarında bulunmuşlardır.³

Mecâlis-i Seba: Mevlâna'nın yedi vaazının bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir. Bu eser Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yayınlanmıştır.⁴

Mektubât: Mevlâna'nın mensur eserleri arasında yer alan Mektubat ise onun Selçuklu Devleti ileri gelenlerine, dönemin devlet adamlarına, dostlarına yazdığı 145 mektubun bir araya getirilmesi suretiyle eser halini almıştır.⁵

Divân: Yaygın olarak bilinen diğer adı Divân-ı Kebir'dir. Diğer eserlerine göre lirizm yanı ağır basan Divân'daki manzumelerinde, Mevlâna, daha çok tasavvufi aşkı işlemiştir. Divân'da Şems'in etkisi belirgindir. Eserde yer alan bir çok şiirde Şems, mahlas yerine kullanılmış ve eserin bu özelliğinden dolayı Mevlâna Divanı, Divân-ı Şems-i Tebriz ve Şemsü'l-Hakayık adları ile de anılagelmiştir. Eserin Türkiye kütüphanelerinde 12 kadar nüshası bulunmaktadır.⁶

Birinci nüsha: Konya Mevlâna Müzesi nr. 2105 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Miklepli, düz siyah meşin ciltli, üstü bez kaplıdır. Nesih yazıyla, 23 satır, 245 varaktır. (22,5x15) (18,2x12)cm ebadındadır.

³- Gölpınarlı, Abdülbaki. 'Fihi Ma Fih', İstanbul, 1959. Tarıkahya, Meliha Ülker. Fihi Ma Fih Tercümesi, İstanbul, 1954.

⁴- Gölpınarlı, Abdülbaki. Mecalis-i Seba, Konya, 1965.

⁵-Gölpınarlı, Abdülbaki. Mektublar, İstanbul, 1963.

⁶- Ritter, Helmut. 'İslam Ans., Celaleddin-i Rumi mad., C.III, İstanbul,1988, s.53-59. Ritter, Helmut. Der Islam, 1940, XXVI, 144 -156.

Başı: Ân hace râ der kûy-i mâder-i gül fûru reftenest pâ
Bâ tu be-gûyem hal-i u ber han iza ca el-kaza

Sonu: Tû çe mi dade-i be-dil ki çep u rast mi-füted
Vegehî ni çep u ne rast ne ters u ne imenî

İkinci nüsha: Konya Mevlâna Müzesi nr.2016 Ortası şemseli, kenarları cedvelli, miklepli, koyu kahverengi ciltlidir. Talik yazıyla, 15 satır, 266 varaktır. (20,5x16) (15,7x11,5)cm ebadındadır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

Başı: Ân hace râ der kûy-i mâder-i gül fûru reftenest pâ
Bâ tu be-gûyem hâl-i u ber han iza ca el-kaza

Sonu: İn dergâh-ı ma dergâh-ı nevmidî nist
Sad bar eger tevbe şikestî baz â

Üçüncü nüsha: Konya Mevlâna Müzesi nr. 2017 Hicri 1069 tarihinde istinsah edilmiştir, müstensihi belli değildir. Kenarı düz altın yıldız cedvelli, kırmızı yumuşak ciltlidir. Nesih yazıyla, 27 satır, 333 varaktır. (28x19) (19,8x13,8)cm ebadındadır.

Başı: Âmed but-i meyhâne ta hane bered mâ râ
Be-nemud bahar-ı nev ta taze koned mâ râ

Sonu: Çun ruz-i visal şod ferazeş kerdem
Goftem ne-giristi ne-bayed ne-girist

Dördüncü nüsha: Konya Mevlâna Müzesi nr. 2018 Mecmua içerisinde. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Kenarı cedvelli, miklepsz, koyu kırmızı yumuşak ciltlidir. Sahifelerdeki satır ve yazı muhtelif, 238 varaktır. (19x13,5) (14,8x8)cm ebadındadır.

Başı: Ey ki be-hengam-ı derd rahat canî me râ

Vey ki be-telhî-i fakr genc-i revani me râ

Sonu: Ey aşıkân ey aşıkân derd şoma ma râ deva

Ey derd-i derman râ be-gû monla-yı Rumî mi-resed

Beşinci nüsha: Konya Mevlâna Müzesi nr. 7750 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Mesnevi ile birliktedir, mesnevi hamışindedir. Kenarları gömme cedvelli, ortası, üstü ve altta küçük birer madolyonu havi şemseli, koyu kırmızı meşin ciltlidir. Talik yazıyla, 29 satırlı, 508 varaktır. (30,5x17,5) 825,8x14,2)cm ebadındadır.

Başı: Ân hace râ der kûy-i mâder-i gül fûru reftenest pâ

Bâ tû be-güyem hâl-i u ber han iza ca el-kaza

Sonu: Ez hak ki cümle daneha mi-ruyed

Hem dane-i ademî be-ruyed meydân

Altıncı nüsha: İstanbul Ün. Kütüp. Farsça Yazmalar nr. 82 1274 hicri tarihinde, Rani Efendi Mustafa Kürdistanî tarafından istinsah edilmiştir. Nestalik yazıyla, 14 satır, 130 varaktır. (20,6x15) (14,5x10)cm ebadındadır.

Başı: Tâ suret-i peyvend-i cihan bud alî bud

Sonu: Be-tarih-i yevm-i şenbe dehom-i şehr-i rebi'üs-sani 1274 der devlet-i aliye-i İstanbul der dest-i kemterin golam-ı sadık-ı pak Rani Efendi Mustafa Kürdistanî.

Yedinci nüsha: İstanbul Ün. Kütüp. Farsça Yazmalar nr. 724 1059 hicri tarihinde, Derviş Cafer tarafından istinsah edilmiştir. Nestalik yazıyla, çift sütun 27 satır, 371 varaktır. (23,5x13,5) (19,4x8,1)cm ebadındadır. Başlıklar kırmızı, birinci ve ikinci varaklar altın varaklıdır.

Başı: Mâh-ı ramazan âmed ey yâr-ı kamer sima
Ber bend ser-i sofra be-guşay reh-i bâla

Sonu: Kad temmet divân ala yedd-i Derviş Cafer fi evahir-i zikade fi sene-i tisa u hamsin bade'l-elf.

Sekizinci nüsha: İstanbul Ün. Kütüp. Farsça Yazmalar nr. 1234 Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Başlıklar kırmızı, müzehheb serlevhalı, birinci ve ikinci varak altın cedvellidir. Nestalik yazıyla, çift sütun 17 satır, 266 varaktır. (23x16) (17,2x11,2)cm ebadındadır.

Başı: Hicâb ez çeşm-i hod be-guşa ki sübhanellezi esri

Sonu: Geştî be-meyan-1 âb ba bar-1 giran
Tâ mi-reved an nigâr-1 mâ mi-ranim

Dokuzuncu nüsha: İstanbul Ün. Kütüp. Farsça Yazmalar nr. 334 Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Kahverengi ciltli, serlevhalı, altın cedvelli, başlıklar kırmızıdır. Nestalik yazıyla, çift sütun 25 satır, 698 varaktır. (20,3x12) (16,2x7,6)cm ebadındadır.

Başı: Mâh-1 ramazan âmed ey yâr-1 kamer sima
Ber bend ser-i sofrâ be-guşay reh-i bala

Sonu: Çun rûz-i visâl şod ferazeş kerdem
Goftem ne-giristî ne-bayed ne-girist

Onuncu nüsha: İstanbul Ün. Kütüp. Farsça Yazmalar nr. 589 Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Sefine şeklinde, kahverengi meşin cilt içerisinde, serlevhalıdır. Nesih yazıyla, 12 satır, 220 varaktır. (8,9x14,4) (5,5x14,5)cm ebadındadır.

Başı: Bidâr kon tarab râ ber men be-zen tu hod râ
Çeşmi çonin be-gerdan kurî-i çeşm-i bed râ

Sonu: Temmetü'l-mecmua bi-avnillahi hüsni tevfik

Onbirinci nüsha: İstanbul Ün. Kütüp. Farsça Yazmalar nr. 1409 Nemçeli Hüsar tarafından 1909-1918 yılları arasında istinsah edilip, Mehmed V. Reşat'a ithaf edilmiştir. Üzeri güzel bir kumaş kaplı, kırmızı meşin bir cilt içerisindedir. Söz başları kırmızı ve serlevhalıdır. Nestalik yazıyla, 35 satır, 113 varaktır. (18,6x33) (10,5x24)cm ebadındadır.

Başı: Ey tairan-ı kuds râ aşk-et füzude bâlha
Der halka-yı sevda-yı tu ruhaniyan râ hâlha

Sonu: Nemçeviyü'l-asl ey Hüsar küll-i sitayiş aziyet ... oldu bin ikiyüz yirmi dokuz.

Onikinci nüsha: Nuruosmaniye Kütüp. vr. 2545 Külliyat içerisindedir. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Yeşil bez kaplı bir cilt içerisinde, nestalik ve nesih yazıyla, 27 satır, 542 varaktır. Söz başları yıldız veya kırmızı, her cildin başında güzel bir başlık bulunmaktadır. (17,3x26) (11,5x16)cm ebadındadır. Varak 1b-508b (ortada) Mesnevi, 512b-545a Fihi ma Fih, 1b-508b (kenarda) Divân-ı Kebir bulunmaktadır.

Başı: Ey dil çe endişede-i der özr-i in taksirha
Zi ân su-yi u çendin vefa zi in su-yi tu çendin cefa

Sonu: Attar der reh-i tu bad ez süluk-i seyyad
Çun dide rûy-i hûb-et hod tama' boride

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

بر سر ره دیدمش تیز روان چون قمر
گفتم بهر خدا یکدمه آهسته تر

یکدم ای ماهوش اسب و عنان را بکش
ای تو چو خورشید و خور سایه ز ما ز و میر

گفت منم آفتاب نیست ترا تاب تاب
زانک ز یک تاب من از تو نماند اثر

زانک تو در سردسیر داشته ای رخت خشک
خشک لب و چشم تر بوده ای از خشک و تر

برج من آنسو ترست دور ز خشک و ترست
نیک عجب گوهرست نیک پر از شور و شر

از پس چندین حجاب چاک ز دستی تو جیب
از پس پرده ترا یاهه شده پا و سر

جانب تبریز تا ز جانب شمع طراز
شمس حق سر فراز تا شودت زیب و فر

*Bediüzzaman Fürüzanfer, Külliyyat-ı Şemsi Tebrizî, İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran, (1341 h.ş.) s.445,

GAZEL*

ای همه منزل شده از توره بی ره
بی قدمی رقص بین بی دهنی قهقهه

از سر پستان عشق چونک دمی شیر یافت
قامت سروی گرفت کورکک یک مهه

روی ببینید روی بهر خدا عاشقان
گرچه ز نخ زد بسی کور دلی ابلهه

والله کو یوسفست بشنو از من از انک
بودم با یوسفی هم نمک و هم چهه

چونک نماید جمال گوش سوی غیب دار
عرش پر از نعره هاست فرش پر از وه وهه

عاشق باشد کمان خاص بتی همچو تیر
هیچ نبرد کمان گز بشود ده زهه

آنک ز تبریز دید یک نظر شمس دین
طعنه زند بر چله سخره کند بر دهه

*Bediüzzaman Fîrûzanfer, Külliyyat-ı Şemsi Tebrizî, İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran, (1341 h.ş.) s.894,

GAZEL*

گر اینجا حاضری سر همچین کن
چو کردی بار دیگر همچین کن

مرادی تنگ اندر بر کشیدی
بیا ای تنگ شکر همچین کن

در و بام مرادی می شکستی
درآ امروز از در همچین کن

میان جان چاکر کار کردی
بپیش چشم چاکر همچین کن

چه خوش کردی مها آن شیوه را دی
رها کن ناز و خوشتر همچین کن

*Bediüzzaman Fûrûzanfer, Külliyyat-ı Şemsi Tebrizî, İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran,
(1341 h.ş.) s.717,

SULTAN VELED (1226- 1312)

Mevlâna Celâleddin'in büyük oğludur. Karaman'da doğmuştur. Babasının yanı sıra Şam'da ve Konya'da bazı bilginlerden öğrenim görmüştür. Babasının muhitinde yetişmesi düşüncelerini de etkilemiş ve babasının ileri sürdüğü tasavvuf esaslarını halka yaymış; diğer bir deyimle Mevlevîlik, Sultan Veled tarafından kurulmuş ve tarikat nizamı onun tarafından belirlenmiştir. Şiirlerinde Anadolu halkını aydınlatmak ve Mevlâna'nın büyüklüğünü telkin maksadı güdüyordu. Eserlerinin büyük bir kısmını Farsça yazmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi'nin ilk örneklerinden sayılan Sultan Veled'in Türkçe şiirleri de tasavvuf esaslarını öğretir mahiyettedir. Şiirlerinde babası kadar başarılı değilse de, onun takipçisidir. 1285'de Mevlevî tarikatının şeyhi olmuş ve ölümüne kadar yani 28 yıl şeyhlik yapmıştır.¹

Eserleri:

İbtida-nâme: 1291 yılında Farsça yazılmış mesnevi şeklinde bir eserdir. İçinde 76 Türkçe beyit vardır. Veled-nâme adıyla da tanınır. Eser üzerine Abdülbaki Gölpınarlı bir çalışma yaparak yayınlamıştır.²

Rebab-nâme: 1301 yılında kaleme alınmış Farsça bir mesnevidir. Mevlâna'nın Mesnevi'sinin vezninde ve onun etkisi altında kalınarak yazılmış olan bu kısa mesnevide 162 Türkçe beyit bulunmaktadır.³

İntiha-nâme: İşlenen konular bakımından Rebab-nâme'ye benzer. Ancak bu eserin tamamı Farsçadır.

¹- Geniş bilgi için bkz. Uzluk, Feridun Nafiz. Divân-ı Sultan Veled, İstanbul, 1941.

²- Gölpınarlı, Abdülbaki. Sultan Veled, İbtida-name, Ankara, 1976.

³- Mengi, Mine. Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay. Ankara 1999, s.50.

Maarif-i Sultan Veled: Elli bölüme ayrılmış, ayet, hadis ve kibar kelimeler gibi mevzuları tasavvufi görüşle izah etmiştir. Bu eser üzerine Meliha Tarıkahya bir çalışma yapmıştır.⁴

Farsça Divân: Gazel ve rübailerden oluşan bu hacimli Farsça divanın gazeller kısmında Türkçe- Farsça yazılmış şiirlere rastlandığı gibi Türkçe- Farsça- Rumca olanları da bulunmaktadır. Divân'daki toplam Türkçe beyit sayısı 129'dur. Divanın Türkiye kütüphanelerinde tespit edebildiğimiz altı nüshası bulunmaktadır. Divanda toplam 455 rübai ve 925 gazel vardır. Feridun Nafiz Uzluk eser üzerinde çalışarak yayına hazırlamıştır.⁵

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi İlavesi nr. 139 Müstensihî belli değildir, istinsah tarihi 722 hicridir. Meşin ciltli, cedveli ve mikleplidir. 834 varak, 17 satırdır. (33 x 24,5) (23 x 16,5) ölçülerindedir.

Başı: Şâh menem şâh menem der du serâ der du serâ
Mülk bahşem be-geda def' konem renc u belâ

Sonu: Bî-har ne-başed be-cihan gülî
Tû ân gül-i ki ne-darî harî

İkinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Bölümü nr. 328 İstinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Şemseli, salbekli, zencirekli ve çerçevesi kahverengi meşin bir cilt içindedir. (23,5 x 16) (17 x 12) ölçülerindedir.

⁴-Tarıkahya, Meliha. Sultan Veled, Maarif, Ankara, 1949.

⁵-Uzluk, Feridun Nafiz. Divân-ı Sultan Veled, İstanbul, 1941.

Başı: Şâh menem şâh menem der dû serâ der dû serâ
Mülk bahşem be-geda def' konem renc u belâ

Sonu: Bî-har ne-başed be-cihan gülî
Tû ân gül-i ki ne-darî harî

Üçüncü nüsha: Konya Mevlâna Müzesi Kitaplığı nr. 2136 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Nesih yazıyla, 14 satır, 176 varaktır. (32,8x 16,7) (17,3x12,5) cm ebadında olup, bez kaplı mukavva bir cilt içerisindeydir.

Başı: Bâ zi-coz in deh his ten hest tu-râ sırr u alen
Bî-adedi his nev-i suy-i iremhâ-yı safa

Sonu: Ma'suk yekî u aşıkân bisyarî
Ve zi-aşk fütade her kesî der karî

Dördüncü nüsha: Konya Mevlâna Müzesi Kitaplığı nr. 1728 Hicri 1231 tarihinde Said Hamdi Çelebi tarafından istinsah edilmiştir. Divanla mesnevi bir aradadır, mesnevi kenarda haşiyededir. Talik yazıyla, 21 satır, 112 varaktır. (20,5x12,3) (15,2x6,7) cm ebadındadır. Kenarları cedvelli, miklepli, koyu kırmızı meşin bir cilt içerisindeydir.

Başı: Şâh men-em şâh men-em der dû serâ der dû serâ
Mülk be-bahş-em be-geda def' kon-em renc u belâ

Sonu: Her ki pey-i Veled rev-ed mest sū-yi Ehad rev-ed

Bî dū u çâr u penc u şeş gerd-ed ez muvahhidan

Beşinci nüsha: Konya Mevlâna Müzesi Kitaplığı nr. 4696 Hicri 712 yılında, Nuru'l-Buhari tarafından istinsah edilmiştir. Talik yazıyla, 19 satır, 313 varaktır. (23x16) (18,8x11,5)cm ebadındadır. Şemseli, meşin bir cilt içerisindedir.

Başı: Şâh men-em şâh men-em der dū serâ der dū serâ

Mülk be-bahş-em be-geda def' kon-em renc u belâ

Sonu: Ger nî ki revanî tû der in morde ten-em

Pâyende-i vahy der-im ihya kon-em-î

Altıncı nüsha: Topkapı Sarayı Müzesi, Medine'den Gelen Kitaplar nr. 540 Hüsâm el-Mevlevî tarafından hicri 750'de istinsah edilmiştir. Nesih yazıyla, 19 satır, 298 varaktır. (23,5x16,5)cm ebadındadır. Söz başları ve cedveller kırmızı, miklepli ve tezhipli kırmızı deri cilt içerisindedir.

Başı: Şâh men-em şâh men-em der dū serâ der dū serâ

Mülk be-bahş-em be-geda def' kon-em renc u belâ

Sonu: Ger nî ki revanî tû der in morde ten-em

Pâyende-i vahy der-im ihya kon-em-î

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

بخدا بتا که هرگز چو جمال تو ندیدم
نه صفت روی خویت بجهان ز کس شنیدم

گل باغ عارضت را چو بدید هر دو چشمم
بمثال گنچه بر خود همه جامها دریدم

ز دو کون بر گذشتم بدکان عشق رفتم
دو هزار روح دادم غم عشق را خریدم

ز جفایت بارها من دل خویش دیده ام خون
که چه بارها ز عشقت ز زمانه من کشیدم

چه کنم دراز قصه کنم این حدیث کوتاه
که میان آتش تو بگداختم بزایدم

بجمال در زمانه تو فریدی و یگانه
بمیان عاشقان هم تو بدان که من فریدم

ز چه گوی این ولد را که تو صبر کن در این غم
که ز صبر من چه گویم که چه زهرها چشیدم

*Divan-ı Sultan Veled, Haz.Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, 1941, s.311

GAZEL^{*}

قوم رندانیم جام می بگردان ساقیبا
ز آن که ما را غیر باده نیست درمان ساقیبا

خرقه ای جان را گرو کن باده جانان بیآر
تا شود دشوارهای راه آسان ساقیبا

غیر خون خوردن نباشد کار ما در عاشقی
جز بر آن آتش نشاید کشت بریان ساقیبا

باده را زودتر بده تا حمله آرم سوی ماه
در هوا چرخ زخم چون چرخ گردان ساقیبا

گرد از دریا بر آرم دو جهان برهم زخم
تا که افتاد صد گرو از من بکیوان ساقیبا

*Divan-ı Sultan Veled, Haz.Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, 1941, s.177

تا بتازم من ز مستی اندران دریا که هست
صد هزاران عقل و دانش مست و حیران ساقییا

نور اندر نور بینی از شعاع روی شان
تن نبینی جان نبینی غیر جانان ساقییا

گرچه مست است این ولد در دهی ورا جامع کرد
تا بگوید اوز مستی سرمستان ساقییا

GAZEL

بر در دل مشعلۀ جان رسید
میدهد این مژده که جانان رسید

دیده سر در دل خود باز کن
تا که ببینی تو که یزدان رسید

دلبر پنهان که ندیدش کسی
در حرم جان تو پنهان رسید

دیو شود دور ز کوی و درت
چون که به یاریت سلیمان رسید

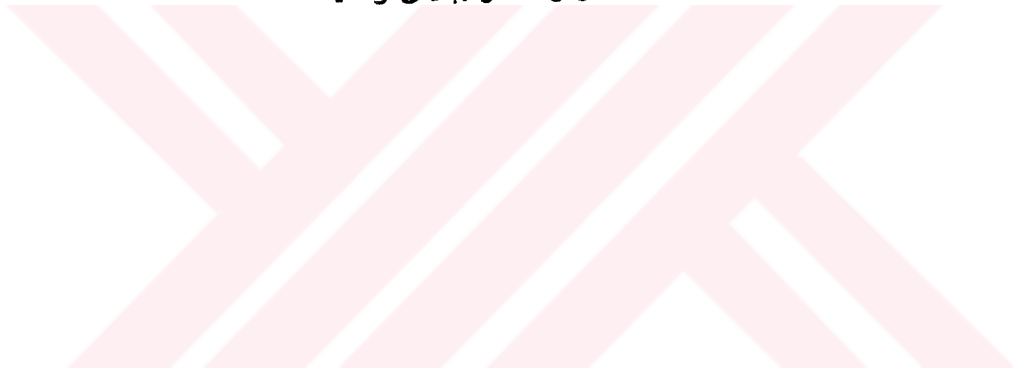
بر سر میدان بدو ای دل چو گوی
ز آن که شهنشاه بچوگان رسید

جز بودی اول و گشتی تو کل
قطره شدیم چو به عمان رسید

راز بگو فاش که دانند این
وحی خدا بر تو چو قرآن رسید

گرسنه پیش تو آمد کنون
کاسه بنه زود که مهمان رسید

تیز بر آن تا بررسی ای ولد
ز آن که تو را عمر به پایان رسید

ULU ARİF ÇELEBİ (1272- 1320)

Annesi, Mevlâna'nın önde gelen halifelerinden Selahaddin-i Zerküb'un kızı Fatıma Hatun'dur. Asıl adı Feridun, lakabı Celâleddin'dir. Bu ad ve lakap ona dedesi tarafından verildi. Hür ve bağımsız yaşamayı tercih eden Arif Çelebi, Gazan Han'ın saltanatının (1295-1304) ilk yıllarında Irak-ı Acem'i görmek niyetiyle Erzurum üzerinden Tebriz'e gitti. Orada tanıştığı hanın eşi İltirmiş Hatun kendisine intisap etti.

Mevleviyye tarikatının yayılmasında büyük rolü olan Arif Çelebi, gençliğinden itibaren daha çok dedesinin itibarına dayanan büyüklük ruhu ile Mevlevîler'e karşı olanlarla sert bir biçimde mücadele etmekten çekinmedi. Ne var ki onun bu tutumu karşısındakilere korku vermiş ve gittiği her yerde bazı olaylara yol açmıştır. Arif Çelebi ancak babasının ısrarları karşısında evlenmeye razı olmuş, sonunda adını bilmediğimiz bir hanımla evlenmiş, bu hanımdan Emir Adil ve Emir Abid çelebiler doğmuştur.

Arif Çelebi'nin seyahat tutkusunu bir yandan Mevleviliğin Anadolu ve Batı İran'da yayılmasına yardım etmiş, öte yandan 'Menakıbü'l-Arifin'in sekizinci bölümünü ona ayıran müridi Ahmed Eflakî'nin dolaylı olarak bu bölgelerin tarihî, dinî ve sosyal hayatı hakkında bilgi vermesine vesile olmuştur. Nitekim bu vesile ile Batı Anadolu'da Mentеше Beyliği, Afyonkarahisar, Ladik, Eğridir ve Tavas; Güney Anadolu'da Antakya, Alanya; İç Anadolu da Akşehir, Amasya, Akdağmadeni, Tokat, Kayseri, Sivas; Doğu Anadolu'da Erzurum, Bayburt ve Ahlat gibi şehirler, Germiyanlılar, Sahib Ataogulları ve bunların yöneticilerine dair az da olsa önemli bilgiler elde edilebilmektedir.

Orta derecede bir şair olan Arif Çelebi, dedesininkilere nazire olarak yazdığı tasavvufî rübaî ve gazelleriyle tanınır.¹

¹-Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans., C.VI, s.162-63, İst. 1992.

Eserleri:

Farsça Divân: Ulaşabildiğimiz tek nüshası, Konya Mevlâna Müzesi Kitaplığı nr. 2600' da kayıtlı nüshadır. Bu nüshada toplam 126 gazel, 80 rûbai bulunmaktadır. Derviş Ahmed Mevlevî tarafından hicri 1119'da istinsah edilmiştir. Kenarı zencirek cedveli koyu kırmızı, iç tarafı ebri kaplı yumuşak meşin cilt, talik yazıyla, 17 satır, 60 varaktır.

Başı: Penbe zi gûş dûr kon perde zi dide ber gûşa
Müsekken arye behli mürce asl-ı hod bi-ya

Sonu: Ber ümid deraz kise me-dûz
Ân çe dûtî be-merg zi u be-dered

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

چو عشقت را زمانی یار گشتم
ز جمله کارها بیکار گشتم

ز علم و عمل يك سو نشستم
ز عقل و عاقبت بیزار گشتم

چو در گلزار عشقت پا نهادم
به چشمناکان چون خار گشتم

بسی بیراه را من راه دادم
به عیاران بسی در کار گشتم

چو گفتم ترك دنیا را شمرده
سزاوار شه و دیدار گشتم

چو در سر نیست کشف سر عشقت
چو منصور از چه رو بر در گشتم

چو عاریف آفتاب جان و دلها است
چو شب آخر چرا ستار گشتم

GAZEL^{*}

باز رسید آن شه شاهان من
باز رسید آن فرخ جان من

باز رسید آن صنم مه لقا
باز رسید حور تابان من

باز رسید آن که منم بنده اش
اوست مرا صاحب و سلطان من

باز رسید آن طرب جان و دل
باز رسید آن سر و سامان من

بار دیگر بمحبت هر بوستان
شاد در آمد بگلستان من

نور دو چشم به سماوات تخت
از خبر یوسف کنعان من

سر و خجل گشت و تحیر بماند
از قران سرو خرامان من

آیت حسن آمده او را ز حق
آیت غم آمده در شان من

در قدش عریف دل جان دهد
گر بشود يك دم مهمان من

FAHREDDİN-İ İRAKÎ (1213-1289)

Mutasavvuf şair, asıl adı İbrahim Fahreddin'dir. Şahabüddin Sühreverdî'nin kızkardeşinin oğludur. Hindistan'a giderek Moltan'da Bahaeddin Zekeriya'ya intisap etti ve ona damat oldu. Şeyhinin ölümünden sonra Hicaz'a gitti. Harameyn'i ziyaret ettikten sonra Konya'da Sadreddin Konevî ve Mevlâna ile görüştü, sohbetlerinde bulundu. ¹

Eserleri:

Lemâat: Muhyiddin-i Arabî'nin Füsusu'l-Hikem adlı eserinin ilhamıyla yazılmış tasavvufi bir eserdir. Yer yer manzum parçalarla süslenen aşk, aşık ve maşuk kavramlarının yorumlandığı eser yirmi sekiz bölümden (lem'â) meydana gelir. Eser Safvet Yetkin tarafından yayınlanmıştır. ²

Uşşak-nâme: Dehfâsıl diye de anılır. Aruzun hafif bahrinde yazılan bu mesnevi Fahreddin-i Irakî'nin aşkla ilgili düşüncelerini yansıtır. İlk olarak adı bilinmeyen bir kişinin divana yazdığı önsöz ve İngilizce tercümesiyle birlikte A.J: Arberry tarafından yayımlanan ³ Uşşak-nâme külliyat içinde de yer almaktadır.

Istilahat-ı Sûfiyye: Mutasavvıflar arasında çok sık kullanılan aşkla ilgili 301 terimi ihtiva eder. Üç bölümden oluşan ve külliyat içinde yayımlanan eser Nurettin Bayburtlugil tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. ⁴

Farsça Divân: Türkiye kütüphanelerinde eserin 7 nüshasını tesbit ettik. Eser ayrıca 1338 h.ş. de İran'da Said-i Nefisî tarafından üzerinde çalışılarak yayınlanmıştır.

¹ - Türk Dili ve Edebiyatı Ans., "Fahreddin-i Irakî" mad., C.3, s.141-142, Dergah Yay., İstanbul.

² - Yetkin, Safvet. "Eşiatü'l-Lemaat (Parıltılar), Mili Eğitim Bak., 1948-1963.

³ - Arberry, A. J. "Uşşak-name", Oxford, 1939.

⁴ - Bayburtlugil, Nurettin. "Istilahat-ı Ehl-i Tasavvuf", MÜİFD, sayı 3, (1985):345-362.

Basılı bu divanda 26 kaside, 8 mukattaat, 1 müselles, 2 terkibat, 1 mersiye, 4 terciat, 300 gazel, 167 rübai bulunmaktadır.⁵

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütp. Nazif Paşa Ktp. nr. 915 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Nesih yazıyla, 15 satır, 114 varaktır. (26,5x18,5) (20,5x13)cm ebadındadır. Yeşil bez kaplı, mukavva bir cilt içerisindedir.

Başı: Râh barik est u şeb tarik u merkep leng u pir
Ey saadet ruh nûmay u ey inayet dest gir

Sonu: Câna zi dil er kebab hahî darem
Ve zi hun-cigereş âb hahî darem

İkinci nüsha: Nuruosmaniye Kütp. nr. 4195 Külliyyat içerisindedir. 837 hicri tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensihî belli değildir. Nestalik yazıyla, ortada 21, kenarda 36 satırlı, 157 varaktır. (16,9x26,5) (10,7x19,7)cm ebadındadır. Şemseli, salbekli, köşebentli, bordürlü, zencirekli, miklepli, kahverengi deri cilt içerisinde, tezhipli ve serlevhalıdır. 1b-92b (kenarda) Divân, 92b-122b (kenarda) Dehfasl, 122b-135a (kenarda), al-Rübaiyat, 135b-157b (kenarda) Lemaat bulunmaktadır.

Başı: Ey celâlet ferş-i izzet-i cavidan endâhte
Gûy der meydan-i vahdet-i kamran endâhte

Sonu: Çû yâd ârem men ez işân beher saat hëmi gûyem
İsi'ul-eyyam an yerciune kuma kellezi kanu

⁵ - Nefisî, Said. "Divân-ı Fahreddin-i Irakî", Tahran, 1338 h.ş.

Üçüncü nüsha: Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Ktp. nr. 796 Mecmua içerisinde. Müstensihî belli değildir, 810 hicride Yezd'de istinsah edilmiştir. Talik yazıyla, 31 satır, 289 varaktır. (26x18) (22x14)cm ebadındadır. Şemseli, salbekli, bordürlü, miklepli, vişne çürüğü deri cilt içerisinde.

Başı: Ey celâlet ferş-i izzet-i cavidan endâhte
Gûy der meydan-i vahdet-i kamran endâhte

Sonu: Çû yâd ârem men ez işân beher saat hemî guyem
İsi'ul-eyyam an yerciune kuma kellezi kanu

Dördüncü nüsha: İstanbul Ün. Kütüp. FY. 517 Külliyyat içerisinde. 862 hicride Mahmud b. Muhammed Şuşteri tarafından istinsah edilmiştir. Nestalik yazıyla, 17 satır, 237 varaktır. (11,3x18,8) (6,3x12,4)cm ebadındadır. Basma şemseli kahverengi meşin bir cilt içerisinde. Söz başları mavi ve kırmızıdır. 1a-25a Lemaat, 25b-203 Divân, 203b-237b Aşk-name'yi muhtevidir.

Başı: Râh barik est u şeb tarik u merkep leng u pîr
Ey saadet ruh nûmay u ey inayet dest gir

Sonu: Ketebehu Mahmud bin Muhammed Şuşteri el-meşhur be-Kağazi fi 22 muharremü'l-harem sene 862.

Beşinci nüsha: İstanbul Ün. Kütüp. FY. 961 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Nestalik yazıyla, 15 satırlı, 151 varaktır. (14,1x10,2) (7,2x13,5)cm ebadındadır. Kaba bir şekilde tamir edilmiş koyu vişne renginde meşin bir cilt içerisinde. 1b-17a Kitab-ı Terciat, 18b-23a Arapça kasideler, 24b-56b Aşk-nâme, 57b-151b Kitabü'l-Gazaliyat'ı muhtevidir.

Başı: Ekus telalet be-müdam
Em şîmus tehliet be-gumam

Sonu: Demi ez perde birun ây bari
Ki küllî perde-i sabrem deridî

Altıncı nüsha: İst. Ün. Kütüp. FY. 1145 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik yazıyla, 17 satırlı, 107 varaktır. (11,3x16,8) (6,2x11,1)cm ebadındadır. Sahifeler siyah ve yıldız cedvellidir. Kağıt kaplı yarı meşin bir cilt içerisindedir.

Başı: Ey celâlet ferş-i izzet-i cavidan endâhte
Gûy der meydan-i vahdet-i kamran endâhte

Sonu: Irakî tâ be-hod mi-cuyî u râ
Yakin mi-dân ki derbend-i cemalî

Yedinci nüsha: İst. Ün. Kütüp. FY. 427 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik yazıyla, 13 satır, 78 varaktır. (8,3x16,9) (5,3x11,7)cm ebadındadır. Kahverengi meşin bir cilt içerisindedir.

Başı: Ey celâlet ferş-i izzet-i cavidan endâhte
Gûy der meydan-i vahdet-i kamran endâhte

Sonu: Tâ âmede-i ki kafirî râ be-koşî
Gazi çû tûyî revast kafir bûden

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

بتم از غمزه و ابرو همه تیر و کمان سازد
بغمزه خوندل ریزد بابرو کار جان سازد

چو در دام سر زلفش همه عالم گرفتارست
چرا مژگان کند ناوک چرا ابرو کمان سازد

خرابیها کند چشمش که نتوان کرد در عالم
چه شاید گفت با مستی که خود را نا توان سازد

دل و جان همه عالم فدای لعل نوشینش
که چون جام طرب نوشد دو عالم جرعه دان سازد

غلام آن نگارینم که از رخ مجلس افروزد
لب او از شکر خنده شراب عاشقان سازد

بتی کز حسن در عالم نمی گنجد عجب دارم
که دایم در دل تنگم چگونه خان و مان سازد

عراقی بگذر از غوغا دلی فارغ بدست آور
که سیمرغ وصال او در آنجا آشیان سازد

GAZEL'

دل دولت خرمی ندارد

جان راحت بی غمی ندارد

دردا که درون آدمی زاد

آسایش و خرمی ندارد

از راحت های این جهانی

جز غم دل آدمی ندارد

ای مرگ بیا و مردمی کن

این غم سر مردمی ندارد

وی غم بنشین که شادمانی

با ما سر همدمی ندارد

وی جان ز سرای تن برون شو

کین جای تو محکمی ندارد

منشین همه وقت با عراقی

کاهلیت محرمی ندارد

GAZEL*

روی ننمود یار چه توان کرد
جیست تدبیر کار چه توان کرد

در دو چشم پر آب نقش نگار
چون نگیرد قرار چه توان کرد

در هر آیینه ای نمی گنجد
عکس روی نگار چه توان کرد

هر سراسیمه ای نمی یابد
بر در وصل بار چه توان کرد

رفت عمر و نرفت در همه عمر
دست در زلف یار چه توان کرد

کشت ما را بدوستی چه کنیم
با چنان دوستدار چه توان کرد

کشته عشق اوست بر در او
چون عراقی هزار چه توان کرد

*Külliyyat-ı Fahreddin Irakî, (nşr. Said-i Nefisî), Tahran,(1335 h.ş.) s.189

AHMED-İ DAİ (15.yy.ın ilk yarısı - ?)

Asıl adı Ahmed olan ve 14. yüzyılın ikinci yarısında ve 15. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Daî, adını Germiyanogulları zamanında duyurmuştur. Ahmed Daî hakkında bilgi veren kaynakların hepsi onun Germiyan'lı olduğunu kabul ederlerse de doğum yeri ve tarihi üzerinde değişik bilgiler vermektedirler. Eserlerinden çıkan sonuç ise onun Germiyan Beyi II.Yakub, Osmanlı Sultanlarından Emir Süleyman, Mehmed Çelebi ve II. Murad devirlerinde yaşadığıdır.¹

Eserleri:

Mensur Eserleri:

Tercüme-i Tefsir-i Ebu'l-Leys Semerkandî: Bu eserin Türkçeye ilk tercümesidir. Emir Süleyman adına Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey'in emir ve teşvikleriyle yazılmıştır.²

Miftahu'l-Cenne: Arapçadan Türkçeye çevrilmiştir. Eser 8 bölümden oluşan bir akaid kitabidir. Eser üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır.³

Tercüme-i Tabir-nâme: Rüya tabirlerini içeren Arapçadan çevrilen bu eserin müellifi Ebi Bekr bin Abdullah el-Vasî'tir. Önce Farsçaya çevrilen eser, Daî tarafından Farsçasından Türkçeye çevrilmiştir.⁴

Tercüme-i Eşkal-i Nasir-i Tusî: Astronomi ve astroloji ile ilgili bu eserin diğer bir adı da Tercüme-i Si Fasl fi't-Takvim'dir. Eser Nasir-i Tusî'nindir.⁵

¹ – Geniş bilgi için bkz. Ertaylan, İsmail Hikmet. Ahmed-i Daî, Hayatı ve Eserleri, İst. 1952.

² - Mengi, Mine. Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ank., 1999, s. 108.

³-Gülsevin, Güter. "Ahmed-i Daî: Miftahu'l-Cenne, dil özellikleri metin-söz dizini" Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1989.

⁴ - Büyük Türk Klasikleri, Ötügen-Söğüt Yay., C.II, s.110-11.

⁵ – a.g.e. C.II, s. 110-11.

Teressül: Türkçede bilinen en eski inşa örneğidir. Mektuplaşma türleri ve kompozisyon kurallarını anlatır.⁶

Tercüme-i Tezkiretü'l- Evliya: Attar'ın bu eserini Daî, Karacabey'in isteği üzerine tercüme etmiş ve II. Murad'a sunmuştur.

Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî: Hastalıklarla ve sağlığın korunmasıyla ilgili hadisleri içerir. Kitabü's-Şifa fi ahadisi'l-Mustafa adlı eserin tercümesidir. Eserin aslı Ebu Naim Hafız-ı İsfahanî tarafından ele alınmıştır. Eser üzerine Önder Çağırın bir doktora tezi hazırlamıştır.⁷

Vesiletü'l-Müluk fi Ehli's-Süluk: Ayetü'l-Kürsi'nin tefsiridir. Eserde, aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ yani Allah'ın 99 adının açıklandığı bir bölüm vardır.

Manzum Eserleri:

Ukuudu'l-Cevahir: Manzum Farsça bir lügattir. 650 beyitlik 5 kısa şiirden oluşur. Arapça kelimelerin Farsça karşılıklarını verir. Eserin aslı Nukuudu'z-Zevahir ve Cuhüdu'l-Cevahir'dir. Arapçadan Farsçaya Reşidüddin Vatvat tarafından çevrilmiştir.⁸

Camasb-nâme: Nasır-ı Tusî'nin aynı addaki eserinin Türkçeye tercümesidir. Mesnevi tarzında yazılan bu eser Danyal Peygamber'in oğlu Camasb hakkındadır.⁹

Mutayebat: 12 kısa şiirden oluşmuştur. İçki ve eğlence üzerine yazılmıştır.¹⁰

⁶ -Derdioyok, Çetin. "Ahmed-i Daî'nin Teressül'ü, Toplumsal Tarih, C.1, s.6 İstanbul. Haziran 1994.

⁷ - Çağırın, Önder. "Ahmed-i Daî: Tıbb-ı Nebevî, İmla- fonetik-morfoloji- karşılaştırmalı metin-indeks ve sözlük" Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1992.

⁸ - Büyük Türk Klasikleri, Ötüken-Söğüt Yay., C.II, s.110-11.

⁹ - aynı eser., C.II, s.110-11.

¹⁰ - Kortantamer, Tunca. 'Ahmed-i Daî'nin Mutayebat Adıyla Tanınan Eseri Üzerine' Türkoloji Dergisi, C.VII, Ank. 1977, s.139-147.

Vasiyyet-i Nuşinrevan-i Adil be-Pusereş Hürmüz-i Tacdâr: Sekiz sahifelik kısa bir mesnevidir. İran hükümdarı Nuşirevan'ın ağzından oğlu Hürmüz'e öğütler verilir. Eser, bu özelliğiyle daha önceki yüzyılda gördüğümüz Kabus-nâme'ye benzer.¹¹

Çeng-nâme: Çeng adı verilen bir musiki aletinin yapısını alegorik biçimde ele alan tasavvufî bir eserdir. Eser üzerine Gönül Alpay Tekin bir doktora tezi hazırlamış ve eser basılmıştır.¹²

Türkçe Divân: Prof.Dr. Ahmed Ateş tarafından Burdur Vakıf Halkevi Kütüphanesi'nde bulunan ve karışık sırada olan külliyat düzeltilerek Ertaylan tarafından 1957'de yayınlanmıştır. Bu külliyat içindeki Divân 2'si Çelebi Mehmed'e ait 5 kaside, 199 gazelden oluşmaktadır. Divân eksiktir. Eser üzerine bir doktora tezi hazırlanmıştır.¹³

Farsça Divân: 1413'de yazılmıştır. Sadrazam Hacı Halil Bey'e ithaf edilmiştir. 10 kaside, 24 gazelden ve bazı tamamlanmamış şiir parçalarından oluşmuştur. Eser üzerine Tulya Ocak bir doktora tezi hazırlamıştır.¹⁴ Kendi el yazısı ile bilinen tek nüshası Bursa, OrhanGazi Kütüphanesi 1196 numarada kayıtlıdır. (18,3 x 9,7) (11,8 x 5,5)cm ebadında 58 varak, 11 satır, talik yazıyla 816 hicri tarihinde yazılmıştır.

Başı: Elhamdulillah vacibu'l-vücut mufizü'l-hayr ve'l-cud ve's-salata alennebiy el-meşhur sahibu'l-livau'l-hamd ve'l-makami'l-mahmud

Sonu: Tâ der kemend-i zülf-i tû dil pâ-beste şod

Kadem çû lam geşte dû-tâ der miyan-i zülf

Şiirlerinden Örnekler:

¹¹- Kaplan, Mahmut. "Ahmed-i Daî'nin Vasiyyet-i Nuşinrevan tercümesi" İslami Edebiyat, s.19 (Ocak-Şubat-Mart 1992):34

¹²- Tekin, G. Alpay. Çengname, Ahmed-i Daî, inceleme-tenkitli metin. Harvard Ün., 1992. Ahmed-i Daî and His Çengname, Cambridge, 1975

¹³- Özmen, Mehmet. Ahmed-i Daî Divanı, Doktora Tezi, Selçuk Ün., 1984.

¹⁴- Ocak, Tulya. Tahlil-i Eşar-ı Ahmed-i Daî, Doktora Tezi, Tahran Ün., 1973.

GAZEL*

ساقیا آب حیات جام خضر آورده را
ریز بر خاک چو عسی زنده سازد مرده را

صحبت رندان که در وی جان گذاری میکند
زان قدح رنگی نباشد زاهد افسورده را

پرده ای عشاق اگر قول محالف گوش کرد
مطربا واجب شناسی گوشمالی پرده را

چشم بدخویم بروی خوب تو خو کرده است
باز کردن مشکل است از خوی بدخو کرده را

اتش عشقت می دیوانگی را عیب نیست
عاقلا معذور داری عاشق می خورده را

مردم چشمم سرشک از خون دل پرورد و راند
مردمی نبود که راند دل بخون پرورده را

گر تو در آزار داعی دل ببیزاری نهی
میکنم زاری میآزار این دل آزرده را

*İsmail Hikmet Ertaylan, Ahmed-i Daî Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1952, s.287

GAZEL*

ای باد صبح خوش نفس مشکبار ما

چون نزد یار ما بررسی از دیار ما

یاد آوری به خاطر اگر دل شکسته را

باشد سلام ما برسانی بیار ما

ما اختیار خویش بدست تو دادیم

با عشق توست در دو جهان اختیار ما

در عین چشم ما شده صد چشمه تا شود

سرو قد تو هم چون الف در کنار ما

ما را چه اعتبار که من بنده ام کمین

افزوده قدر بندگیست اعتبار ما

کارم ز دست رفت و من از کار رفته ام

هرگز مباد کار کسی همچو کار ما

داعی کسی که با قدحی تویه ات شکست

هم بشکنند به يك دو قدح این خمار ما

*İsmail Hikmet Ertaylan, Ahmed-i Daî Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1952, s.287

KITA

تو را بچود سحاوت اهمیقتست دراز
که کرده دست و زبان نیاز را کوتاه

بسعی توسست مرتب امور دولت دین
بذات توسست مزین سریر رفعت و جاه

خدای تا که تو را آفریده دولتمند
ز جان دل هم مردم تراست دولتخواه

ز شرم جود توطی کرده دفترش خاتم
چه همتست تو را لاله الله

تو تا که پشت و پناهی بر اهل فضل و هنر
خدای عز و جله تراست پشت و پناه

*İsmail Hikmet Ertaylan, Ahmed-i Daî Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1952, s.281

ALİ ŞİR NEVAÎ (1441-1501)

Nizameddin Ali Şîr Herat'da doğmuştur, Uygur Türklerindedir. Ali Şîr küçük yaştan beri Mirza Baykara'nın torunu Hüseyin Baykara ile beraber büyümüş ve öğrenim görmüştü. Babası, 1447 yılında Şahruh'un vefatı üzerine altı yaşındaki oğlu Ali Şîr'i yanına alarak Irak'a gitmek üzere yola koyulur. 1452 yılında Sultan Ebu'l-Kasım Babur, Horasan hakimi olunca baba oğul Horasan'a döner. Bu arada babası bir süre Sebzvar emirliğinde bulunur. Ali Şîr ile Hüseyin Baykara bu sırada birlikte öğrenime başlarlar ve aralarında ölünceye kadar devam eden bir dostluk başlar. 1456 yılında Ali Şîr, Ebu'l-Kasım ile birlikte Meşhed'e gider, Ebu'l-Kasım bu şehirde vefat edince, Ali Şîr bir müddet daha Meşhed'de kalıp öğrenimine devam eder. Öğrenim esnasında Şeyh Kemal-i Tevbeti ile de tanışır ondan feyz alır. Babası vefat edince Herat'a dönüp Ebu Said Mirza'nın hizmetine girer. Ancak Hüseyin Baykara ile olan yakın dostluğu sebebiyle Ebu Said Mirza'nın yanında fazla kalamaz, Semerkand'a gider. Semerkand'da Hacı Fazlullah Ebu Leysi hankahında iki sene ders görür. 1469 yılında Ebu Said Mirza'nın, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan üzerine yürüdüğü sırada Karabağ'da yakalanıp öldürülmesi üzerine Hüseyin Baykara Horasan'ı ele geçirip Timurlular tahtına oturur. Ali Şîr bu hadiseden sonra Herat'a dönüp Hüseyin Baykara'nın hizmetine girer. Hüseyin Baykara tarafından ilk görev olarak 'Mühürdârlık' verilir. Bu görevin yanı sıra Hüseyin Baykara'nın yakın dostu ve arkadaşıdır ve her bakımdan onu desteklemektedir. Ali Şîr Nevaî daha sonra bir çok vazifelerde bulunarak kendi rüştünü ispat eder. 1501'de vefat eden Ali Şîr'in Çağatay Edebiyatının teşekkülünde mümtaz bir yeri vardır. Divân, mesnevi, tezkire, tarih gibi türlerde, musiki, aruz, dil gibi mevzularda otuza yakın eser veren Nevaî, devrinin olduğu kadar, Türk Edebiyatının da en mühim şahsiyetlerinden biridir.

Farsça'nın resmi dil olarak hüküm sürdüğü, Fars Edebiyatı'nın Camî ile zirveye ulaştığı ve münevverlerin Farsça öğrenip bu dille yazmağı meziyet saydıkları bir devirde, Nevaî'nin Türkçe'nin Farsça'dan aşağı kalacak bir dil olmadığını müdafaa etmesi, Türkçe ile de yüksek bir edebiyat vücuda getirmenin mümkün olacağını bizzat

eserleriyle ispat etmesi ve yenilerin Türkçe yazmaları hususunda teşvikte bulunması göz önüne alınırsa, bu hizmetin derecesi ve önemi daha iyi anlaşılır.

Nevaî'nin çeşitli tür ve mevzularda bu kadar eser vermesi ise, onun kuruculuk vasfıyla izah edilebilir. Hakikaten Nevaî, klasik Çağatay Edebiyatı'nın teşekkülünde, Tanzimatçıların oynadığı rolü oynar. Bu sebeptendir ki, Nevaî, klasik Fars Edebiyatı'nı örnek almış, çeşitli türlerde Farsça yazılan eserleri Türkçe ile yazmağa çalışmış, müşterek kültüre dayanan Orta Asya Türk Edebiyatı'nı millî ruh ve millî zevkle klasik bir seviyeye ulaştırmaya muvaffak olmuştur.¹

Eserleri:

Nevadirü's-Şebab: Gençlikte yani yirmi ile otuz beş yaşları arasında yazdığı şiirlerini biraraya getiren divanıdır. Eser üzerine bir doktora tezi hazırlanmıştır.²

Garaibü's-Sıgar: Hüseyin Baykara'nın, şiir yazmada durgunlaştığı sırada Nevaî'ye iki ayrı divân daha tertip ederek bunların sayısını dörde çıkarmasını söylemesi üzerine, Nevaî ilk tertiplediği iki divanı ile daha sonra yazdıklarını bir sınıflamaya tabi tutmuş ve divanlarının sayısını dörde çıkararak ilkinde bu adı vermiştir. Bu eser doktora tezi olarak hazırlanmıştır.³

Bedayiu'l-Vasat: Orta yaşlarda, otuz beş ile kırk beş yaşları arasında yazmış olduğu şiirlerin yer aldığı divanın adıdır. Eser üzerine Kaya Türkay bir doktora tezi hazırlamıştır.⁴

¹- Geniş bilgi için bkz. Levend, Agâh Sırrı. Ali Şîr Nevaî, Hayatı, Sanatı ve Kişiliği, C.1. Ankara, 1965.

²- Karaörs, Mehmet Metin. "Ali Şîr Nevaî: Nevadirü's-Şebab, İkinci divân, metin-dil incelemesi-giriş." Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1985.

³ Kut, Alpay Günay. "Ali Şîr Nevaî'nin birinci divanı: Garaibu's-Sıgar." Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1965.

⁴- Türkay, Kaya. "Ali Şîr Nevaî: Bedayî'ü'l-Vasat, inceleme-metin-dizin" Doktora Tezi, Ankara Ün., 1998.

Fevaidü'l-Kibar: Şairin ömrünün sonlarına doğru yazdığı şiirleri ihtiva etmektedir. Eser üzerine Önal Kaya bir doktora tezi hazırlamış ve eser daha sonra basılmıştır.⁵

Hayretü'l-Ebrar: Nizamî'nin Mahzenü'l-Esrar'ı ile Emir Hüsrev'in Matlau'l-Envar'ı ve Cami'nin Tuhfetü'l-Ahrar'ına nazire olarak 1483'te kaleme alınmıştır. 4000 beyit civarında olan mesnevi iki kısım halinde altmışdört bab olarak tertip edilmiştir.

Ferhad u Şirin: Nizamî ile Hüsrev-i Dehlevî'nin aynı adddaki eserinden ilham alınarak yazılan bu mesnevi 1484 yılında yazılmıştır. Eser Gönül Alpay tarafından doktora tezi olarak çalışılmış ve daha sonra basılmıştır.⁶

Mecnun u Leyli: İran edebiyatında ilk defa Nizamî tarafından ele alınan bu konu daha sonra Hüsrev-i Dehlevî tarafından da işlenmiştir. Nevaî bu mesneviyi yazarken her iki müelliften de faydalanmıştır. Eser Ülkü Çelik tarafından doktora tezi olarak çalışılmış ve daha sonra basılmıştır.⁷

Seba-i Seyyare: 1484'te yazılan ve 5000 beyit civarında olan bu mesnevi elli babdan meydana gelir. Bu hikayeyi ilk defa Firdevsi Şeh-nâme 'de işlemiş, daha sonra Nizamî Heft Peyker, Emir Hüsrev de Heşt Bihişt adıyla kaleme almıştır. Eser Hamid Araslı tarafından Yedi Seyyare adıyla Bakü'de yayınlanmıştır. (1947)

Sedd-i İskenderi: Beyit sayısı 7000'i aşan bu mesnevi 1485'te yazılmıştır. Buradaki konu Nevaî'den önce Firdevsî, Nizamî ve Hüsrev tarafından işlenmiş, Câmi tarafından da Hired-nâme-i İskenderî adıyla kaleme alınmıştır. Eser üzerine Hatice Tören bir doktora tezi hazırlamıştır.⁸

⁵- Kaya, Önal. "Ali Şir Nevaî, Fevayidü'l-Kibar", TDK. Yay., Ankara, 1996.

⁶- Alpay, Gönül. "Ali Şir Nevaî, Ferhad u Şirin", TDK. Yay., Ankara, 1994.

⁷-Çelik, Ülkü. "Ali Şir Nevaî, Leyli vü Mecnun", TDK. Yay., Ankara, 1996.

⁸-Tören, Hatice. "Ali Şir Nevaî: Sedd-i İskenderî: metin-inceleme-dizin" Doktora Tezi, İstanbul Ün.,1990.

Çihil Hadis: Câmî'nin aynı addaki eserinin dörder mısralık kıtalar halinde 1481'de yapılmış tercümesidir. Necip Asım tarafından Erbain Hadis Tercümelere başlığı altında yayımlanmıştır.⁹

Vakfiyye: 1481'de mensur olarak yazılmış, arasına şiirler serpiştirilmiştir. Bu küçük eserde Nevaî uzun uzun Hüseyin Baykara'yı methettikten sonra kendinin yapmış olduğu vakıflarına geçer. Eser Nevaî'nin vakıfları hakkında bilgi edinmek için güzel bir kaynaktır. Bu eser Azer-Neşir tarafından neşredilmiştir. (Bakü 1926)

Nazmü'l-Cevahir: 1485 yılında yazılmıştır. Hz. Ali'ye atfedilen Nesrû'l-le'âli adlı kitabın her Arapça vecize için bir rübâî yazılarak tercüme edilmiş şeklidir.

Tarihi Enbiya ve Hükema: Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberler ile belli başlı hakimler hakkındaki menkıbeleri ihtiva eden mensur bir eserdir.

Tarih-i Müluk-i Acem: Mensur bir eserdir. İran'ın efsanevi tarihini anlatan bu kitabında Nevaî İran hükümdarlarını dört hanedana göre sınıflandırmıştır. Eserde Pişdadiyan, Keyaniyan, Eşkaniyan ve Sasaniler söz konusu edilmiştir. Osmanlı Türkçesi'ne tercümesi Tarih-i Fenaî adıyla Viyana'da basılmıştır. (1872)

Halat-ı Seyyid Hasan Erdeşir: Nevaî'nin babası gibi sayıp sevdiği, şahsına çok bağlılık duyduğu mürşidi Seyyid Hasan'ın ölümü üzerine onun hayatını ve meziyetlerini, kendisiyle olan hatıralarını anlattığı mensur ve manzum olarak kaleme alınmış risalesidir.¹⁰

Mecalisü'n-Nefais: Hicri 897'de kaleme alınan eser, Türk dilinde yazılan ilk şuara tezkiresi olması bakımından önemlidir. Nevaî, Câmî'nin Baharistan ve Devletşah'ın Tezkiretü's-Şuara adlı tezkirelerini örnek alarak kendi eserini de sekiz

⁹ - Milli Tettebbûlar Mecmuası, nr. 4, 1331, s.149-155.

¹⁰ - Eraslan, Kemal. Nevaî'nin Halat-ı Seyyid Hasan Big Risalesi, TM, 1971, XVI, 89-110.

kısma ayırmış ve her kısma ‘meclis’ adını vermiştir. Eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.¹¹

Münşeat: Nevaî'nin mektuplarının toplandığı eserin adıdır. Mektupların içinde Sultan Hüseyin Baykara'ya ve Bediüzzaman'a yazmış oldukları da bulunmaktadır. Bu mektuplarda Nevaî devri ve edebiyatı ile ilgili önemli bilgiler vardır. Münşeat, Azer-Neşir tarafından yayımlanmıştır. (Bakü 1926)¹²

Risale-i Muamma: Ali Şîr Nevaî'nin muamma konusunda Farsça bir risale yazdığı bilinmektedir. Ağâh Sırrı Levend, Nevaî'nin bu eseri Câmî'ye sunduğunu, böylece eserin 1492'den önce yazılmış olabileceğini belirtmiştir. Ancak şimdiye kadar bu eserin herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.¹³

Hamsetü'l-Mütehayirin: Nevaî bu eserini Câmî'nin ölümünden sonra, bu yeri doldurulmaz dostu ve üstadı için yazmıştır. Bir mukaddime, üç muhavere ve bir hatimeden ibarettir. Mukaddimede Câmî'nin nesebi ve doğumu, gördüğü tahsil ile onun yanına geldiği devre anlatılır. I. muhavere Câmî ile Nevaî'nin dostluğu, II. muhavere Nevaî Merv'de iken Câmî ile mektuplaşmaları, III. muhavere ise Nevaî'nin isteği üzerine Câmî'nin yazdığı eserlerle ilgili hatıraları söz konusu edilir. Hatimede ise ona ait son hatıraları ile Câmî'nin son anları ve ölümü, ölümünden sonra ki matem merasimleri anlatılmaktadır.¹⁴

Mizanu'l-Evzan: Aruz hakkında toplu bilgiler vermek üzere kaleme aldığı bu üç bölümlük küçük risalede sırasıyla teknik bir mesele olarak zihaf, bahirler ve takti konuları üzerinde durur. Rübai vezinlerinden sonra tuyüğ, koşuk, türkü, çenge, arazvari,

¹¹- Özçelik, Saadettin. “ Ali Şîr Nevaî: Mecalistü'n-Nefais.” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün., 1981.

¹²- Türkiye Diyanet Vak. Ans. C.II, s.453, İst.,1989.

¹³ - Bilkan, Ali Fuat. Türk Edebiyatında Muamma, Akçağ Yay., Ankara, 2000, s. 45.

¹⁴- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans. C.II, s.452, İst., 1989

muhabetname gibi milli şekilleri ele alması eserin en dikkate değer tarafıdır. Eser üzerine Kemal Eraslan çalışarak yayınlamıştır.¹⁵

Halat-ı Pehlivan Muhammed: Nevaî çok yakın dostu, şair, bestekar ve tabip Pehlevan Muhammed'in ölümü üzerine kaleme aldığı bu risalesinde onun hayatını ve kendisine dair hatıralarını anlatır.¹⁶

Nesaimü'l-Mahabbe min Şemaimi'l-Fütüvve: Eser Câmi'nin 1478'te yazdığı Nefahatü'l-Üns min Hazarati'l-Kuds adlı velilerin hayat hikayelerini ihtiva eden Farsça eserinin Çağatay Türkçesine çevirisidir.¹⁷

Lisanu't-Tayr: Nevaî'nin hamse dışında kalan mesnevilerindedir. 3553 beyitten meydana gelen eserde Nevaî Farsça şiirlerindeki Fanî mahlasını kullanmıştır. Konu Attar'ın Mantıku't-Tayr adlı eserinden alınmış olmakla beraber bir çok değişiklik ve ilaveler yapılmıştır. Eser üzerine Mustafa Canpolat bir tez hazırlamıştır ve daha sonra basılmıştır.¹⁸

Muhakemetü'l-Lügateyn: Nevaî'nin dil alanındaki milli şuurunu gösteren önemli bir eserdir. İranlılarla birarada yaşanan ve Mecalis'te geçen pek çok şairin Farsça yazdığı bir devirde Nevaî Türkçe yazarak bu dilin ifade kuvvetini ve Farsça'ya göre üstünlüğünü eserinde ispat etmeye çalışır. Eser üzerine bir tez hazırlanmış ve daha sonra basılmıştır.¹⁹

Siracü'l-Müslimin: Nevaî'nin külliyyatı içinde yer alan küçük bir akaid kitabıdır. Şeriatın hükümlerini, Allah'ın sekiz sıfatını ve İslam'ın esaslarını manzum olarak anlatmaktadır.

15- Eraslan, Kemal. Ali Şir Nevaî, Mizanü'l-Evzan, TDK. Yay., Ankara, 1993.

16- _____, _____. 'Ali Şir Nevaî'nin Halat-ı Pehlevan Muhammed Risalesi', TM, 1980, XIX, 99-164.

17- _____, _____. Ali Şir Nevaî, Nesayimü'l-Mahabbe min Şemayimi'l-Fütüvve, TDK. Yay., Ankara, 1996.

18- Canpolat, Mustafa. "Ali Şir Nevaî, Lisanü't-Tayr", TDK. Yay., Ankara, 1995.

19- Barutçu-Özönder, Sema Fatma. "Ali Şir Nevaî, Muhakemetü'l-Lügateyn", TDK., Yay., Ankara, 1996.

Mahbubu'l-Kulüb: Sadî'nin Gülistan'ı ve Câmî'nin Baharistan'ını hatırlatan bu eser Nevaî'nin şahsiyetiyle ilgili bilgiler vermesi bakımından önemlidir. Üç kısma ayrılan eserin kırk bölümlük ilk kısmında zamanın cemiyetindeki muhtelif tabakalar, çeşitli zümreden insanlar, on bölümlük ikinci kısmında iyi işleri övme ve kötülerini yerme bahis konusu edilir. Üçüncü kısımda ise ahlâki konular üzerinde durulur. Eser üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır.²⁰

Münacat: Sinan Paşa'nın 'Tazarru-nâme'si gibi Allah'a mensur bir yakarıştır. Secilerle örülmüş kısa cümlelerden kurulu samimi bir nesir örneğidir.

Farsça Divân: Türkiye kütüphanelerinde 3 nüshası bulunmaktadır. Nevaî bu divanında Fanî mahlasını kullanmıştır.

Birinci nüsha: Nuru Osmaniye Kütüphanesi nr.3850 Hicri 999 yılında, Kemal ibn-i Mahmud Tebari tarafından istinsah edilmiştir. Deri cilt içerisinde, salbekli, şemseli, köşebentli, zencirekli ve mikleplidir. 184 varaktır. (28x18,5)(20,2x12,3)cm ebadındadır. İçerisinde 3 lügaz, 16 tarih, 53 rübai, 1 mersiye, 1 müseddes, 141 muamma, 34 kıta, 6 kaside, 1 mesnevi, 469 gazel bulunmaktadır.

Başı: Beytü'l-kaside-i heme hayl-i sohen-verân
Şeh-beyt-i cins-i nazm-ı heme medh-gûsterân

Sonu: Tayrân-eş be pehlu nîst amma
Efkend morg-ha besî borden

²⁰-Ölmez (Kargı), Zuhâl. "Ali Şir Nevaî: Mahbubu'l-Kulub, inceleme-metin-sözlük." Doktora Tezi, Hacettepe Ün., 1993.

İkinci nüsha: Galata Mevlevihânesi (Divân Ed. Müzesi) nr. 397 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik yazıyla, 17 satır, 167 varaktır. (27x15) (22x11)cm ebadındadır. Üzeri kabartma çiçekli, siyah meşin bir cilt içerisindedir. Muhtevasında 468 gazel, 1 müseddes, 1 mersiye, 36 kıta, 67 rûbai, 341 muamma, 16 tarih, 6 lügaz, 6 kaside bulunmaktadır.

Başı: Beytü'l-kaside-i heme hayl-i sohen-verân
Şeh-beyt-i cins-i nazm-ı heme medh-gûsterân

Sonu: Tayrân-eş be pehlu nîst amma
Efkend morg-ha besî borden

Üçüncü nüsha: Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 632 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Şemseli, salbekli, köşebentli, zencirekli, cedveli, miklepli ve serlevhalıdır. Kırmızı deri cilt içerisindedir. Talik yazıyla, 14 satır, 191 varak ve (22,8x16) (15x9)cm ebadındadır.

Başı: Beytü'l-kaside-i heme hayl-i sohen-verân
Şeh-beyt-i cins-i nazm-ı heme medh-gûsterân

Sonu: Şah-ı manî râ ger suretî oftad huneyn
Bad tâ haşr şeh-i sûret u manî emin

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

مانده در کوی فنا تا ابدم عاشق و مست
که شدم شفته مغبجان روز الست

سر نهم پیش قدح همچو صراحی هر دم
در خرابات مغان تا شده ام باده پرست

رفتم از دست ز تشویش خمار ای ساقی
لطف باشد یکی جرعه کرم گیری دست

آن میان مست در آغوش او کسی گوید نیست
و این دهن نیست بگفتار تو بهنداری ماهست

دلم ای مغبجه مشکن که در این دیر کهن
هست بد مست سر آن شوخ که این جام شکست

قامتم خم شده از خدمت رندان در دیر
پر از بسی سیوی باده که بر دستم هست

زاهدا چند ریازت کشی آن که فانی
خورد يك جام فنا و ز خودی خود وراست

*Divan-ı Farisi-i Ali Şir Nevaî, Nuruosmaniye Kütüp., nr.3850, vr. 58 b

GAZEL*

بوی شراب میکده بی هوشی آورد
رنگش ز رنگ عقل فراموشی آورد

باشد تکلم تو زبان بند اهل عشق
کش استماع مایه خاموشی آورد

لعلت عجب می است که کیفیتش بدل
بیحالی او فزاید و مدهوشی آورد

پیر مغان که فیض کفش مست دام باد
هر چند ساغر گرمش نوشی آورد

شوخی که قتل وقت قلندرویشی نمود
وای آن زمان که رسم قبا پوشی آورد

چون هر سفال میکده جام جهان نماست
جمشید از آتش روی بجاوش آورد

فانی چو دید گنج بقا در فنا چه عیب
گر روی در طریق فنا کوشی آورد

*Divan-ı Farisî-i Ali Şir Nevaî, Nuruosmaniye Kütü., nr.3850, vr. 74 a

GAZEL*

خوش آن که ساقی شوخش رفیق و مونس
بخلوتی که در او باده شمع مجلس شد

گدای می‌کده از همت بلند غنیست
ز شغل مغیبه و باده گرچه مفلس شد

دل‌م ز شوق لب لعل و چشم مست کسی
بباغ واله گلبرگ و زار نرگس شد

به خاک پیراهن شوخ لایعقل
بصد خیال عجب عقل را مسوس شد

بسوی مدرسه و خانقاه مستگده است
هلاک شیخ نمود آفت مدرس شد

چه لعبهای عجب تا نمودی از غمزه
که پیر عقل چو طفل آن طرف مهوش شد

بکوی می‌کده تا بی شعور شد فانی
نه ز سماش خر دنی ممد او حس شد

*Divan-ı Farisi-i Ali Şir Nevaî, Nuruosmaniye Kütüb., nr.3850, vr. 74 b

MEVLÂNA HAMİDÎ (1439- ?)

Hayatı hakkındaki bilgiler divanındaki şiirlerden elde edilmiştir. İsfahan'da doğmuştur, tahsilini bitirdikten sonra Şirvanşahlar sarayına girmiştir. Daha sonra seyahata çıkarak Anadolu'yu dolaştı ve İstanbul'a gelerek Fatih Sultan Mehmed'in musahibi oldu. I.Murad'ın Bursa'daki türbe ve imareti şeyhliğinde bulundu. Ordu ile birlikte bazı seferlere katıldı. Nerede ve nasıl öldüğü bilinmemektedir. Şiirlerinin çoğu Farsça olup pek azı Arapça ve Türkçedir. Divanında Fatih devri hadiseleri, Arap, Acem, Hint şair ve mutasavvıfları, ilim adamı ve sanatkarları üzerine hayli bilgi vardır. Şiirleri ahenkli ve sanatlıdır.¹

Eserleri:

Farsça Divân: Kendi el yazısıyla Fatih'e sunduğu eserin bir nüshası ele geçmiş olup, İsmail Hikmet Ertaylan tarafından ' Külliyat-ı Divân-ı Mevlâna Hamidî' adıyla tıpkı basım olarak yayınlanmıştır. Divân, hasb-i hâl (mesnevi), kasideler, tarihler, gazeller, rübaîler, muvaşşahlar, muammalar ve kıtalardan oluşmaktadır. Türkiye Kütüphanelerinde bulunan tek nüshası Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi nr. 68 Müellif tarafından hicri 882 tarihinde telif edilmiştir. Talik yazı, 17 satır, 275 varaktır. (24,5x16) (17x9)cm ebadındadır. Sırtı gri bez kaplı, cilt ise beyaz aharlanmış kağıt kaplı, mukavvadır.

Başı: İltica kerdem be-şahî ku semi est u âlim

Tâ nigâh-dâred me-râ ez- şerr-i şeytanu'r-racim

Sonu: Tû mâh-ı tamamî u rakib ebr-i siyah

Û mi-ne-gozared ki be-binem rûy-et

Şiirlerinden Örnekler:

¹-Ertaylan, İsmail Hikmet."Külliyat-ı Divân-ı Mevlâna Hamidî", İst.Ün., Fen-Edeb. Fak Yay., İst. 1949.

GAZEL*

من از شکرلبان شهر شیرین یار کی دارم
سیه چشمی کمان آبروی گل رخسار کی دارم

ندارم هیچ کاری غیر وصف آن دهان و لب
ز خویان چون مه قناد شیرین کار کی دارم

ز دستش چون ترازو سنگ بر دل میزنم ز آنرو
که با سودای زلف و خال او بازار کی دارم

ز عکس قامت و چشم و رخ و زلف و دهان او
درون دیده پر آب خوش گلزار کی دارم

دلَم را گرچه زلفش روز و شب در بند غم دارد
من غمگین بدان شادم که خوش دلدار کی دارم

کمند تابدار از زلف و خنجر دارد از مژگان
ز بهر بردن دل همچو او عیار کی دارم

ز شعر حامدی در وصف آن لب قند می بارد
چه شیرین دلبری شوخی شکرگفتار کی دارم

*Külliyat-ı Divan-ı Mevlana Hamidî, Haz. İsmail Hikmet Ertaylan, İstanbul, 1949, s.458

GAZEL

از سرکوی تو با دیده گریان رفتیم
وز غم روی تو با ناله و افغان رفتیم

همچو گل مدتی از لطف تو خندان بودیم
آخر از خار غم هجر تو گریان رفتیم

از تو دوری بضرورست خدا میداند
کز جفای فلک و جور رقیبان رفتیم

دست بر سینه زنان پای نهادیم براه
همچو مجنون بسوی وادی هجران رفتیم

با نوای غزلت همره عشاق شدیم
حامدی وار سوی شهر صفاهان رفتیم

GAZEL*

شبی که روی چوماه ترا نمی بینم
ز عمر خویشتن آن شب صفا نمی بینم

اگر جدا شدم از تو بظاهرا یکدم
ز پیش دیده خیالت جدا نمی بینم

چو غنچه تلگ دلم دایم و ندانم هیچ
که کام خویش ز لعلت چرا نمی بینم

بسوی تو قد و زلف تو رهنمایانند
ولی چه سود که یک رهنما نمی بینم

چو حامدی ز غم از دیده خون فشانم از آن
که اصل روشنی دیده را نمی بینم

*Külliyat-ı Divan-ı Mevlana Hamidî, Haz. İsmail Hikmet Ertaylan, İstanbul, 1949,s.462

SEYYİD İMADEDDİN-İ NESİMİ (1369 – 1417)

Hayatı hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz ve mahlası olan Nesimi ile tanıdığımız şair bir Türk sufisidir. Mahlasının Nesimi olması, Latifi'ye göre Bağdad civarında Nesim adlı kasabada doğmuş olmasındandır. Şeyh Şibli'nin dervişlerindendir. Daha sonra Fazlullah Hurufi'ye intisab etmiştir. I. Murat devrinde Anadolu'ya gelmiştir. Haleb'de derisi yüzülerek öldürülmüştür. Latifi onun Hurufi olmadığını, Nimetullahî olduğunu söylerse de, bu bilgiye inanmak doğru olmaz. Zira Abdalbaki Gölpınarlı'nın da zikrettiği gibi, Bağdad civarında Nesim diye bir kasaba yoktur. Çeşitli rivayetleri bir kenara bırakırsak Nesimi'nin özellikle Bektaşiler ile Sufiler tarafından, büyük bir sufi olarak kabuk edildiği ve hakkındaki menkıbelerin içinde yüzülen derisini sırtına alıp Haleb'in 12 kapısından çıkıp sır olduğu da anlatılmaktadır.¹

Eserleri:

Türkçe Divân: Bu divanın ikisi 1844, biri 1869 ve biri dahi 1881 yılında olmak üzere memleketimizde 4 defa basılmıştır. Fuzuli'ninkinden sonra en çok basılan divân budur. Nesimi'nin bu Türkçe Divanı üzerine Hüseyin Ayan bir doktora tezi hazırlamış ve bu tez daha sonra basılmıştır.²

Farsça Divân: Seyyid Nesimî'nin Farsça divanında 170 gazel, 1 mesnevi, 2 terci-i bend, 4 rübai bulunmaktadır. İstanbul kütüphanelerinde tesbit edebildiğimiz 4 nüshası bulunmaktadır. Eser Hamid Mehemmedzâde tarafından neşredilmiştir.³

¹-Geniş bilgi için bkz. Mehemmedzâde, Hamid. "Nesimî'nin Hayatı ve Farsça Divân'ı." Çev. Turgut Karabey, EÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, s.,9 (1998):135-47

²- Ayan, Hüseyin. "Nesimî Divanı", Ankara, Akçağ Yay.,1990

³- Divan-ı Seyyid Nesimî, Haz. Hamid Mehemmedzâde, Baklı, 1972.

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar nr.4309 Derviş Ali tarafından 889 hicri tarihinde istinsah edilmiştir.Talik yazıyla, 14 satır, 57 varaktır.(17,3x11) (12,5x8,3) ebadındadır. Mukavva bir cilt içerisinde.

Başı: Der âlem-i tevhid çe pestî u çe belâ
Der râh-ı hakikat çe müselman u çe tersa

Sonu: Rûz-ı dinî reft u âmed bûm-i din
Çeşm-i hâk râ baz kon hâk râ be-bîn

İkinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü nr. 0.3977 El-Müznib Sultan Ahmed Herevi tarafından 909 hicri tarihinde istinsah edilmiştir. Nestalik yazıyla, 14 satır, 60 varaktır.(26x15,5)(16,2x9)cm ebadındadır.Şemseli, salbekli, zencirekli, tezhiblidir.Karton cilt içerisinde.

Başı: Be-zat-ı pâk-ı Hüda-yı Kerim-i bî-hemta
Ki ez iradet-i u geşt sırr-ı kün peyda

Sonu: Çûn asl-ı vücud-ı halk kaf âmed u Nun
Birun me-şov ez iradet künfeye kün

Üçüncü nüsha: Konya Mevlâna Müzesi Kitaplığı nr. 2416 Mecmua içerisinde bulunmaktadır. Talik yazıyla, muhtelif satırlı, 115 varaktır. (15x10,5)(11,5x7)cm ebadındadır. Sırtı ve kenarları meşin kaplı, miklepli, mukavva bir cilt içerisinde.

Muhtevasında, 467 gazel, 3 kaside, 1 terci-i bend, 1 müstezad, 1 muhammes, 1 mesnevi, 49 rûbai bulunmaktadır.

Başı: Be-zât-ı pâk-ı Hûda-yı Kerim-i bî-hemta
Ki ez iradet-i u geşt sırr-ı kûn peyda

Sonu: Hemçû âb-ı Hızr can bahş-end in ebyat-ı men
Morde dil ger mûnker âyed zinde dil râ yaver-est

Dördüncü nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Mehmet Kitaplığı nr. 395 Müstensihî ve istinsahı belli değildir. Başta Türkçe divân sonra Farsça divân bulunmaktadır. Talik yazıyla, 14 satır, 90 varaktır. (16,5x8,5) (13x6,5)cm ebadındadır. Sırtı kahverengi deri, kahverengi mukavva bir cilt içerisinde.

Başı: Be-zât-ı pak-ı Hûda-yı Kerim-i bî-hemta
Ki ez iradet-i u geşt sırr-ı kûn peyda

Sonu: Çûn asl-ı vücud-ı halk kaf âmed u Nun
Birûn me-şov ez iradet künfeye kûn

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

دل از عشق پری رویان دل من بر نمیگیرد
مده بند من ای ناصح که با من در نمیگیرد

حدیث توبه و تقوی مکن پیش من ای زاهد
که با من هر چه میگوی بجز ساغر نمیگیرد

خیال دوست رنگینست حایل کرده ام ز انرو
که در خاطر مرا نقشی ازین خوشتر نمیگیرد

الا ایساقی مهوش به پیش پیر میخانه
گرو کن خرقة ما را اگر دفتر نمیگیرد

بخورشید رخس ز انرو تفأل میکند جانم
که عاشق فال دولت را بهر اختر نمیگیرد

دل من با لب لعلش بحان الفت گرفت ایدل
که جز پیوند روحانی در آن جوهر نمیگیرد

*Divan-ı Seyyid İmadeddin Nesimi, Haz. Hamid Mehemedzade, Bakü, 1972, s. 148.

ز دست دلبر ای ساقی نگیرد جام جز عارف
مرقع پوش رعنا را رها کن اگر نمیگیرد

بخلوت خانه طاعت مکن ارشادم ای صوفی
که جز کوی مغان عاشق ره دیگر نمیگیرد

نسیمی گرچه اشعارت بگوش دلبران هر يك
در شهوار میاید ولی بی زر نمیگیرد

GAZEL

دل فغان از جور خوبان حاش لله کی کند
بنده داد از دست سلطان حاش لله کی کند

دل که با مهر رخت بستست عهد جاودان
نقص این پیوند پیمان حاش لله کی کند

آنچه با من میکند چشم سیاهت با اسیر
کافر اندر کافرستان حاش لله کی کند

هر کرا شد دیده مأوای خیال قامتت
آرزوی خلد و رضوان حاش لله کی کند

درد عشقت در دل من چون ز درمان خوشترست
دل هوای وصل و درمان حاش لله کی کند

گرچه هست آشفته تر هر دم ز زلفت جان من
ترك آن زلف پریشان حاش لله کی کند

آرزومند گل رخسارت ای خورسید حسن
یاد نسرين در گلستان حاش لاه کی کند

عاشق روی تو غير از خاك كويت جوهری
توتیای چشم گریان حاش لاه کی کند

مدعی گوید نسیمی روی خویان قبله کرد
قبله جز روی خویان حاش لاه کی کند

GAZEL^{*}

ای صورت جمالت بر لوح جان منقش
هستم ز فکر زلفت آشفته و مشوش

تا بنده همچو رویت دلجوی همچو قدت
ماهی که دید روشن سروی که دید سرکش

گفتم ز چشم و زلفت دلرا نگاه دارم
ابروت گفت هی می کردی غلط بهر شنش

کیش دلم ز چشمت ای ماه چاچی ابرو
پر تیر غمزه بادا پیوسته همچو ترکش

دل در خلاص عشقت صافی شدست و خالص
ز آتش چه باک دارد قلب سلیم بی غش

می گاهم از تف دل چون شمع و از دل من
گاهش نمی پذیرد مهر بتان سرکش

*Divan-ı Seyyid İmadeddin Nesimi, Haz. Hamid Mehemedzade, Bakü, 1972, s.196.

سر انا الحق از ما چون گشت آشکارا
منصور مست را گو ما را بدار بر کش

مهر رخ چو ماهش از زلف می فزاید
بنما مهی که او را خوبی فزاید ابرش

در باغ حسن خوبان تا هست و بود و باشد
هر سوی خاک و باد و هر سوی آب و آتش

خوش کرده ببویش ای باد وقت ما را
ای باد باد وقتت دایم چو وقت ما خوش

خط ترا نسیمی نامش نهاده ریحان
سهویست ای محقق بر سهو او قلم کش

CEM SULTAN (1459- 1495)

Edirne'de doğmuştur. İlk öğrenimine daha beş yaşındayken sarayda başlayan Cem, 1469'da Kastamonu Sancak Beyliğine gönderildi. Fatih'in oğlu ve II. Bayezid'in kardeşidir. Fatih, 1473 yılında, Cem'i Edirne'de bırakarak Otlukbeli savaşına gittiğinde Osmanlı ordusunun yenik düşme söylentilerine kapılan Cem padişah olma hevesine kapılmış, babası savaştan galibiyetle dönünce Cem'i kışkırtanları idam ettirmiştir. Bir yıl sonra büyük oğlu Mustafa'nın Karaman'da ölmesi üzerine Cem Konya'ya gönderilmiş ve öğrenimine orada devam etmiştir. Bu sırada II. Bayezid de Amasya'da aynı Cem gibi çok renkli bir hayat sürmektedir. Cem'in çevresine Sadî, Haydar, Sehayî, Lalî, Kandî ve Şahidî gibi şairler toplanmış, bunların bir kısmı Cem'le birlikte kaçmıştır. Bu yüzden bunlara Cem Şairleri lakabı verilmiştir. Yanında bulunan Rum ve İtalyan bilim adamlarından da yararlanan Cem tarih ve felsefede olan bilgisini artırmıştır. Cem, Batı Edebiyatı'nda da 'Zizimi' adıyla çeşitli eserlere konu olmuştur.

Şiirde Ahmed Paşa'dan etkilenen Cem kaside ve gazellerini Ahmed Paşa tarzında yazmıştır. Ahmed Paşa'nın da Cem için yazılan iki kasidesi vardır. Cem'in ülkesinden uzakta iken yazdığı şiirlerinde gezip gördüğü yerlerden izlere rastlanır. Özellikle vatan redifli gazeli çok dikkat çekicidir. Arapça bilgisi de Farsçası kadar mükemmeldir. Cem Sultan'ın hastalık veya zehirlenme yoluyla öldüğü hakkında iki söylenti vardır. Napoli'de ölen Cem'in kitapları, atları, mücevheri İstanbul'a getirilerek Bayezid'e teslim edilmiştir.¹

Eserleri:

Türkçe Divân: Bu divanın nüshaları İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 5474 ve 5547, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Eserleri 81, Süleymaniye Ktp. Lala İsmail

¹ – Geniş bilgi için bkz. Ertaylan, İsmail Hikmet. 'Sultan Cem', İst.Ün. Ed. Fak. Yay., 1951.

431/1, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı R. 739 numaralarda kayıtlıdır. Cem Sultan bu Türkçe Divanı üzerine Halil Ersoylu bir doktora tezi hazırlamış ve daha sonra bu eser basılmıştır.²

Cemşid u Hurşid: Babası Fatih Sultan Mehmed adına Selman-ı Saveci'nin Cemşid u Hurşid adlı eserini tercüme etmiştir. Bu eser üzerine Adnan İnce bir doktora tezi hazırlamıştır.³

Fal-ı Reyhan-ı Sultan Cem: 48 beyitten oluşan bu eser İstanbul Ün. Kütüphanesi Ty. 5547'de kayıtlı nüshanın 109a- 111b yaprakları ve Ty. 5474'te kayıtlı Türkçe Divanın 58b-60b yaprakları arasında bulunan bu eserin Cem Sultan'a aidiyeti şüphelidir. Eser üzerine Münevver Okur-Meriç incelemelerde bulunmuştur.⁴

Farsça Divân: Cem Sultan'ın Farsça Divanı'nın iki nüshası bulunmaktadır. Abdurrahman Naci Tokmak eser üzerine bir doktora tezi hazırlamıştır.

Birinci nüsha: Bursa Orhan Haraçcı Kütüphanesi nr. 891.5 - 913/1'de kayıtlı nüshadır. (26 x 17,5) (18 x 10) ebadında, 92 varak, 15 satır, talik yazı ile dir. Ser levhalı, cedvelli, nefis müzehheb ve müzeyyendir.

Baş: Resid müjde-i nevrüz şod iyan-i sebze

Zi- ravzaha-yı cinan mi-dehed nişan sebze

Sonu: Me-ra perişani rüsvayi cihan kerd

An arızı koned-em kevn u an hal-i siyah kerd

² - Ersoylu, Halil. "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı ve Üzerine Dil Araştırmaları." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1978. "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı" 3 cilt, İstanbul, Tercüman, 1981. "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı" Ankara, TDK, 1989.

³ - İnce, Adnan. "Cem Sultan, Cemşid u Hurşid: inceleme-metin." Doktora Tezi, Fırat Ün., 1981.

⁴ - Okur- Meriç, Münevver. "Cem Sultan'ın yeni bulunan Fal-ı Reyhan-ı Cem Sultan Adlı eseri." Tarih ve Toplum 16, s.,96 (Aralık 1991):24-7

İkinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı nr.3794/1'de kayıtlı meşin ciltli, tezhibli, Şemseli, salbekli, zencirekli, köşebentli, miklepli ve talik yazıyla yazılmış bir divandır. Kenarında Türkçe divân mevcuttur. (21,5 x 12,7) (12 x 5)cm ölçülerindedir.

Başı: Resid müjde-i nevrûz şod iyan-i sebze

Zî- ravzaha-yı cinan mî-dehed nişan sebze

Sonu: Me-râ perişanî rûsvayî cihan kerd

Ân arizî koned-em kevn u an hâl-i siyah kerd

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

مو کرد تنم را هوس موی میانیت
بفرست براه عدم فکر دهانت

قربان شدنم پیش کمانیت هوس ماست
بنمای کمان ابرو اگر هست کمانیت

از بوسه تو لذت قندم بلب آمد
ای دوست مگر هست شکر زیر دهانت

هر که کمان گیرد من گویمت
آیا باشد که شود بهر هدف سینه نشانت

ای جمع به رهش بر گزاز از نقد دل و جان
سود نکلی بار اگر نیست زیانت

*İsmail Hikmet Ertaylan, Sultan Cem, Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1951, s.47.

GAZEL*

کردم خزینه بهر خیال تو سینه را
چشمت به فتنه گر نگشاید خزینه را

تار زلف ز آن کند اشك گهر فشان
بر گردن تو تا نهد این عنبرینه را

يك دم بیا به صحن حریم دلم ببین
تیرت چگونه می گزارد آبگینه را

تیر تو در حرا به دل کردم نهان
بر سر طلسم زلف تو حافظ دفینه را

خونم بر گردن تو دستم به دامن
روز قیامت آن کشی این کمینه را

آینه است سینه تو بهر عاشقان
بالله ز سینه بر گزار این ژنگ کینه را

در ساحل غم است همه گفت های جمع
یارب ز آب برگذاران این سفینه را

*İsmail Hikmet Ertaylan, Sultan Cem, Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1951, s.7.

GAZEL*

گل روی تو دائم تازه بادا
جمالت در جهان اندازه بادا

قبای حسن و خلق و لطف و خوبی
به قد تو تمام اندازه بادا

کتاب حسن را خطت حواشی
دو زلفت عنبرین شیرازه بادا

در درگاہت از گلبانگ عشاق
همیشه منزل دروازه بادا

ز باران سرشک دیدۀ جمع
گل رویت همیشه تازه بادا

*İsmail Hikmet Ertaylan, Sultan Cem, Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1951, s.14.

ADNÎ MAHMUD PAŞA (?- 1474)

Fatih Sultan Mehmed zamanı sadrazamlarındandır. Çocukluğunda esir edilerek Edirne'ye getirildi. II. Murat'a takdim edildi. Eski saray da eğitildi. Fatih Sultan Mehmed'in yanında İstanbul kuşatmasına katıldı. Belgrad kuşatmasından sonra vezir oldu. Bir çok seferleri idare etti. Kaptan-ı Deryalığa getirildi ve ikinci defa sadrazam oldu. Otlukbeli savaşında bulundu. Fatih'in sonradan itiraf edeceği bir hatası yüzünden boğduruldu. Halk arasında çok sevilen ve veli olduğuna inanılan Mahmud Paşa hakkında yazılmış menkıbeler vardır. Adnî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Devrine göre sade ve ahenkli bir dili vardır. Tezkireciler ondan takdir ile bahsederler. Zahir-i Faryabî, Hafız gibi meşhur İran şairlerine nazireler yazmıştır.¹

Eserleri :

Türkçe Divân: Üç yazma nüshası bulunmaktadır. Şairin iki nüshası bulunan Farsça divanı Türkçe divanları içerisinde yer almaktadır. Adnî Mahmut Paşa'nın Türkçe Divanı üzerine Bercis Miskioğlu bir tez hazırlamıştır.²

Farsça Divân: Mahmud Paşa'ya ait iki yazma divân mevcuttur. Birincisi Üniversite kütüphanesi 1962 numarada kayıtlıdır. Diğer Millet kütüphanesi kitapları arasında 278 numaradadır.

Birinci nüsha: Üniversite Kütüphanesi nr.1962 Mukavva cilt üzerine ebrulu kağıtla kaplı ve kabı biraz yıpranmıştır. (15.8 x 10.8) ebadındadır. Abadi kağıt üzerine iyi bir talikle yazılmıştır. Cetvelleri altın yaldızlıdır. Divân üç kısımdır; birinci kısım birinci varaktan otuzikinci varağa kadar Türkçe divanı ihtiva eder. Burada bir kaside doksan iki gazel mevcuttur. Divân gayri müretteptir. İkinci kısım otuzüçüncü varaktan kırkdokuzuncu varağa kadar devam eden Farsça divân mevcuttur. İki kaside ve kırkbeş

¹ - Türk Dili ve Edebiyatı Ans., "Adni Mahmut Paşa" mad., C.1, s.39, Dergah Yay., İstanbul.

² - Miskioğlu, Bercis. "Adni Divanı", İstanbul Ün., Türkiyat Tezleri, nr. 372.

gazeli ihtiva eder, sonunda yirmi muamma da mevcuttur. Bu kısımda gayrı müretteptir. Üçüncü kısım altı adet farsça mektuptan ibarettir.

Başı: Sepide dem ki be-fermân-ı bari çûn
Arûs-ı dehr puşîd sevb-i bukalemûn

Sonu: Câna keman u tîr keşiden çe hacet est
Kâfist behr-i koştên-i Adnî nigâh hem

İkinci nüsha: Millet Kütüphanesi nr. 278' de kayıtlı (17,1 x 12) (11,3x6,4)cm ebadında vişne çürüğüne yakın meşinle kaplıdır. Güzel abadi kağıda iyice talikle yazılmıştır. Bu divân iki kısımdır. Birinci kısım Farsça divanı ihtiva eder. Birinci varaktan onaltıncı varağa kadar devam eder, bir kaside kırkbeş gazel mevcuttur. İkinci kısım onaltıncı varaktan başlar otuzdokuzuncu varağa kadar devam eden Türkçe divandır. Bunun sonuna yirmi adet Farsça muamma alınmıştır. Türkçe kısmında bir kaside, altmışyedi gazel mevcuttur. Bu divân da gayrı müretteptir.

Başı: Sepide dem ki be-fermân-ı bari çûn
Arus-ı dehr puşîd sevb-i bukalemûn

Sonu: Cana keman u tîr keşiden çe hacet est
Kâfist behr-i koştên-i Adnî nigâh hem

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

چون غمزه خونریز تو آهنگ روان کرد
دل سوی طربخانه خود مژده روان کرد

سودای غمت هر که به نقد و جهان داد
در چارسوی اهل نظر عین زیان کرد

در دیده دریا دلها بی توکل دهر
چون خار و خسی بود از آتش بگران کرد

فکرم همه آن بود که بی تو زخم دم
بگرفت بلاد دل و رو جانب جان کرد

جان را هدف تیر بلا ساختنت به
چون یار جفا پیشه دلا میل بدان کرد

از جنس وفایش کمی نیست ولیکن
آن نوع که بایست بعدنی نه چنان کرد

*Divan-ı Adnî Mahmut Paşa, Millet Kütüphanesi, nr. 278, vr.14 b.

GAZEL*

پیش از آن دم که نماند ز وجودم اثری
لحظه ای سوی من دل شده جانا نظری

دل قوی ضعیف شد از غم تو بمان شاد که او
میکند جانب منزلگه وحشت سفری

نقد کونین بسودای تو دادم اول
سودم آخر نم دیده شد و خون جگری

گرچه در روضه دل نخل وفا نروید
از تو جز ناز و جفا هیچ نیآورد بری

خواه دشنام خواه بکش خواه بران
حاش الله که کنم میل بسوی دیگری

عدنیا شاد بزی کز غم دردش داری
جان مجروح و دل خسته پر شور و شری

غم مخور چون ز گدایان در دوست شدی
خسرو بی گله و پادشه بی کمری

*Divan-ı Adnî Mahmut Paşa, Millet Kütüphanesi, nr. 278, vr.15 a.

GAZEL*

ای پرتو ز شمع راه ات مهر و ماه هم
عنبر غلام زلف تو مشک سیاه هم

در غایتست تعب لطیفش چه سان کنم
تاب فغان ندارد و آسیب آه هم

جان میبرد بجور شکایت همی کند
این است دلنواز مرا رسم و راه هم

استاد حسن دوست چو تعلیم ناز کرد
فارغ شدم ز مدرسه و خانقاه هم

معمور کی شود دل ویران که خاکش
گاهی بلای ریشه شکاف است گاه هم

در چارسوی عشق نیارزد بیک جوی
آتش بزن بجز من املاک و جاه هم

جانا کمان و تیر کشیدن چه حاجت است
کافیست بهر کشتن عدنی نگاه هم

*Divan-ı Adnî Mahmut Paşa, Millet Kütüphanesi, nr. 278, vr.15 a.

KABULÎ (1437 -1478)

Asıl adı bilinmemektedir. Fatih devrinde İstanbul'a gelen İranlı şairlerden biridir. Osmanlı tarihlerinde ve şuara tezkirelerinde ismi geçmez. Hayatı hakkındaki bilgiler eserinden çıkarılmaktadır. Önce Amasya'ya gelmiş, Şehzade Beyazıd'a intisap etmiş, daha sonra İstanbul'a gelerek Fatih'in yakınları arasına girmiştir. Ömrünün sonlarına doğru Fatih'in çevresinden uzaklaştırıldığı, çeşitli sıkıntılara düştüğü şiirlerinden anlaşılmaktadır. Eseri 'Külliyat-ı Divân-ı Kabulî' ismi ile faksimile olarak yayınlanmıştır. Eser siyasi içtimai, edebi ve lisani yönlerden tarihi kıymete haizdir.¹

Eserleri:

Farsça Divân Külliyatı: Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı nr.3958 Kabuli'nin divanı 'Külliyat-ı Divân-ı Kabulî' adlı bir ciltten ibaret bir eserdir. Bu eser Fatih Sultan Mehmet adına tedvin edilmiştir. Nestalik yazıyla yazılmış olup, çeşitli süsleme örnekleri kullanılmış güzel bir eserdir. Her sahife 19 satır, 191 varaktır. Eser altı kısımdan oluşmaktadır. Münacat, naat, kaside, hezeliyat, gazel ve rübailer vardır. Gazeliyat-ı Türki bölümünde oniki Türkçe gazel yer almaktadır. 1 münacat, 1 naat, 2 tarih, 90 kaside, 4 hezel, 35 mukattaa, 20 rübai, 3 müfred, 340 gazel bulunmaktadır.²

Başı: Be-nâm-i padişahî ki ehl-i divân

Konend ez nam-ı u ber nâme ünvan

Sonu: Şahid-i nesrin ber devlet der aguş-i tû bad

Bad-ı daim gülbün-baht-ı tû râ ber bar gül

Şiirlerinden Örnekler:

¹- Ertaylan, İsmail Hikmet. "Külliyat-ı Divân-ı Kabulî", İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak. Yay., 1948.

²- a.g.e.

GAZEL^{*}

با ما رقیب کافر اگر جست ماجرا
ما را به عشق دوست بود نیت غزا

در راه دوست جان طلبند از عاشقان
اول منم که در ره او جان کنم فدا

درهم شکست زلف وی از تاب عارضش
کفر از کجا و شوکت اسلام از کجا

از هر طرف سپاه خطش صف کشیده است
خواهد گرفت مملکت حسن غالباً

خون رقیب ریخت قبولی به عشق دوست
کافر کشی بدین محمد بود روا

*Külliyat-ı Divan-ı Kabulî, Haz. İsmail Hikmet Ertaylan, İst. Ün. Edebiyat Fak. Yay. 1948.s.231

GAZEL^{*}

دلم را بی لبش از جان ملال است
ببین حالم خدایا این چه حال است

دهی پندم که عشق آمد و بالست
برو ناصح که این پندم و بالست

گذار این قال و يك دم حال را باش
خدا را ای مدرس این چه قال است

ببستان گه بر آید سرخ گه زرد
گل از رویش مگر در انفعال است

قبولی چون ببیند آن لب و زلف
ز عمر و جان خود او را ملال است

*Külliyat-ı Divan-ı Kabulî, Haz. İsmail Hikmet Ertaylan, İst. Ün. Edebiyat Fak. Yay. 1948,s.244

GAZEL*

اولش دل دهیم و آخر جان
اول و آخرست از مردان

شمع اگر با رخت بدعوی خاست
هست گرمی اتشش دمی بنشان

از گدایان خود نمی پرسى
بارك الله شاه درویشان

بخش هر کس چو میدهی ز غمت
بخش درویش خویش را هم برسان

گر لب یار از تو جان طلبید
ای قبولی بگو روان بستان

*Külliyyat-ı Divan-ı Kabulî, Haz. İsmail Hikmet Ertaylan, İst. Ün. Edebiyat Fak. Yay. 1948,s.318

GÜLŞEN-İ SARUHANÎ (?- 1481)

Gülşen-i Saruhanî, çocukluk ve gençlik yıllarını Şirvan ve civarında geçirdikten sonra, muhtemelen Fatih'in veliahdlığı sırasında Manisa (Saruhan)'da bulunurken oraya gelerek ona intisab edip, Saruhan'a yerleşmiş ve oraya mensub olmuştur.

Her ne kadar Latifi Tezkiresi ve Künhü'l-Ahbar gibi kaynaklar onun sadece Fatih devrinde yaşamış olduğunu kaydetmekte iseler de, Gülşenî'nin bir kasidesi, onun II.Bayezid devrini de idrak ettiğini ve hatta Bayezid'in en büyük oğlu, Karaman valisi Şehzade Abdullah (öl.1483) için yazdığı bir medhiyesi de bunu teyid eder mahiyettedir.

Gülşenî, bütün kasidelerini devrin devrin hükümdarlarını medhetmek için yazdığına göre onun saraya mensup bir şair olduğu açıkça ortaya çıkar. Nitekim bazı kasidelerinde şehzadelerin sünnet merasimlerini, ayın görülmesini ve Ramazan bayramının merasimini konu etmesi onun saraya mensubiyeti görtüşünü daha da kuvvetlendirmektedir.

Gülşenî'nin eserlerinde Yavuz Sultan Selim veya onun devri ile ilgili hiç bir iz bulunmadığından, şairin II. Bayezid'in saltanatının (1481-1512) ortalarında veya sonlarında vefat etmiş olması muhtemeldir.¹

Eserleri:

Râz-nâme: Hicri 864'te tamamlanıp Fatih'e ithaf edilen Türkçe bir mesnevidir. Bu manzume, ahlaki, öğütsel ve sufiyane meseleleri kapsamaktadır. Eserin bize ulaşan iki nüshası bulunmaktadır. Her iki nüsha da millet kütüphanesindedir. Bunlardan birisi 'Şeriye nr.932, diğeri ise, Ali Emiri nr. 859'da bulunmaktadır. Eser üzerine İbrahim Ferzan bir doktora tezi hazırlamıştır.²

¹ - Ferzan, İbrahim. "Gülşen-i Saruhani: hayatı, Farsça Divanı ve Raz-name'si", Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1980.

² - a.g.e

Farsça Divân: Gülşenî'nin ekseriyeti medayih, hezeliyat, gazeliyat ve rübaiyatından oluşan divanı, onun Farsçaya vukufiyetini göstermektedir. Gülşenî'nin biri istisna tüm kasideleri, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid'e yazılmış olan medhiyelerden ibarettir. Divân'da 25 kaside, 1 mersiye, 165 gazel, 4 hezeliyat, 4 rübai, 12 maktaat-ı hezel, 3 maktaat-ı medih'ten oluşmaktadır. Türkiye kütüphanelerinde tek nüshası bulunmaktadır, bu nüsha Bayezid Devlet Kütüphanesi nr. 5820' de kayıtlıdır. (20x13,5)(7,9x12,1) cm ebadında, her sahife 13 satır yazıyla 92 varaktır. Bej renkli mukavva bir cilt içerisindedir. Raz-name adlı eserle birlikte İbrahim Ferzan tarafından hazırlanmıştır.³

Başı: Zehi sipah-ı tû râ sancak-ı zafer hem-râh
Sevar-ı leşker kudret nişan-ı feth u zafer

Sonu: Be-rûzigar-ı azizan ki yâd mi-konem-et
Ale'd-devam ne yadi pes ez feramûşî

Şiirlerinden Örnekler:

³ – a.g.e

GAZEL^{*}

ز آتس می دوش شمع عارض او بر فروخت
کرد سوی او نظر از گوشه یکره شمع و سوخت

دوخت چاک سینه ام آن غمزه بی پستی زلف
چاک را هر چند نتواند کسی بر رشته دوخت

گشت کوتاه قصه زلفش بدور آن فر و رخ
دود کم گردد بلی هرگاه آتش بر فروخت

گر لبش جان را به بوسی می خرد ای دل بده
و آنکه کالا چون بها آورد می باید فروخت

گلشنی مانند بلبل رنگ خاکستر گرفت
همچو لاله ز آتش رخسار آن گل بس که سوخت

*Ebrahim Farzan, İstanbul Ün. Edeb. Fak., Fars Dili ve Edeb. Kürsüsü, "Gülşen-i Saruhanî, Hayatı, Farsça Divanı ve Raz-name'si" Doktora Tezi, İst.,1980, s.74

GAZEL¹

حال من زار است و دور از یار حالا مدتی است
تا ز حال من نمی پرسد عجایب حالتی است

گفتش از خوان وصلت نیستم جز غم نصیب
نیست غم گفتا مشو غمگین که این هم نعمتی است

گفته ای بخشم ترا بوسی اگر فرصت شود
بخشش گر می نمای خان من خوش فرصتی است

از سگان خویش خوان يك بارم ای شاه بتان
تا کسان دانند پیش تو مرا هم حرمتی است

گلشنی جز با سگ کویش به کس صحبت مدار
تا نپنداری که کس را به از او همصحبتی است

*Ebrahim Farzan, İstanbul Ün. Edeb. Fak., Fars Dili ve Edeb. Kürsüsü, "Gülşen-i Saruhanî, Hayatı, Farsça Divanı ve Raz-name'si" Doktora Tezi, İst.,1980, s.73

GAZEL^{*}

با زلف تو دل حال پریشانی ما گفت
بشنید سر زلف تو فی الحال در آشفت

گرد رخت از چشم تر ما نبرد باد
بر آب غباری که نشیند نتوان رفت

جان جست به بوسی اگر آن لب عجبی نیست
یک بوسه به صد جان زدهان تو بود مفت

از نازکی نقش دهان و گل رویت
بشنید حدیثی به چمن غنچه و بشکفت

کم گوی سخن گلشنی از نقش دهانش
در نازکی نقشدهانش چه توان گفت

*Ebrahim Farzan, İstanbul Ün. Edeb. Fak., Fars Dili ve Edeb. Kürsüsü, "Gülşen-i Saruhanî, Hayatı, Farsça Divanı ve Raz-name'si" Doktora Tezi, İst., 1980, s.70

İLÂHÎ (?- 1490)

Anadolu'da Germiyan nahiyesinde Simav'da Tekellûf köyünde doğmuştur. Hangi tarihte dünyaya geldiğine dair sarîh bir kayda rastlanmamıştır. Hayatından bahseden kaynakların verdikleri malumata göre, bülüğa erinceye kadar ilm-i zahiri ile meşgul olmuş ve İstanbul'a gelerek Zeyrek cami medresesinde bir müddet çalışmış, sonra ulema-yı asrîdan Mevlana Tusî ile İstanbul'dan çıkarak Horasan'a gitmişler. Bir müddet orada kaldıktan sonra azm-i Rum eylemiştir. Molla İlahî İrân'da kaldığı müddetçe sadece tahsil etmekle kalmamış, aynı zamanda telifatla da uğraşmıştır. Kendi yurduna döndüğünde, ekabir ve esağir hizmetine koşmuşlar, şöhreti afakı tutmuş, kadıasker Magnisalı Çelebi onu İstanbul'a davet için hediyeler göndermiş. Fatih Sultan Mehmed'e Molla İlahî'nin kudret-i ilmiyesinden, belki de kerametlerinden bahsediliyor, o da İlahî'yi görmek istiyor. Görüşme İstanbul'da gerçekleşiyor. Molla İlahî'nin İstanbul'da gördüğü rağbet ve kazandığı şöhret, Fatih zamanında hiç bir mahzur tevlid etmemiştir. Fakat bu vaziyet padişahın ölümünden sonra tehlikeli görülmeye başlamıştır. Bu sebeple kendisi Rumeline Vardar Yenicesi'ne nakledilmiştir. Hayatına burada devam etmiş ve burada ölmüştür.¹

Eserleri:

Şerh-i Varidat-ı Kübra li-Şeyh Bedreddin-i Simavî: Bursalı Mehmed Tahir'in bahsetmiş olduğu bu eserden Katip Çelebi de Keşfü'z-Zünun'unun ikinci cildinde 1195. sayfasında El-Varidat'ta bahseder. Bu eserin bir nüshası Düğümlü Baba Kütüphanesi 307 numarada, Şeyh Molla İlahî, Şerhü'l Varidat adıyla kayıtlıdır.²

¹ - Ertaylan, İsmail Hikmet. "İlahi Divanı", İstanbul Ün., Fen-Edebiyat Fak. Yay., nr. 862, İst., 1962.

² - a.g.e. s. 11

Şerh ala Miftahi'l-Gayb li-Şeyh Sadreddin: Bursalı Mehmed Tahir tarafından zikredilen ve Arapça olduğu söylenen bu eser Keşfü'z-Zünun'da (c.II, s.1768) sadece Miftahu'l-Gayb bahsi sırasında geçmektedir.³

Zadü'l-Müşakin: Bursalı Mehmed Tahir'in sadece bu kadar göstermiş olduğu bu kitaptan Latifi de bahsetmekte ve sadece Zadü'l-Müşakin demektir.⁴

Necatü'l-Ervah min Denesi'l-Eşbah: Müellifin bu eserinden bahseden Hammer onun adını "Necatü'l-Ervah min Rasni'l-Eşbah" diye zabtetmiş.

Esrar-nâme: Bursalı Mehmed Tahir'in zikretmiş olduğu bu eserden Katip Çelebi de bahis yoktur. Molla İlahî'ye izafe edilen Esrar-name-i Molla İlahî'nin bir nüshasını Raif Yelkenci yazmaları arasında bulduk. Hiç bir yerde Abdullah ve İlahî sözü de geçmediği gibi ifade ve selika da Abdullah İlahî'ninkine benzememektedir. Tetkiki icab eden bir konu olarak kalmaktadır.⁵

Meslekü't-Talibin: Bursalı Mehmed Tahir ve Katip Çelebi eserden bahsetmektedirler, fakat telif tarihi hakkında hiç bir malumat yoktur. Bizim zannımıza göre Abdullah-ı İlahî İran'dan Türkiye'ye döndükten sonra ilk yazmış olduğu eser bu olacaktır. Eser tasavvufi mahiyettedir.⁶

Manzume-i Miraciye: Osmanlı Müellifleri'nin bahsetmiş olduğu bu eserden bahseden başka bir kaynağa rastlayamadığımız için bu kaydı ihtiyatla karşılamak zorundayız. Bu eserden Keşfü'z-Zünun da bahsetmemektedir.⁷

Füsusu'l-Vüsul: Bu eserden de bahseden Osmanlı Müellifleri bu malumatı Keşfü'z-Zünun c.II, s.1272 deki kayıttan aldığı görülür. Başkaca da bilgi verilmemektedir.⁸

³ - a.g.e. s. 11

⁴ - a.g.e. s. 12

⁵ - a.g.e. s. 13

⁶ - a.g.e. s. 13

⁷ - a.g.e. s. 15

⁸ - a.g.e. s. 15

Cevahir-i İrfan: Hiçbir kaynakta bahsi geçmeyen bu eser Fatih, Ali Emiri kütüphanesi manzum eserler tasavvuf kısmında Cevahirü'l-İrfan-ı Molla İlahî ünvanıyla kayıtlıdır. Bu küçük yazma eserin iç yaprağında varakanın başında “Haza risale-i Cevherü'l-İrfan Sultan Süleyman goftend kaddesellahü sırrulaziz” diye ince bir nestalik ile yazılmış bir kayıt vardır.⁹

Farsça Divân: Hiçbir kaynakta sarih olarak adına ve varlığına rastlanılmayan bu eseri Bursa Orhan Gazi Kütüphanesi nr.93' te Divân-ı İlahî adıyla mukayyedir. Eser baştan ve sondan eksiktir. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. ?(Maddi evsaf ilave edilecek.) Münderacatında Fatih Sultan Mehmed'le münasebetinden ve Sultan II. Bayezid'e sunmuş olduğu mülemma bir kasideden Fatih Sultan Mehmed devri şairlerinden ve mutasavvıflarından olduğu açıkça görülmektedir.¹⁰

Başı: Çu geçtem kaşif-i an nokta-i hal
Yeki didem ezel ber u ebed ra

Sonu: Akl verme Leyla izzet bulmuşum
Aşk ver yar ile vahdet bulmuşum

Şiirlerinden Örnekler:

⁹-a.g.e. s.15

¹⁰-a.g.e. s.15

GAZEL^{*}

در سلسله زلف تو دیوانه توان بود
در میکده چشم تو مستانه توان بود

با یاد دو ابروی تو و گوشه چشمت
پیوسته ندیم در میخانه توان بود

کز آتش رخسار تو سوزیم و بسازیم
با شمع دلفروز تو پروانه توان بود

گر ز آنکه شود مونس جان و دل پر خون
با تیر غمت همدم و همخانه توان بود

در گنج الهی کند ار گنج غمت جا
چون دل همه دم همدم و همخانه توان بود

*İlahî Divanı, Haz. İsmail Hikmet Ertaylan, İst. Ün. Ed. Fak Yay., İst. 1961, s.66.

GAZEL^{*}

ای مرا مردم ز مژگان تو خونی در جگر
روز و شب از زلف و رویت خال من زیر و زبر

دل اسیر زلف تو گردید و خواهم همتی
تا نمانم مبتلا در فتنه دور قمر

پسته را گفتم که مانی با دهان تنگ او
خنده زد گفت ای خوش گوی مغز ما میر

شد ره خل خیالت ره زن چشمان من
لا جرم ویرانه شد ملک دلم ز آن رهگذر

شد دل زار الهی خسته از چشمان تو
لیک تو مستی و از حال فقیر آن بیخبر

* İlahî Divanı, Haz. İsmail Hikmet Ertaylan, İst. Ün. Ed. Fak Yay., İst. 1961, s.69.

GAZEL*

ای سرو خوش برای که نشوه نما رسید
ریحان عیش بر لب جوی جهان رسید

یعنی عروس خضر لباس ربیع را
بازار برای جلوه گری در بدن کشید

بنگر بنوبهار و بجو عیش تازه را
چون لذت‌یست غیر مکرر بهر جدید

از نرگس و بنفشه چمن را بهر طرف
چشمی دیگر گشاده و زلفی دیگر خمید

هر صبحدم بصورت شب‌نم شراب فیض
در کام و جام سوسن و نرگس فرو چکید

*İlahî Divanı, Haz. İsmail Hikmet Ertaylan, İst. Ün. Ed. Fak Yay., İst. 1961, s.66.

از شوق یاسمین کله بر هوا فکند
گل هم ز باده سرخ شد و پر من درید

باد صبا برای تفرج ز کوی یار
سوی چمن چو عاشق بی پا و سر دوید

سوسن زبان گشاده بمدح عروس باغ
از گنج عارفانه چو زاهد برون دوید

بر یاد زلف و روی بتان سنبل و سمن
پر آب و تاب گشته بسوی چمن خمید

İBRAHİM GÜLŞENÎ (? - 1533)

Ataî, Şakayık Zeyli'nde 1426 yılı dolaylarında doğduğunu kaydetmektedir. Menakıbın sonunda ise 1533'de 114 yaşlarında vefat ettiği kaydedilir. Babası Şeyh Muhammed el-Âmidi, o henüz iki yaşında iken vefat eder. Bunun üzerine Gülşenî amcası Seyyid Ali'nin himayesinde büyüdü ve ilk tahsiline onun yanında başladı. Daha sonra, bilgi ve görgüsünü artırmak amacıyla Tebriz'e gitti. Orada Uzun Hasan'ın kazaskeri Mevlâna Hasan'ın yardımlarını gördü. Bütün islamî ilimleri tam olarak öğrenen Gülşenî, kısa süre içinde Uzun Hasan'ın da güven ve iltifatını kazandı. Yine bu sırada Halveti şeyhlerinden Seyyid yahya Şirvanî'nin halifesi Dede Ömer Ruşenî'den hilafet alarak bu tarikatı yaymağa başladı. Erdebil hanedanına mensup Şiilerin ortaya çıkışı, bölgedeki huzur ve güveni bozunca, Sultan Yakub'un Tebriz'de kendisi için yaptırdığı zaviyeyi terkederek oğlu Ahmed Hayalî ile birlikte Diyarbakır'a geri döndü. Bir süre sonra buradanda ayrılarak Kudüs yoluyla Mısır'a gitti. Tarikatını burada yaymağa başlayan Gülşenî, kısa zamanda büyük bir şöhret kazandı. 1516'da Mısır'ı fetheden Yavuz Sultan Selim, ona bir arsa hediye etti. O da, dostlarının yardımıyla bu arsa üzerinde zaviyesini inşa etti. Adı bütün Mısır'da duyuldu, dergahı yeni müritlerle dolup taşmaya başladı. Şöhretini işiten devrin padişahı Kanunî, onu İstanbul'a davet etti (1528). İstanbul'da devrin alim ve şairleriyle tanıştı, büyük bir ilgi gördü. Mısır'a geri döndükten bir süre sonra vefat etti.

Halvetiye tarikatının Gülşeniye kolunu kuran İbrahim Gülşenî'nin eserlerinde başta Mevlana ve Yunus Emre olmak üzere, Nesimî ve şeyhi Ruşenî'nin tesirleri görünür. Türkçe divanında yer alan gazel-ilahilerinde sağlam bir dil ve akıcı bir üslup göze çarpar.¹

Eserleri:

¹- Geniş bilgi için bkz. Konur, Himmet. 'İbrahim Gülşenî: Hayatı, Eserleri, Tarikatı', İnsan Yay., İst. 2000.

Manevî: Kırkbin beyitlik Farsça bir mesnevidir. Mevlana'nın mesnevisine nazire olarak yazılmıştır. Şeyh Lalî Muhammed Fenaî tarafından baştan beşyüz beyitlik kısmı şerhedilmiştir. Yazma nüshaları muhtelif kütüphanelerde bulunmaktadır.²

Kenzü'l-Cevahir: Bazen tuyuğ, bazen de rübai vezninde yazılmış, Farsça takriben yedi bin dördlüğü ihtiva etmekte olup tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. (F.Y. nr. 1233)³

Türkçe Divân: 24 binden fazla beyti ihtiva eder. Bilhassa dil bakımından büyük önem taşır. Eser üzerine Mehmed Akay bir doktora tezi hazırlamıştır.⁴

Arapça Divân: İbrahim Gülşeni'nin İbnü'l-Farız'a ait et-Taiyyetü'l-Kübra'nın etkisinde yazdığı şiirlerden oluşan 5000 beyitlik Arapça divanının tek nüshası Ankara Dil ve Tarih-Coğ. Fak. Kütüphanesindedir.⁵

Farsça Divân: Türkiye kütüphanelerinde ulaşabildiğimiz 6 yazması bulunmaktadır.

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphaanesi, Fatih Kitaplığı nr.3866 Hamza bin Abdullah tarafından hicri 931 yılında istinsah edilmiştir. Çok nefis tezhipli bir eserdir. Kırmızı ciltli, salbekli, şemseli, köşebentli, zencirekli, miklepli, kapak içi de yine salbekli, şemseli, zencireklidir. Serlevhalı, altın cedvellidir. Talik yazısıyla, 18 satır, 511 varaktır. (25,3x16) (17,8x10)cm ebadındadır.

Başı: Ey evvel ez evvel Huve yeda

Bî-evvel u ahiri tu peyda

Sonu: Zevk-i cân-em zi ân aza-yı manevist

Key bûved kohne-sıfat kez nev nevist

²- Türkiye Diyanet Vak. İslam Ans., C. XXI, s. 304, İstanbul, 2000.

³- aynı eser. C. XXI, s.304, İstanbul, 2000.

⁴- Akay, Mehmet. "İbrahim Gülşeni'nin Divanı: metin-dil hususiyetleri.", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996.

⁵- Türkiye Diyanet Vak. Ans., C. XXI, s.304, İstanbul, 2000.

İkinci nüsha: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi M. Ozak I Kitaplığı nr.1235 İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Talik yazıyla, 17 satır, 525 varaktır. (21,5x15,4) (15,6x9)cm ebadındadır. Serlevhalı, sahifeler altın cedvelli, salbekli, şemseli, cedvelli, zencirekli, köşebentli, miklepli siyah deri cilt içerisinde.

Başı: Ey evvel ez evvel Huve yeda

Bî-evvel u ahiri tû peyda

Sonu: Zevk-i cân-em zi ân aza-yı manevist

Key bûved kohne-sıfat kez nev nevist

Üçüncü nüsha: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi M. Ozak I Kitaplığı nr.1317 İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Talik yazıyla, 16 satır, 538 varaktır. (20,3x13) (14,8x9)cm ebadındadır. Kırmızı ve kahverengi zencirekli, cedvelli bir mahfaza içerisinde, serlevhalı, sahifeler kırmızı cedvelli, zencirekli, tezhipli, miklepli siyah deri bir cilt içerisinde.

Başı: Ey evvel ez evvel Huve yeda

Bî-evvel u ahiri tû peyda

Sonu: Zevk-i cân-em zi ân aza-yı manevist

Key bûved kohne-sıfat kez nev nevist

Dördüncü nüsha: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İsmail Saib Kitaplığı nr.4436 İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Talik yazıyla, 21 satır, 125 varaktır. (24x17,3) (18,8x10)cm ebadındadır. Sırtı mavi bezli, ebrulu mukavva bir cilt içerisinde.

Başı: Ey evvel ez evvel Huve yeda

Bî-evvel u ahiri tû peyda

Sonu: Hayal-i yek dilber-i cünun-em

Fezay-ed ki ne-şod kemter zi-sermed

Beşinci nüsha: Bayezid Devlet Kütüphanesi nr. 5820 Hicri 920 yılında istinsah edilmiştir. Nestalik yazıyla, 13 satır, 94 varaktır. (20,3x14)(12,2x8)cm ebadındadır. Tezhipsiz, sırtı kahverengi meşin, bej renkli kağıt kaplı mukavva bir cilt içerisindedir.

Başı: Zihi sipah-ı tû râ sancak-ı zafer hem-râh

Sevad-ı leşker-i kudret-nişan-ı feth u zafer

Sonu: Der gam u şadi be-bayed sahten ba-rûzigâr dua-yi

Ân ki ez zaman hem in vehm-i ân be-guzared

Altıncı nüsha: Millet Kütüphanesi, Farsça Eserler nr. 418 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik yazıyla, 18 satır, 265 varaktır. (29x18,5)(23x13,5)cm ebadındadır. Serlevhalı, tezhipli, sahifeler altın cedvellidir. Ciltsiz, cilt yerine kalınca bir kağıt geçirilmiştir.

Başı: Ey evvel ez evvel Huve yeda

Bî-evvel u ahiri tu peyda

Sonu: Zevk-i cân-em zi ân aza-yı manevist

Key bûved kohne-sıfat kez nev nevist

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

چو آتش شد دلم از سوزش عشق
مگر ز آن سوزش است افروزش عشق

سمندر نسبت این دل پرورش خواست
چو از سوزش بود آمیزش عشق

چه درد است این که درمانش نیابم
که سوزم میرسد از سازش عشق

شدم ایوب نسبت متبلحان
به محبت درد هار آمیزش عشق

متعید گشتم از مطلق نمایش
چو آن خوا امروز من آویزش عشق

نمانده آبی ز چشم چون روانست
چه سازم غیر از این خون ریزش از عشق

نیاز گلشنی چون نار نرود
چه سازم روشنی بنوازش عشق

GAZEL*

بوسه ده ای پسر بما يك دو سه چار و پنج و شش
ز آن لب كوثرين نما يك دو سه چار و پنج و شش

سايه ات ای شهنشاهم بر سر ما هما صفت
می بفرن جو و درآ يك دو سه چار و پنج و شش

جلوه طاوس ای پسر عشوه کنان نما بسر
تا نگرم جلوه فدا يك دو سه چار و پنج و شش

نقل و شراب و شاهدم کز لب رو و گفت
ده تو روان از آن بما يك دو سه چار و پنج و شش

زخم تو ای پسر بدل داروی ریش سینه شد
ز آن طلبم دیگر ورا يك دو سه چار و پنج و شش

حسن تو از غنا صلا چون که بداده بر گدا
آمده از آن بری نوا يك دو سه چار و پنج و شش

گلشنی خان دوا طلب گشته مریض عشق تو
آمده خان بری شفا يك دو سه چار و پنج و شش

GAZEL*

نمی دانم بر سودایم از عشق
خیالش کرد چون شیدایم از عشق

خرد رایم جنون عشق بستد
از آن دیوانه خود رایم از عشق

چو من دیوانه در گنج گلخن
کجا مجنون صفت بنمایم از عشق

بری مجنون بود در گنج تنجا
من دیوانه چون بیجایم از عشق

دو عالم در نگنجم بس که تنگست
دمی یکرنگی گنجایم از عشق

نخستین چون ارادت شد مریدم
محبت صورتی پیدایم از عشق

*Divan-ı İbrahim Gülşenî, Süleymaniye Kütü., Fatih Ktp.,nr. 3866,vr.279 a

تجلیی ارادت بودنم خواست
از آن هامش بشد سر پایم از عشق

گوشا چشم از محبت تا که بینی
از آن دیده چو حوربینایم از عشق

شکفت از دانشی نادانیم شد
که بیدانش صفت دانایم از عشق

سند پروای من حیرت از آن رو
ز پروا همچون بی پرواییم از عشق

شدم ملك محبت را چو سلطان
سکندر و قیصر و داراییم از عشق

ز من شد شش جهت بی شش شدم خان
شگفت از ساده نقش آراییم از عشق

ز جز کل فرد و مطلق روشنی سان
نگر ای گلشنی یکتاییم از عشق

نیابم گلشنی چون روشنی يك
محبت در شوم همتایم از عشق

بشد عمری که يك همدم نخواهم
نیابم که شود همیایم از عشق

BASİRİ (?- 1535)

Mehmed b. Ahmed b. Ebu'l-Meali el-Murtaza, Basirî lakabıyla tanınan şairin doğum yeri, tarihi, ailesi ve tahsil durumu hakkında elimizdeki kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Basirî'yi, ölümünün hicri 941, miladi 1534-1535 tarihlerine tekabül etmesi dolayısıyla 16. yüzyıl şairleri arasında zikretmek mümkündür. Sehi Beg, Basirî için 'Acemdir' diyerek başladığı hayat hikayesinde şairi, İran kültürüne mensup ancak sonradan Türk kültürü bünyesinde hazmolmuş bir şahsiyet şeklinde tanımlamaktadır: "Diyar-ı Acem'e gitmek müyesser olmayup İstanbul'da tehhül eyleyip hayli zamandan berü vilayet-i Rum'da olmakla Rumî gibi olup, bundan lan Rum şairinin ekseri ile hem-zeban düşüp çk münazarası ve muhaveresi geçmiştir. Türkî eşarı var, bu haysiyetle Rum şairlerinden add u,olup iştihar bulmağın bu tezkireye kayd olundu."

Basirî'nin dönemin teamülüne uyarak Farsça şiir yazmış olmasının yanında Türkçe bir divançe de teşkil etmiş olması, Basirî'nin sonradan Rum şivesini öğrendiği ve Türkçe şiirler yazdığı anlamına gelmez.

Hasan Çelebi'ye göre Basirî, İstanbul'a geldikten sonra Tacizade Cafer Çelebi ve İskender Çelebi'nin musahibi olmuş, kazasker Müeyyedzade gibi önemli şahsiyetlerin meclislerinde adı geçmeye başlamıştır. Ayasofya zevaidiyle birlikte padişah hazinesinden ulufe ve salyane alarak hayatını devam ettirmiştir. Basirî için bir diğer gelir kaynağı ise sultanlara sunduğu şiirleri olmuştur. Bunlar için aldığı caizelerden Sultan II.Bayezid devrine ait olanlarını o döneme ait bir inamat defterinde görmek mümkündür.

Hicri 941 yılında İstanbul'da ölen Basirî, Edirnekapı Mezarlığı'nda Zatî ve Beyanî'nin yanında defnedilmiştir.¹

Eserleri:

¹ - Eren, Kutlukhan, 'Basirî ve Divanı'nın Tenkitli Metni' Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ün., 1999.

Türkçe Şiirleri: Basirî'nin kendi tertip ettiği mecmuanın en son bölümünde yer almaktadır. 13 tanesi haşiyede olmak üzere 37 gazel, 4 kıta ve 3 beyitten müteşekkildir.²

Farsça Divân: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, nr.292'de bulunan Basirî'nin kendi hattıyla tetip ettiği bir mecmuanın ikinci bölümündedir. (229b-281a) Dibaçe ve iki gazelin ardından 23 kaside, 121 gazel, 29 kıta ve 2 rübaiden oluşur. Farsça divanın yer aldığı mecmuanın başında Hacı-i Cihan Mahmud b. Muhammed-i Geylanî'nin 'Riyazetü'l-İnşa' adlı eseri bulunmaktadır. (1b-228a) Bu eserin sonunda Sultan Süleyman adına bir muamma ve ketebe kaydında Basirî tarafından risalenin hicri 920 tarihinde bitirildiğini gösterir bir kayıt vardır.

Eser, koyu kahverengi meşin bir cilt içinde, şemseli, miklepli, şirazelidir. (26x17) (17x10)cm ebadındadır. Müellif hattıyla, talik yazı, 52 varaktır.

Başı: Sipas-ı bî-kıyas-ı Basirî ra ki basre-i basiret-i insan ra be-eşa-i lemaat-ı cemal-i hiş münevver gerdanid.

Sonu: Goft Hatif bera-yi ân tarih

Yefrehu'l-muminune bi-nasrillah

Şiirlerinden Örnekler:

²- aynı eser. s. 27.

GAZEL*

هر نفس در عاشقی حالم دگر گون می شود
داغ بر دل محنم بر محنت افزون می شود

گفت ناصح من علاج او با فسون می کنم
گفتمش دیوانه عاقل کی با فسون می شود

تا بکی جام بلا نوشی و بدمستی کنی
آخر ای دل در میان ما و تو خون می شود

لاله حسرت که از خاکم بر آید بعد مرگ
هر که بوید یکنفس البته مجنون می شود

یکنفس خالی نه می بینم ز آه و ناله ات
آخر ای مسکین بصیری حال تو چون می شود

* Basirî ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Haz. Kutlukhan Eren, İst. Ün., Sos. Bil. Enst., Doğu
Dilleri ve Ed., Fars Dili ve Ed., İst., 1999, s.50.

GAZEL*

ما ز امروز از طریق عقلان بیرون شدیم
سالها مشق جنون کردیم تا مجنون شدیم

جلوه حسن رخ دیدیم از آن گشتیم زار
فتنه چشم خوش دیدیم از آن مفتون شدیم

چون گل از یاد رخت کردیم پیراهن قبا
همچو غنچه از غم لعل تو دل پر خون شدیم

شادئ عالم درون خاطر ما راه یافت
تا ز عشق ماه رویان جهان محزون شدیم

ای بصیری ساختیم از همت عالی قدم
چون مسیحا آن گهی ابر طارم گردون شدیم

*Basirî ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Haz. Kutlukhan Eren, İst. Ün., Sos. Bil. Enst., Doğu Dilleri ve Ed., Fars Dili ve Ed., İst., 1999, s.60.

GAZEL*

مگو واعظ خدا را دوزخی دیگر به خماران
که رز بگشاده کف می خواهد از حق جرم میخوران

پس از مردن ز خاکم لاله های آتشین روید
که در غم سوخت جانم را فراق لاله رخساران

فلك صحن پر از نقلست در عشر تکه رندان
ملك ساقی مه رویست در بزم قدح خواران

ز بس حقی که دارد تیغ او بر گردنم هر دم
به پیش افکنده ام سر ترد تیغش خون گنهکاران

جفا کاران نه تنها سوختند آخر بصیری
جهان را سوختند ای آه از دست جفا کاران

*Basirî ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Haz. Kutlukhan Eren, İst. Ün., Sos. Bil. Enst., Doğu Dilleri ve Ed., Fars Dili ve Ed., İst., 1999, s.64.

SELİMÎ (1466- 1520)

Yavuz Sultan Selim, Osmanlı padişahı Sultan II. Bayezid'in oğludur. Daha babasının sağlığında kardeşleri Korkut ve Ahmed ile taht kavgasına tutuştu. Yeniçerilerin ve kendisini tutan devlet adamlarının desteği ile 1512'de tahttan indirilen II. Bayezid'in yerine padişah oldu. Osmanlı devleti için asıl tehlikenin İran'dan geldiğine inanıyordu. İran'da saltanat süren Şah İsmail Anadolu'da büyük bir Şîî propagandası yapıyordu. Selim, Şah İsmail'in üzerine yürüyerek onu Çaldıran'da 1514'te yenmiştir. Zaferden sonra Tebriz'e geldi ve oradan birçok sanatkarı İstanbul'a gönderdi. Zamanla Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletmiştir. Abbasi halifesinden halifeliyi almıştır.

Sert mizacı ve cesareti yüzünden kendisine “ Yavuz ” lakabı takılan I. Selim büyük bir padişah idi. Ömrü savaş meydanlarında geçmiştir. İlmi sever ulemaya hürmet ederdi. Farsça'ya tam manasıyla vakıftı. Farsça ve Türkçe şiirleri bulunmaktadır. Farsça şiirlerinin toplandığı divanının nüshaları mevcuttur.¹

Eserleri:

Farsça Divân: Tesbit edilen 16 nüshası bulunmaktadır. Divanda 2 münacat, 1 nat, 333 gazel bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in bu divanı Ali Nihat Tarlan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.²

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı nr. 3830 Mukavva cilt, miklaplı, cedvelli, tezhibli, serlevhalı, 13 satır, talik yazı ile yazılmıştır. 30 varaktır, müstensihî Abdulvahid isminde birisidir. (23,9 x 14,1) (14,3 x 7,3) ölçülerindedir.

¹ - Türk Dili ve Edebiyatı Ans., Dergâh Yay., C.VII, s.498-99.

² - Tarlan, Ali Nihat. Yavuz Sultan Selim'in Farsça Divân Tercümesi, İstanbul, 1946.

Başı: Ey tû râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne-hemta-i tû der milk-et bî-hemtayî

Sonu: Ez yarî-yi Selimî her çend ar dârî
Gayr ez tû tâ kıyamet u râ me-bad yarî

İkinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Kitaplığı nr.449 Mukavva bir cilt içindedir.15 satır, talikyazı ile yazılmış 38 varaktır.(17 x 11)(10x 5) ölçülerindedir. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Başı: Ey tû râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne-hemta-i tû der milk-et bî-hemtayî

Sonu: Goffî Selim kist der iklim-i aşikî
Biçâre-i fakir u hakir-i bela-keşî

Üçüncü nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı nr. 3422/1

Bu divân, bir divân mecmuasının içerisinde. Kenarında Şahî divanı yazılıdır. Mukavva bir cilt içinde, Serlevhalı, tezhiplidir. İstinsah tarihi 926 h. , müstensihi malum değildir. 15 satır, talik yazı ve 48 varaktır.

Başı: Ey tû râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne-hemta-i tû der milk-et bi-hemtayî

Sonu: Tufeyl-i men hemi didend rûy-i digeran eknun
Şodem razî ki çûn cam-i tufeyl-i digeran başem

Dördüncü nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Paşa Kitaplığı nr. 762 ‘Divân-ı Hazret-i Sultan Selim’ ünvanıyla, ebrulu mukavva cilt içerisinde, 57 varak, 15 satır, talik yazıdır. Müstensihi belli değildir, fakat 984 hicri senesinin Rebiülevvel ayında Kayseri’de istinsah edilmiştir.

Başı: Ey mihr-i alem cân be-nüma cemal-i mâ râ
Be-rüku zi roh berfiken mülk cihan bey-âra

Sonu: Âb ber ateş tû-râ yarî ki mi-zed eşk bûved
Ey Selimî ez nazar u râ çe san endâhtî

Beşinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı nr. 3630 Bu nüsha 65 varak, her varak 17 satır, talik yazıdır. (19x13)(14.5x7.8)cm ebadındadır. 1293 hicri tarihinde Muhammed Fikri el-Hüseyni tarafından istinsah edilmiştir.

Başı: Ey mihr-i alem cân be-nüma cemal-i mâ râ
Be-rüku zi roh berfiken mülk cihan bey-âra

Sonu: Âb ber âteş tû-râ yari ki mi-zed eşk bûved
Ey Selimî ez nazar u râ çe san endâhtî

Altıncı nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi İlavesi nr.154 Bu nüsha ‘Divân-ı Selimî ünvanıyla 254 varaktır, her varak 21 satır, talik yazıdır. (21.1x12.4) (15.1x7.4)cm ebadındadır. Meşin cilt içerisinde, ser levhalar müzehhebtir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim
Hest asa-yı reh-i tab-1 Selim

Sonu: Ne-şikufed tab-1 bî-şarab Selim
Maye-i intiaş yani mey

Yedinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Kitaplığı nr.2141 Bu nüsha, meşin bir cilt içerisinde, 252 varak, her varak 17-18 satır, talik yazıdır. (21.7x13) (16x7.5)cm ebadındadır. 1131 hicri tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensihi belli değildir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim
Hest asa-yı reh-i tab-1 Selim

Sonu: Ne-şikufed tab-1 bî-şarab Selim
Maye-i intiaş yani mey

Sekizinci nüsha: Nuru Osmaniye Kütüphanesi nr. 3827 Bu nüsha 73 varak, 12 satır, nestalik yazıdır. (13x19.1) (7.2x11) cm ebadındadır.Şemseli, salbekli, meşin bir cilt içerisinde.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di goffî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

Dokuzuncu nüsha: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı nr.737
Bu nüsha 42 varak, her varak talik yazıyla, 13 satırdır. (21.5x13.5)cm ebadındadır.
Abdulvahid Meşhedî tarafından hicri 10.yüzyılda istinsah edilmiştir.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemtayî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di goffî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

Onuncu nüsha: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı nr.738 Bu
nüsha 32 varak, her varak talik yazıyla, 12 satırdır. Serlevhalı müzehheb bir nüshadır.
(16x25)cm ebadındadır. Hicri 10. yüzyılda Abdulvahid Meşhedî tarafından istinsah
edilmiştir.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemta-yi tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di goffî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

Onbirinci nüsha: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı nr.507
Bu nüsha 32 varak, her varak talik yazıyla 15 satır yazılmıştır.Serlevhalı müzehheb,
ebrulu, siyah meşin bir cilt içerisindeydir.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di gofî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

Onikinci nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr.1016=
Halis Efendi 8413 Bu nüsha 42 varak, nestalik yazıyla 13 satırdır. (11.8x19.4) (6x12.6)
cm ebadındadır. Serlevhalı müzehhebli, şemseli, salbekli meşin bir cilt içerisindeydir.
Abdulvahid Meşhedî tarafından ihtimalen 10. hicri yüzyılda istinsah olmuştur.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di gofî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

Onüçüncü nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr.1607
Bu nüsha 48 varak, talik yazıyla 15 satırdır. Cilt mukavva ve şemselidir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim
 Hudaya tû-râ zibed in padişahî
 Ki her padişah râ tû poşt u penahî

Sonu: Behr-i tû ey na-mihriban hem çûn Selim-i na-tüvan
 Mâ râ zi-yarî suht cân tâ hod tû yâr-ı kistî

Ondördüncü nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr.929
 Bu nüsha 54 varak, nesih yazıyla 19 satırdır. Serlevhalı ve müzehhebdır.
 (13.6x20.5)(7.8x14.1)cm ebadındadır. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Ebrulu
 ve meşin bir cilt içerisindeydir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim
 Hudaya tû-râ zibed in padişahî
 Ki her padişah râ tû poşt u penahî

Sonu: Her çend Selimî şode ez cân-ı seg-i kûy-et
 Sad cân be-feda-yı tû ki şayeste-i anî

Onbeşinci nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr. 1331
 Bu nüsha 78 varak, talik yazıyla, 15 satırdır. Birinci varak ve 22-b minyatürlüdür. Ondan
 öncede Sultan Selim'in tasviri bulunmaktadırdır. 1222 hicri yılında Seyyid Abdi tarafından
 istinsah edilmiştir. Şemseli, mukavva bir cilt içerisindeydir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim
 Hudaya tû-râ zibed in padişahî
 Ki her padişah râ tû poşt u penahî

Sonu: Kısmet kerdim tâ ber-asayed halk
 Ku zir zemin girift u rûyi zemin

Onaltıncı nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr.1330=Halis Efendi 6438 Bu nüsha 67 varak, her varak nestalik yazıyla 11 satırdır. (11.8x19.5)(6.9x11.3)cm ebadındadır. Bütün varaklar nefis müzehheblidir. Bir çok minyatür ihtiva eden bu nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Çeşitli nakışlara sahip meşin bir cilt içerisinde.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
 Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Mürg-i dil nalan me-râ her dem subh
 Çûn zülf-ü tu por gül kafesi mi-bayed

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

زهی درد فراق سوز هجرت راحت دلها
غم عشقت در اقلیم محبت حل مشکلاها

نهنگ آسا در آب دیده مردان بلا پرور
نهاده رو بسوی قلزم عشقت ز ساحلها

ثواب حج کند حاصل فقیه اما نمی داند
که در بیحاصلی دارند عشاق تو حاصلها

سبک روحی که طوف کوی جانان کرد مردانه
بوادی سعادت بی قدم طی کرده منزلها

سلیمی یار لب در نطق و از کاکل گره بگشود
کمانها شد یقین و گشت ثابت جمله باطلها

GAZEL*

دل پر حسرت من آبله چشم بلاست
که پر از نشتر خار غم و خوباب بلاست

نی زد و زخ بودم بیم نه از مرگ الم
این همه سوختگی و غم و محنت که مراست

در دلم راز فراوانست ولی در عالم
اهل دردی که باو را ز توان گفت کجاست

در ره عشق اگر خاک شدم غم نیست
جسد خاکی من بر گزرد باد صباست

سر و من از تو سلیمی بحفا دل یزد
بز سر کوه غم آن سوخته دل اهل وفاست

GAZEL*

خواهی که گنج عشق کنی لوح سینه را
از دل بشوی آینه سان گرد کینه را

گر آورند رو بتو مجموع کائنات
آینه وار کبر بر هر کمینه را

چشم منورست ز محراب ابرویت
از طاق زینتست بلی آبگینه را

هر جا که هست کعبه جانها مقیم اوست
بگذار طوف قدس خلیل و مدینه را

در درج غیب گوهر خود را داشتی نهان
آخر بحرف بار نمودی دفینه را

از بهر در که همچو مه آرای بکف سلیم
دایم بر بحر فکر روان کن سفینه را

*Divan-ı Yavuz Sultan Selim, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1306, s.27

ŞAHÎ (1525- 1562)

Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden olan Bayezid, kendisinden önce katledilen Şehzade Mustafa'dan sonra bilhassa Anadolu tımar erbabının tahta varis olarak desteklediği bir şehzade idi. Kardeşi Selim ile olan mücadelesinde ne yazık ki babasının karşısında yeralmak zorunda kaldı. Devlet güçlerinin de desteklediği Selim, Konya'da yapılan savaşta Bayezid'ı bozguna uğrattı. Bayezid ailesi ile Amasya'ya çekildi. Daha sonra katline fetva alınan şehzade İran'a kaçmak zorunda kaldı. Padişah ve Selim'in ısrarlı isteklerine rağmen Şah Tahmasb önceleri Bayezid'ı onlara teslim etmediyse de sonunda Kanuni ile anlaşma yoluna gitti. İran'a giden bir heyete teslim edilen Bayezid ve oğulları orada katledildiler, cenazeleri Sivas'a getirilerek defnedildi.

Şahî mahlasıyla şiirler yazmış olan Bayezid'in Türkçe divânı ve Farsça divânçesi bulunmaktadır.¹

Eserleri:

Türkçe divân: Bu divân Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitaplığı nr.225'de bulunmaktadır. Eser üzerinde Filiz Kılıç çalışmalarında bulunarak eseri yayınlamıştır.²

Farsça divânçe: Tesbit edilebilen iki nüshası vardır.

Birinci nüsha: Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kit.(Farsça) nr.330 Şemseli, zencirekli koyu kırmızı meşin bir cilt içinde 15 varak; (20,5 x 12) (14,5 x 8)cm. ebadında 13 satir talik yazı ile dir. Haşim el-Mekki tarafından istinsah edilmiştir.

¹- Geniş bilgi için bkz. Kılıç, Filiz. Şehzade Bayezid 'Şahî' Hayatı ve Divanı, Kültür Bak., Ankara, 2000.

²- a.g.e.

Mürettep 17 gazel, 6 müfred ve 3 kıta bulunmaktadır. Şahî'nin bu divançesi üzerine Mustafa Çiçekler bir çalışma hazırlamış ve yayınlamıştır.³

Başı: Eger tac-ı cihandarî müyesser şeved mâ-râ
Be-tiğ-i kahramanî ber guşayem mülk-ü dünya râ

Sonu: Be-dergâh-ı tû üftadem be-zarî
Tû haşa redd konî mahrum dârî

İkinci nüsha: Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kit.(manzum) nr.225 Şemseli, salbekli, kenarları zencirek ve çerçeveli kahverengi meşin bir cilt içinde,(21,4 x 14,5) (12,5 x 8,1)cm. ebadında 13 satır talik yazı ile olup, Türkçe divanını müteakip 91a- 97b varakları arasındadır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan bu nüshada 17 gazel, 6 müfred ve 3 kıta bulunmaktadır.

Başı: Eger tac-ı cihandarî müyesser şeved mâ-râ
Be-tiğ-i kahramanî ber guşayem mülk-ü dünya râ

Sonu: Be-dergah-ı tû üftadem be-zarî
Tû haşa redd konî mahrum darî

Şiirlerinden Örnekler:

³- Çiçekler, Mustafa. Şehzade Bayezid ve Farsça Divançesi, Şarkiyat Mec., VIII., İst., Üniversitesi, Edeb., Fak., Şarkiyat Araş., Merk., Çantay Kitabevi, İst.,1998 s.,211-18.

GAZEL*

آن سر که با نیاز برین آستانه نیست
هرگز دلش به تیر سعادت نشانه نیست

آن قصه ها که از خسرو و شیرین می کنند
او حسب حال ماست و فسون و فسانه نیست

رخسار خوب داری و موزون قامتی
هرگز تو را ز سر به قدم یک بهانه نیست

مژگان من بس است به تزین طره ات
زان رو شکنج زلف تو محتاج شانه نیست

نامش به عاشقی ننویسد شاهیا
آن را که همچین غزل عاشقانه نیست

*İstanbul Ün. Edeb. Fak., Şarkiyat Mecmuası VIII, Çantay Kitabevi, İst. 1998, s.222.

GAZEL

بر سر کویش فتاده زار می نالم هنوز
وه ز استغنا نشد واقف ز احوالم هنوز
بر هوای آن هما طلعت فشاندم نقد خود
در مقام بیخودی بی پر و بی بالم هنوز

زیر پای آن سمنبر سرو و قد در باختم
مال و ملك خویش را بی گنج و بی مالم هنوز

در سرم بگذشت دی و سنگی بر زد بر سرم
از سر آن ذوق رو بر سنگ می مالم هنوز

سالها شد همچو شاهی بر درت زاری کنم
از ستمکاری نگشتی واقف حالم هنوز

GAZEL*

بالا بلند و غنچه دهن گل‌عذار من
آرام جان و صبر دل بی قرار من

گفتی کسی که صبر کند یابد او صفا
از حد گذشت صبر و بشد انتظار من

ای یار نازنین و دل آشوب من ز من
بردی به ناز و شیوه ز دل اختیار من

دوش آن کرشمه ای که مرا کردی در نظر
از عاشقان بر افراختی اعتبار من

شاهی به يك نظر دلم از دست من برد
آن چشم مست غمزه عیار یار من

*İstanbul Ün. Edeb. Fak., Şarkiyat Mecmuası VIII, Çantay Kitabevi, İst. 1998, s.226.

FUZULÎ (?- 1556)

Asıl adı Mehmed, babası Molla Süleyman'dır. Tezkirecilerden Riyazî, Kerbela'da, Müverrih Ali, Bağdad'da, Kınalızade Hasan Çelebi ve Sadıkî Hille'de doğduğunu söylerler. Genellikle Fuzulî-i Bağdadî diye anılmıştır. Kendisi Türkçe divânının önsözünde küçük yaşta okula başladığını , akli ve nakli bütün ilimleri öğrendiğini söylesede ne derece bir öğrenim gördüğü bilinmiyor. Şiirlerinde ve öteki kitaplarında görülen bilgi seviyesinden, çok iyi yetiştiği anlaşılmaktadır.

Bütün ömrünü Hille, Kerbela, Nef ve Bağdad arasındaki coğrafyada geçirmiştir. Yaşadığı topraklar o devirde Osmanlı ve İran ordularının savaş alanı olmuş ve sık sık elden ele geçmiştir. Bu karışıklık içinde sürekli bir koruyucu bulamadan, yoksulluk içinde bir ömür geçirdiği anlaşıyor.

Fuzuli her tür şiir yazdığı halde daha çok gazel şairi olarak tanınmıştır. Gazellerinin konusu olan aşk, tasavvufi aşktır.

Fuzuli'nin şiiri tam manasiyle liriktir; içten ve samimiyetle söylenmiştir. Düşüncelerini, heyecanlarını, üzüntülerini olduğu gibi okuyucunun yüreğine aktarır. Şiirlerinin çoğu hazırlıksız, hemen o anda ve kolayca söylenmiş intibahı veren birer sehl-i mümteni örneğidir.

Fuzuli üç dilde ve çok eser vermiş bir şairdir. Manzum eserleri yanında mensur eserleri de vardır.¹

Eserleri :

Türkçe eserler:

Türkçe Divânı : Mensur bir önsözden sonra 2 tevhid, 9 nat, 27 kaside, 302 gazel, musammatlar, kıta ve rübailer vardır. Türkçe divân, mensur bir önsözle başlar.

¹-Geniş bilgi için bkz. Karahan, Abdülkadir. 'Fuzulî, muhiti, hayatı ve şahsiyeti', Milli Eğitim Bak., 1996.

Kimi manzum parçaların da bulunduğu bu önsözde Fuzulî, sözün değerini belirterek döneminin şiir ve şaire bakışıyla ilgili ilginç bilgiler verir. Türkçe divanı bir çok kez basılmıştır. Eski harflerle baskıları Tebriz, Mısır(Bulak), Taşkent ve İstanbul'da basılmıştır. Yeni harflerle de beş kez basılmıştır. İlk iki baskı Abdülbaki Gölpınarlı, 3. baskı Ali Nihat Tarlan, 4. ve 5. baskılar da Kenan Akyüz, Sedit Yüksel, Müjgan Cumbur, Süheyl Beken tarafından hazırlanmıştır.²

Leyla vü Mecnun : Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun'u kendisinden önce ve sonra yazılmış olan Leyla ve Mecnun mesnevilerinin en güzeli olup, Türk Edebiyatının ünlü eserlerindedir. Eserin bugün elimizde bulunan yeni harflerle yapılmış üç ayrı baskısı bulunmaktadır.³

Beng ü Bade: Leyla ve Mecnun'a göre oldukça kısa bir eser olan Fuzulî'nin bu eseri Şah İsmail'e sunduğu Türkçe bir mesnevidir. Afyonla şarabı karşılaştırarak şarabı üstün tutan 440 beyitlik bir mesnevidir.⁴

Hadis-i Erbain Tercümesi: Cami'nin Tercüme-i Hadis-i Erbain'inin Nevaî'nin kırk hadisinden de yararlanılarak yapılan Türkçe tercümedir. Eser Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından yayınlanmıştır.⁵

Sohbetü'l-Esmar: Fuzulî'ye ait olduğu tartışmalı 200 beyitlik bir mesnevidir. Bağda meyvelerin konuşmaları, kendilerini övmeleri, tartışmaları anlatılarak, insanların da gerçek değerlerini düşünmeden boş yere anlaşmazlıklara düştükleri sonucuna varılır.⁶

Hadikatü's-Süeda: Arada manzum parçalarda bulunan mensur bir eserdir. Hüseyin Vaiz Kaşifi'nin Ravzatu'ş-Şüheda'si esas alınarak, 10 bab içinde Hz.

²- Mengi, Mine. Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay. Ankara, 1999, s.142.

³- Onan, Necmettin Halil. Fuzulî, Leyla ve Mecnun, İst. 1956. Ayan, Hüseyin. Fuzulî, Leyla vü Mecnun, Dergâh Yay., İst.1981. Doğan, Muhammed Nur. Fuzulî, Leyla vü Mecnun, Çantay Kitabevi, İst. 1996.

⁴- Kürkçüoğlu, K. Edip. "Beng ü Bade", İstanbul, 1955.

⁵- _____, _____. "Kırk Hadis Tercümesi", İstanbul, 1951.

⁶-Büyük Türk Klasikleri, Ötügen-Söğüt Yay., C.III, s. 308-309-10, İst. 1986.

Hüseyin'in Kerbela'da şehid edilişi anlatılır. Eser üzerine Şeyma Güngör bir doktora tezi hazırlamış ve bu tez daha sonra basılmıştır.⁷

Fuzulî'nin mektupları: Beş tanesi ele geçmiştir. Bunlar, Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi, Musul Beylerbeyi Ahmed Bey, Bağdad Valisi Ayas Paşa, Kadı Alaeddin ve Şehzade Bayezid'e yazılmış mektuplardır.⁸

Arapça Eserler:

Arapça Divân: Hz. Muhammed ve Hz. Ali vasıflarında söylenmiş 11 kasideden oluşan 470 beyitlik bu küçük eser, mürettep bir divân olmadığı halde bu adla anılmıştır. Şairin Arapça şiirlerinin tek yazma nüshası Leningrad'da bulunan Fuzulî Külliyyatı içerisinde yer almaktadır. Bu şiirlerin varlığını ilim alemine ilk kez Berthels duyurmuştur. Adı geçen müsteşrik bu şiirleri Rusça tercümeleriyle birlikte yayımlamıştır. Fuzulî'nin arapça şiirlerini ayrıca Hamit Araslı Bakü'de bastırmıştır.⁹

Matla'ül-İtikad fi Marifeti'l-Mebde ve'l-Mead: İnsanın ancak bilgi edinip, kainatın sırlarını, başlangıcını ve sonunu öğrenerek Allah'a ulaşabileceğini anlatan mensur bir eserdir.¹⁰

⁷-Güngör, Şeyma. "Fuzulî'nin Hadikatü's-Süeda'sı: tanıtılması, değerlendirilmesi ve metnin edisyon kritiği", Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1985. "Fuzulî'nin Hadikatü's-Süeda'sı", Kültür ve Turizm Bak., 1987.

⁸- Mengi, Mine. Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ank., 1999. s. 146-47.

⁹- a.g.e. s.143-44.

¹⁰- Araslı, Hamit. Mehmed Fuzulî, Matlau'l-İtikad, Bakü, 1958.

Farsça Eserler:

Saki-nâme (Heft Cam): 327 beyitlik bir mesnevidir. Yedi kadehin zevki ile ney, def, çeng, ud, setar, kanun ve nutribla yapılan konuşmalar anlatılır. Farsça Divân yazmalarının sonunda bulunan Saki-name, Fuzulî Külliyyatı baskıları içinde de bulunur.¹¹

Hüsn ü Aşk (Risale-i Sihhat u Maraz): Kahramanları hüsn, aşk, ruh, kan, safra, balgam, sevda, mizac, sıhhat, dimag, maraz, perhiz... olan ve dervişin sülukta ilerleyerek fenafillaha erişmesini anlatan tasavvufi bir eserdir. Eser değişik tarihlerde Türkçe'ye çevrilmiş, son olarak da Abdülbaki Gölpınarlı tarafından 1940'da Türkçe'ye çevrilmiştir.

Enisü'l-Kalb: 134 beyitlik bir kasidedir. Hakanî'nin “ Bahru'l-Ebrar ”, Emir Hüsvrev'in “ Mir'atü's-Safa ”, Camî'nin “ Cilatü'r-Ruh ” adlı kasidelerine naziredir.¹²

Rind ü Zahid: Baba Zahid ile oğlu Rind arasındaki tartışmaları ihtiva eden mensur bir eserdir. Fuzulî, eserde akıl ve düşünce yanıyla zahidliği; gönül zenginliği, duyuş ve hayal inceliği, hoşgörü, insanın olduğu gibi görünmesi vb. konularda da rindliği savunur. Kısacası, eserinde zahidliğin de rindliğin de kınanan yanlarını hoş görmediğini dile getirir. Eserin tenkitli bir metni Kemal edip Kürkçüoğlu tarafından ve Türkçe'ye tercümesi de Hüseyin Ayan tarafından yapılmıştır.¹³

Risale-i Muamma: Muamma hakkında bilgi veren ve içinde 190 Farsça muamma bulunduran bir eserdir. Eseri Kemal Edip yayınlamıştır.¹⁴

Farsça Divân: 3 münacat, 1 nat, 49 kaside, 410 gazel, 1 terhib, 2 musammat, 46 kıta, 106 rübai, 1 müsebba, 1 müseddesi havi bulunan hacimli bir divandır.

¹¹- Mazioğlu, Hasibe. “Fuzulî'nin Farsça Divanı”, Ankara, 1962.

¹²-Erkılınç, Cafer. “Enisü'l-Kalb”, İstanbul, 1944.

¹³-Kürkçüoğlu, K. Edip. “Rind u Zahid”, Ankara, 1956. Ayan, Hüseyin. “Rind u Zahid”, İstanbul, 1993.

¹⁴- _____, _____. “Risale-i Muammeyat-ı Fuzulî, Ankara Ün. Dil ve Tarih-Coğ. Fak. Der., C.VII, s. 61-109.

Ulaşabildiğimiz 5 nüshası bulunmaktadır. Divân tıpkı basım olarak yayınlanmıştır, ayrıca tercümesi de yapılmıştır.¹⁵

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Laleli kısmı nr. 1912 Kırmızı meşin sırt, alt ve üst kapaklar kahverengi meşin, miklepli, kapaklar ve miklep müzehheb şemseli ve zencireklidir. Başlıklar sürh, ilk sahife tezhipli diğer sayfeler yıldız cedvellidir. İstinsah tarihi 999 h. , müstensihi belli değildir. 17 satır ve 219 varaktır. (15 x 24) (8 x 17)cm. ebadındadır.

Başı: Allah Allah çe hazine est maanî ki
Ez ibtida-i hulkat-i eşya ashab-ı şerayi ve ehva

Sonu: Dârem ümid ki ân kam-deh-i her sail
Sûy-i gayri ne-dehed râh be men behr-i sual

İkinci nüsha: Millet Kütüphanesi Carullah Efendi Kısmı nr. 1670 Sırt kahverengi meşin, üstü ebrulu mukavva, beyaz filigranlı kağıttır. Müstensihi belli değildir. 988 h. tarihinde Bağdad'da istinsah edilmiştir. (20,8 x 15) (15,3 x 9,7) ebadlarındadır. 17satır, mecmua içerisinde 1-130 varaklar arasındadır.

Başı: Allah Allah çe hazine est maanî ki
Ez ibtida-i hulkat-i eşya ashab-ı şerayi ve ehva

Sonu: Afvi kon u der gozer zi her cürm ki kerd
Biçare Fuzulî ez reh-i bi-edebî

¹⁵- Mazıoğlu, Hasibe. "Fuzulî'nin Farsça Divanı", Ankara, 1962. Tarlan, Ali Nihat. "Fuzulî'nin Farsça Divân Tercümesi", İstanbul, 1950.

Üçüncü nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi F. Y. nr. 883 Kırmızı meşin sırtlı, miklepli bir cilt. Talik yazı, 13 satır. İstinsah tarihi, yeri, müstensih belli değil. 181 varaktır. (21,5 x 12,5) (14,5 x 8) ölçülerindedir.

Başı: Allah Allah çe hazine est maanî ki
Ez ibtida-i hıkat-i eşya ashab-ı şerayi ve ehva

Sonu: Ya ganiü'z-zat ya men fihi burhanu'l-gına

Dördüncü nüsha: Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, İ. Saib Efendi kısmı nr. 4123-1 Kırmızı meşin ciltli, irice talik yazılıdır. 1032 h. tarihinde, Diyarbakır'da Muhammed Kasım el-Askeri tarafından istinsah edilmiştir. Mecmuada 130-195 varakları arasındadır. (19 x 30) (12,5 x 27,5)cm. ölçülerindedir.

Başı: Allah Allah çe hazine est maanî ki
Ez ibtida-i hıkat-i eşya ashab-ı şerayi ve ehva

Sonu: Afvi kon u der gozer zi her cürm ki kerd
Biçare Fuzulî ez reh-i bî-edebî

Beşinci nüsha: Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Mütferrik II, Tasnif Dışı Kahverengi meşin sırtlı, üstü ebrulu bir cilt içindedir. Talik yazılı, 15 satır, 139 varaktır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. (19 x 11) (13 x 7)cm. ebadındadır.

Başı: Bismike ya fettah-ı ebvabu'l-mana
Ya ganiü'z-zat ya men fihi burhanu'l-gına

Sonu: Afvi kon u der gozer zi her cürm ki kerd
Biçare Fuzulî ez reh-i bî-edebî

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

جانم در آن آرزوی وصال محمد است
چشمم در انتظار جمال محمد است

قدم خمیده چون فلک از جور دور نیست
از شوق روی ماه مثال محمد است

جسمم ضعیف چون مه نو نیست از فلک
بر یاد ابروی چو هلال محمد است

این داغهای تازه که بر سینه من است
از اشتیاق دانه خال محمد است

شایسته احاطه تملیک غیر نیست
ملك دلم که وقف خیال محمد است

آینه دار طوطی نطقم هر آینه
اندیشه صفت کمال محمد است

کردست مهر غیر فضولی ز دل بیرون
تا عاشق محمد و آل محمد است

*Fuzulî, Farsça Divan; Yay. Hasibe Mazıoğlu, Ankara, 1962, s.61

GAZEL *

زوق وصلت یافت دل از ساقی و ساغر گذشت
شد خلیل خلوت خلعت ز ماه و خور گذشت

آب چشمم راست توف آستانت آرزو
هر چه خواهد میتواند کرد چون سر گذشت

چون مسیحا میتواند پای بر گردون نهد
هر که او را هر چه پیش آمد سوزن در گذشت

بهرتر از من کس نمیداند طریق عاشقی
ز آن که عمرم در ره خویان سیمین بر گذشت

اختر بر گشته ام را سوخت آخر برق آه
آه از این محنت که برق آهم از اختر گذشت

خوش دلم کز عشق من افتاد تقریب سخن
هر کجا حرفی از آن ماه ملک منظر گذشت

نیست در بغدادیان مطلق فضولی رأفتی
حیف عمر من که بی حاصل در این کشور گذشت

*Fuzulî, Farsça Divan; Yay. Hasibe Mazıoğlu, Ankara, 1962, s.97

GAZEL*

دلم از عشق تو رسوای جهان است امروز
غم پنهان دلم بر تو عیان است امروز

روزگار من اگر گشت سیه نیست عجب
آفتاب رخت از دیده نهان است امروز

مدت خون دلم داشت اقامت در چشم
پی آن سرو سفر کرده روان است امروز

دیده بودم خم گیسوی تو امشب در خواب
این که دارم دل آشفته از آن است امروز

ز می و مغبجه یا رب چه طرب یافته است
که دلم معتكف دیر مغان است امروز

دوش کردند سکان منع فضولی ز درد
سبب این است که با آه و فغان است امروز

*Fuzulî, Farsça Divan; Yay. Hasibe Mazioğlu, Ankara, 1962, s.208

MURADÎ (III. MURAD 1546- 1594)

II. Selim ile hasekisi Nurbanu Sultan'ın oğludur. Akşehir sancakbeyi oldu. Konya ovasında babası ile amcası arasındaki savaş sırasında Konya kalesi muhafazasında bulundu. 1562'de Manisa sancakbeyi oldu ve padişah oluncaya kadar bu vazifede kaldı. II. Selim'in vefatı üzerine Sokullu Mehmet Paşa tarafından saltanata davet olunarak tahta geçti.

III. Murad saltanatı süresince İstanbul'dan ayrılmadı. Onun döneminde 1578'den itibaren Safevi Devleti ile doğuda savaşlar devam etti. Bu savaşları vezirler idare etti. 1590 yılında sulh yapıldı, bu sulh III. Murad'ın vefatına kadar bozulmadı. Fas'da Akdeniz Hıristiyanlığının son haçlı ordusuna karşı 1578'de büyük bir zafer kazanıldı ve bu zafer Osmanlı Devleti'nin Kuzey ve İç Afrika'daki nüfuzunu artırdı. Eyaletlerde zaman zaman çıkan isyanlar bastırıldı.

III. Murad dönemi Osmanlı Devleti'ndeki çöküşün başlangıcını hazırlamıştır. Uzun süren savaşlar ve iktisadi gerileme, makamların rüşvet ile ehil olmayanların eline geçmesi bu çöküşü hızlandırmıştır.

III. Murad musiki, şiir ve sohbetten hoşlanan bir padişaktır. Muradî mahlası ile dinî ve tasavvufî şiirler yazmıştır. Bazı Arapça ve Farsça gazelleri zamanın edipleri tarafından şerhedilmiştir.¹

Eserleri:

Türkçe divanı : Muradi'nin divanı, dinî bir mahiyet arz etmektedir. Divanda mevcut olan gazellerin çoğu, münacat ve nat şeklinde yazılmış manzumelerden oluşan hacimli bir eserdir. Divanda 1567 gazel, 49 mesnevi, 47 müfred, 38 kıta, 1 muhammes

¹- Kırkkılıç, Ahmed. "Sultan III. Murad (Muradi) : hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Divanı'nın tenkitli metni", Doktora tezi, Atatürk Ün., 1985.

mevcuttur. Eser üzerinde Ahmed Kırkkılıç bir doktora çalışması yaparak, eserin tenkitli metnini istifadeye sunmuştur.²

Fütühat-ı Ramazan: Mesnevi tarzında remel bahrında yazılmış olan eserin tek bilinen nüshası vardır. Ali Emiri kütüphanesi nr.576 Eser Sultan III. Murad'ın tasavvufi sahada söylediği, deruni coşkusunun aksettiği bir mesnevidir. Eser, Fars diliyle kaleme alınmıştır. 91 ana başlık ve 1645 beyitten oluşmaktadır. Eser üzerine Kamil Yaşar Uyar bir doktora çalışması hazırlamıştır.³

Farsça divanı: Sultan III. Murad'ın Farsça gazellerinden oluşan divanında 39 gazel ve 2 mesnevi bulunmaktadır. Divanda bulunan bu iki mesnevi Fütühat-ı Ramazan'da da mevcuttur. Divanın bilinen iki nüshası vardır. Yine eser üzerine Kamil Yaşar Uyar çalışmıştır.⁴

Birinci nüsha: Ali Emiri Kütüphanesi nr.329 Köşebentli, zencirekli ve şemseli koyu kahverengi meşin bir cilt içindedir. Aharli, kartal arma filigranlı Avrupa kagittir. Serlevhada “ Sultan Murad-i Salis Hazretleri'nin Eşar-i Şahaneleri ” yazılıdır. Zahriyesinde Ali Emiri Efendi'nin vakif mührü vardır. İstinsah tarihi ve müstensih belli değildir. 12 varak olup (21,1 x 13,5) (14,8 x 8,2)cm. ebadındadır.

Başı: Bad ger mi-vezed ez kûy-i habib-i dil-i mâ
Ruh bahşende şevved hak bûved müşkil-i mâ

Sonu: Ez Muradî in-sohen ba yâd-gir
Şad-girî şad başî şad gir

²- Kırkkılıç, Ahmed. “Sultan III. Murad (Muradî): hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Divanı'nın tenkitli metni”, Doktora tezi, Atatürk Ün., 1985.

³- Uyar, Kamil Yaşar. “Sultan III. Murad'ın Fütühat-ı Ramazan'ı ve Farsça D'vanı”, Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1995.

⁴- a.g.e.

İkinci nüsha: Türk İslam Eserleri Müzesi nr.1901 İçi ve dışı kabartma şemseli, kenarları zencirek ve cetveli, miklepli meşin bir cilt içindedir. Her sayfa yıldız ve çerçevesi olup, nesih yazıyla yazılmıştır.

Eserin 1b yüzünde müzehheb serlevha içerisinde “ Miratü'l gaybu'l-hakani min fütühati Sultan Murad bin Sultan Selim Han ” yazılıdır. 993 h. yılında Nuh Halife bin Abdullah tarafından Hane-i Humayun'da istinsah edilmiştir. Eser, Sultan III. Murad'ın Arapça ve Farsça gazellerle, mesnevi tarzında yazılmış birkaç manzumenin şerhini ihtiva etmektedir. Gazeller Haşimî, Nevalî, Bakî, Subhî, Hoca Sadettin gibi devrinin meşhur şairleri tarafından şerhedilmiştir. (26,3 x 17,5) (15,5 x 8,6)cm. ebadında olup, 227 varaktır.

Başı: Fekad enşa-el-munşiu bi-neşetin ve inna inşana

Ve kane hallatun mekani ve ekvanlena kâna

Sonu: El-hak bu aralıkta meani-i acibe derc buyurmuşlardır

Vasfında insan aciz kalur.

Şiirlerinden örnekler:

GAZEL*

در نظر روی ترا چون دیده ات را دیده نیست
در پس پرده نهانی میکند ابروی کیست

گنج وحدت در سرای عافیت یابد کسی
مالك ملك جهان شد با قناعت آنکه بزیست

عمر سرمد آورد با زندگی از جان من
چهل را سازد سرای پادشاهی پنج و بیست

سمع من سمعت ندای سمع را مسموع کرد
گفته خوش آمده گفتار تو با توجه چیست

در تجلی چون دهی موسی دل را ده جواب
ای مرادی از تکلم با کلامت چون باقیست

*Sultan III.Murad'ın Fütûhat-ı Ramazan'ı ve Farsça Divan'ı, Haz. Kamil Yaşar Uyar, İst. Ün., Sos. Bil. Enst., Edeb. Fak. Fars Dili ve Ed., Doktora Tezi, İst.1995, s.114.

GAZEL*

چراغ چشم جان آمد هر آنکو در میان آمد
اگر آسودگی خواهی به بین اول که جان آمد

کشیده ریسمان عشق بر گردن ز معشوقی
گرت صدقی بداری يك زمان هیجت نه آن آمد

ز طاق هستی نظاره بکن ارض وجودی را
پیای سلمی بر دار مگو این پس همان آمد

حییب دل چو دارد باز از رویش نقابش را
ز اعمایی مکش پرده مگو آن در نهان آمد

مرادی را ندانی گر بدانی زانکه آن گوهر
اگر داننده آنی ترا بهتر عیان آید

*Sultan III.Murad'ın Fütūhat-ı Ramazan'ı ve Farsça Divan'ı, Haz. Kamil Yaşar Uyar, İst. Ün., Sos. Bil. Enst., Edeb. Fak. Fars Dili ve Ed., Doktora Tezi, İst.1995, s.117.

GAZEL*

در همه هستی چو ما بودیم پیدا هر نفس
عارف علمی اگر بشنو ترا این پند بس

از گلستان دگر آینده شد با خود مقال
در رضای خویش از هر روضه بلبل با قفس

زینت خلق الوری زینت بالعاریه
عاریت نی باشد ای روح روانم هیچکس

از مقال خویش پیغامبر اگر گوید کلام
روح قدس آرند پیدا صلصلی همچون جرس

فاعلیت را مرادی گر بدانی خوش بود
دور از آن نیست از جایش زیاد افتاد خس

*Sultan III.Murad'ın Fütūhat-ı Ramazan'ı ve Farsça Divan'ı, Haz. Kamil Yaşar Uyar, İst. Ün., Sos. Bil. Enst., Edeb. Fak. Fars Dili ve Ed., Doktora Tezi, İst.1995, s.122.

MUHİBBÎ (1494-1566)

Osmanlı Devleti'nin onikinci padişahıdır. Yavuz Sultan Selim'in sancak beyliği sırasında 1494 yılında Trabzon'da doğdu. Karahisar , Bolu, Kefe, ve Saruhan'da sancak beyliği yaptı. 1520'de babası Yavuz Selim'in ölümü üzerine tahta oturdu ve 46 yıl padişahlık yaptı.

Eşsiz devlet idaresi yanında Sultan Süleyman ülkede ilim ve sanatın gelişmesi için de çaba göstermiş, Süleymaniye medreselerini kurmuş, alim ve sanatçıları korumuştur. Osmanlı şiirinin büyük şairlerinden Hayali Bey ve Baki, onun himayesiyle yetişmişlerdir.

Kendisi de şair olan Kanunî, Muhibbî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Bu şiirlerde bir sultandan çok herhangi sıradan bir insan gibi görünen Muhibbî, aşk ızdırabı, kanaat, tevazu, felekten şikayet gibi, her şairde görülen konuları işlemiştir.

Muhibbî çok şiir yazmış şairlerdendir. Koca bir ülkeyi yönetmek gibi kesif bir çalışma içinde Zati'den sonra en çok gazel yazma rekorunu elinde tutması hayli şaşırtıcıdır.¹

Eserleri:

Türkçe divân: Son yıllarda divanı üzerinde yapılan bir doktora tezinde 2799 gazel, 1 terci-i bend, 30 murabba, 18 muhammes, 56 kıta ve 217 beyti ortaya çıkarılmıştır. Eser üzerine Coşkun Ak bir doktora tezi hazırlamış ve daha sonra bu çalışma basılmıştır.²

Farsça divân: Farsça divanının tespit edilen dört nüshası bulunmaktadır.

¹- Büyük Türk Klasikleri, Ötüken-Söğüt Yay., C.III, s.403, İst.1986.

²- Ak, Coşkun. "Muhibbî Divanı: izahlı metin" Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1977. Muhibbî Divanı, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1987.

Birinci nüsha: Topkapı Sarayı kütüphanesi Revan nr.738 Vişne çürüğü bir cild içindedir. Serlevhalar tezhipli, sahife kenarları halkari tezyinatlı, yıldız çerçeve içinde, 6 satırlı, okunaklı çok güzel talik yazı ile olup, kağıdı aharlıdır. Divân Kanuni'nin hayatında, m.1565-1566 tarihinde Mehmet Şerif tarafından istinsah edilmiştir. 205 varaktır. (20 x12,5) ölçülerindedir.

5b -37a varaklar arasında Farsça gazel, rûbai, kıta ve müfredler bulunmaktadır. 39 - 205 varaklar arasında Türkçe divân bulunmaktadır. Farsça divanda 45 gazel, 22 rûbai, 39 müfred bulunmaktadır. Eser üzerine Kasım Gelen bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.³

Başı: Dide ez âteş dil garka-i âb est me râ
Kâr-ı in çeşme zi ser-çeşme harab est me râ

Sonu: Günahem râ be-bahş u destem gîr
Af ferma ki kerde-em taksîr

İkinci nüsha: Ali Emiri nr.323 Şemseli, köşebentli ve zencirekli, vişne rengi meşin bir cilt içindedir. Kağıdı aharlı, 17 satır talikyazı iledir. İstinsah kaydı yoktur. 22 varaktır. (19 x 12,4) (14,2 x 7,8) cm. ölçülerine sahiptir. Divanda 95 gazel, 5 rûbai, 5 kıta, 34 müfred bulunmaktadır.

Başı: Dide ez âteş dil garka-i âb est me râ
Kâr-ı in çeşme zi ser-i kâr harab est me râ

Sonu: Rakam-ı mihr u meh ez sine-i eflak reved
Ne-reved nakş-i cemal-i tû ez ayine-i mâ

³ - Gelen, Kasım. "Kanunî Sultan Süleyman'ın Farsça Divanı" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1998.

Üçüncü nüsha: Üniversite Kütüphanesi, Türkçe yazmalar nr.5477 Sırtı mukavva bir cilt içindedir. Kağıdı aharlı, 13 satırlık yazı iledir, istinsah kaydı yoktur. 263 varaktır. (21,8 x 14) (16 x 10)cm. ebadındadır.

Türkçe divanı müteakip, 253b- 262b varakları arasında 38 adet Farsça gazel bulunmaktadır. 253b de, süslü yaldızlı bir çerçeve içerisinde: “Divân-ı farsî-i Sultan Süleyman aleyhi rahme ver- rıdvan” ibaresi vardır.

Başı: Dide ez ateş dil garka-i âb est me râ
Kâr-ı in çeşme zi ser-i kâr harab est me râ

Sonu: Merdim ey Muhib cüda ez ân gül ez çe lik
Hahed giyah türbet-i mâ dad bûy-i tû

Dördüncü nüsha: Ali Emiri kütüphanesi nr. 322 Sırtı meşin, üzeri ebru kaplı mukavva bir cild içindedir. Kağıdı mavi renkte, incedir. Başlıklar kırmızı, muhtelif satırlı , rika yazı iledir. İstinsah kaydı yoktur. (21 x 15,5) (18,5 x 11) ebadında olup, 17 varaktır. Divanda 92 gazel, 4 rübai, 35 müfred bulunmaktadır.

Başı: Dide ez ateş dil garka-i âb est me râ
Kâr-ı in çeşme zi ser-i kar harab est me râ

Sonu: Menem aşk-et gariban çak kerde
Gariban çist dil u can çak kerde

Şiirlerinden örnekler:

GAZEL*

گرفتم همچو مجنون دهر را بیچاره باشد
ولی مشکل که چون من در عدم آواره باشد

چه خواهد خواستن غیر از نمک مرهم نمیدانم
جراحیهای من کز غمزه خونخواره باشد

بری رویان عالم چون کنندم سنگسار از جور
در آید در فغان هر جا که سنگ خاره باشد

کیم من تا شوم با مهوشان همدم همینم بس
که از دورم بدیشان طاقت نظاره باشد

بدین خویان شهرآشوب بالله بس نمی آید
اگر هر دم محبی را دل صد پاره باشد

*Kanunî Sultan Süleyman'ın Farsça Divanı, İst. Ün. Sos. Bil. Enst. Ed. Fak. Fars Dili ve Ed. Ana Bil. Dalı, Y. Lisans Tezi, Haz. Kasım Gelen, İst. 1989, s.39

GAZEL^۱

چون می خوری و روی تو گردد جهان فروز
خورشید بی فروغ شود چون چراغ روز

عاشق چه چاره با تو کند ای پری صفت
چون نیست در دلت اثر عشق و درد و سوز

هر غافلی شد آگه از احوال عشق من
و آن مست ناز غافل از احوال من هنوز

زاهد فسرده دم چو ندارد حرارتی
ناید بفصل دی ز هوا گرمی تموز

در وادی فراق چو ماندی و شب رسید
آتش محبی از علم آه بر فروز

*Kanunî Sultan Süleyman'ın Farsça Divanı, İst. Ün. Sos. Bil. Enst. Ed. Fak. Fars Dili ve Ed. Ana Bil. Dalı, Y. Lisans Tezi, Haz. Kasım Gelen, İst. 1989, s.45

GAZEL

صبحگه مغبچه ام جام می رنگین داد
وانگهم مژده پی بردن عقل و دین داد

در کشیدم می رنگین چو دستش فی الحال
غیر عشقش بهمه رنج دلم تسکین داد

فارغ از جلوه حسن گل و نسرینم کرد
آنکه رخسار ترا رنگ گل و نسرین داد

می گلرنگ خوش آید برخ همچو بهار
خاصه اکنون که صبا مژده فروردین داد

دادهای خواست ز هجر تو محبی چه بلاست
شاه ظالم که بگوش نرسد چندین داد

NABİ (1642- 1712)

Urfa'da doğmuştur. Asıl adı Yusuf'tur. Aile muhiti hakkında kaynaklarda herhangi bir kayda rastlanmamakla birlikte şairin, Hacı Gaffar-zade ailesine mensup olduğu ve bu aile içinde öteden beri ilim adamı yetiştiği biliniyor. Urfa'da iyi bir tahsil görmüş, Arapça ve Farsça'yı şiir yazabilecek kadar iyi öğrenmiştir.

Nabi 24 yaşlarında İstanbul'a gelmiş, önceleri bu şehirde aradığını bulamamış, ancak daha sonra Muhasip Mustafa Paşa'ya intisap etmiş, Paşa'nın divân katibi olmuştur. IV. Sultan Mehmed'in Lehistan seferine katılmış, Kamanıçe'nin zaptı üzerine yazdığı tarih beyti, padişah tarafından beğenilerek şehrin kapısına yazdırılmıştır. 1678 tarihinde hac farızasını yerine getiren şair, dönüşünde Mustafa Paşa'nın kedhüdası olmuştur. Tuhfetü'l-Harameyn'i kaleme alan şair, padişahın ikramına nail olmuştur. Bir ara Halep' te bulunmuş ve daha sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür. Hayriyye ve Hayrabad'ı Halep'te yazmıştır.

12 Nisan 1712 tarihinde vefat etmiş, Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığında toprağa verilmiştir.

Nabi, klasik şark dillerini ve islam ilimlerini çok iyi bilen alim ve fazıl bir şairdi. Fikri, bir takım söz sanatlarıyla süslemeden, fikir olarak söylemek yolunu seçmiş ve bunda dikkate değer bir şahsiyet göstermiştir. Dili sade, şiirinde his ve hayalden ziyade düşünceye ehemmiyet veren Nabi, bol yazmak ve değişik konular üzerinde söz söylemek temayülünde bir şairdir.

Şair, yaşadığı devirde kendini gösteren sosyal ve ahlakî sarsıntılarla alakalanma ihtiyacını duymuş, bilhassa mesnevi tarzında yazdığı manzumelerde, dine, şeriate, ahlâk ve fazilete karşı büyük bir bağlılık kurmaya çalışmıştır. XVII. yüzyıl divân şiirinde bir "tefekür" edebiyatı çıkırını açarak, şiirde değişik bir şahsiyet ve hususiyet göstermiştir.¹

¹ - Geniş bilgi için bkz. Bilkan, Ali Fuat. 'Nabi, Hayatı-Sanatı-Eserleri' Akçağ Yay. Ankara, 1999.

Eserleri:**Mensur Eserleri:**

Fetih-name-i Kamanice: Eser Muhasip Mustafa Paşa'nın emriyle yazılmıştır. Nabi'nin gençlik devri eserlerindedir. İlk olarak, Tercüman-ı Ahval Matbaası'nda "Tarih-i Kamanice" adıyla 1867 yılında İstanbul'da basılan eser, 1671 yılında IV. Mehmed'in Lehistan'a yaptığı sefer sırasında yazılmıştır. Eser, toplam 84 sayfadır. Eserde yer yer manzumeler de bulunmaktadır².

Tuhfetü'l- Haremeyn: Nabi'nin hac seyahati intibalarını hikaye eden eserdir. Nabi'nin, 1678 yılında hacca gidişinden tam beş yıl sonra, 1683 yılında yazdığı bu eseri, XVII. Yüzyıl süslü nesrinin önemli örneklerindedir. Eser üzerine Mahmut Karakaş çalışarak yayınlamıştır.³

Zeyl-i Siyer-i Veysi: XVII. asır nesir ustası Veysi'nin Bedir gazasına kadar yazdığı siyer kitabına Mekke'nin fethi vakasına kadar yapılmış bir ilavedir. Eser, 1867'de Bulak Matbaası'nda 268 sayfa olarak basılmıştır.⁴

Münşeat: Nabi'nin resmi ve hususi bir çok mektubunu içine alan bu eser, gerek kendi hayatı gerekse yaşadığı devir hakkında mühim çizgiler ihtiva eder.⁵

Manzum Eserleri:

Türkçe Divân: Muhtelif yazmalardan başka bir defa Bulak'ta h.1257 ve bir defa da İstanbul'da h.1292 basılmış iki matbu nüsha meydana getirilmiştir. Eser, Halep

²- Bilkan, Ali Fuat. 'Nabi, Hayatı-Sanatı-Eserleri' Akçağ Yay. Ankara, 1999, s.34.

³- Karakaş, Mehmet. Nabî, Tuhfetü'l-Haremeyn (Hac Hatıraları) Özdal Yay., Şanlıurfa, 1989.

⁴- Bilkan, Ali Fuat. 'Nabi, Hayatı-Sanatı-Eserleri' Akçağ Yay. Ankara, 1999, s.36.

⁵- a.g.e. s. 37.

valisi Silahdar İbrahim Paşa'nın ısrarı ve müsveddelerinin toplanıp düzenlenmesine nezaret etmesiyle vücut bulmuştur. Nabî'nin Türkçe Divanı'nda, 29 kaside, 888 gazel, 1 terki-i bend, 5 tahmis, 156 tarih, 10 mesnevi, 114 kıta, 218 rübai, 61 matla, 74 müfred, 186 muamma ve 30 lugaz bulunmaktadır. Eser üzerine Ali Fuat Bilkan tenkitli bir metin hazırlamıştır ve eser daha sonra basılmıştır.⁶

Tercüme-i Hadis-i Erbain: Cami'nin Farsça olarak nazmettiği 40 hadisin Türkçeye tercümesidir. Eser üzerine Necip Asım bir çalışma yapmıştır.⁷

Hayriyye: Halep'te 1701'de oğlu Ebulhayr Mehmed adına telif edilen mesnevi tarzındaki bu nasihat-nâme, Nabî'nin hayatta edindiği tecrübelerin, görüşlerin nazım diliyle anlatılışıdır. Eser üzerine Mahmut Kaplan bir doktora tezi hazırlamış ve eser daha sonra basılmıştır.⁸

Hayrabad: Eser oldukça hareketli bir aşk ve macera hikayesidir. İran şairi Attar'dan kısmen tercüme kısmen de ibda yolu ile meydana getirilmiştir. Eser üzerine Sibel Ülger bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.⁹

Sur-nâme: Sultan IV. Mehmed'in şehzadeleri için Edirne'de yapılan sünnet düğünü eğlencelerini, düğüne davet edilen büyükleri, getirdikleri hediyeleri; tasvir ve hikaye eden bir mesnevidir. Eser Agâh Sırrı Levend tarafından yayınlanmıştır.¹⁰

Farsça Divançe: (Divançe-i Gazeliyyat-ı Farisi) adı ile Türkçe divân içerisinde bulunur. Bu eser 32 gazel ile Mevlâna, Hafız, Molla Camî, I. Selim, Şifâî, Örfî, Kelim, Nazirî, Şevket, Meyî, Garibî ve Talib'in gazellerinin tahmislerinden ve mesnevi tarzında

⁶ - Bilkan, Ali Fuat. "Nabî Divanı", C.I-II, MEB., Yay., İstanbul, 1997.

⁷ - Asım, Necip. "Nabî'nin Kırk Hadis Tercümesi." Mili Tetebbular Mec.,C.II, sayı 4, s.155-160.

⁸ - Kaplan, Mahmut. "Hayriyye-i Nabî", AKM. Yay., Ankara,1995.

⁹ - Ülger, Sibel. "Nabî'nin Hayrabad'ı: inceleme-metin" Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Ün., 1996.

¹⁰ - Levend, Agah Sırrı. Nabî'nin Surnâme'si, İnkilab Kitabevi, İstanbul, 1944.

iki küçük Türkçe hikayeden oluşur. Nabi'nin Farsça Divançe'si bütün yazma nüshalarda Türkçe Divân'ın içinde bulunmaktadır. Ulaştığımız dört nüshayı tavsif edeceğiz.

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü nr. 1117 Bütün divân 312 varaktır. Farsça divançe 293b- 309a varakları arasındadır. 1139 h. tarihinde Ruhi tarafından istinsah edilmiştir. Cetveller yaldızlı, cilt; açık kahverengi meşin, şemseli, köşebentlidir. 16 varak, 19 satırdır. (21,8 x 12) (16,5 x 8)cm. ölçülerindedir. Metinde 33 gazel, 20 tahmis vardır.

Baş: Ya Râb ayine-nüma kon varak-i hilkat-i mâ

Tâ be-binim der u nik u bed tiynet-i mâ

Sonu: Rast âmed be-sal tariheş

Ân furud âmedi be-cay-i sohen

İkinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü nr. 1118 Divân 307 varaktır. Farsça divançe 293b- 307a varakları arasındadır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Abadi taklidi kağıt, cedveller yaldızlıdır. Kenarları kahverengi meşin cilt, üstü kadife kaplı ve zencireklidir. 14 varak, 23 satır ve talik yazıdır. (23,8 x 14,7) (19,8 x 8,3)cm. ölçülerindedir. Divanda 32 gazel, 20 tahmis ve bir tarih bulunmaktadır.

Baş: Ya Râb ayine-nüma kon varak-i hilkat-i mâ

Tâ be-binim der u nik u bed tiynet-i mâ

Sonu: Rast âmed be-sal tariheş

Ân furud âmedi be-cay-i sohen

Üçüncü nüsha: Topkapı Sarayı Müzesi, Emanet Kütüphanesi nr.1634 Kadı Ubeydullah tarafından 1 Receb 1136 tarihinde istinsah edilmiştir. Asıl divân 230 varaktır. Farsça divançe 217b-230a varakları arasındadır. Aharlı elvan kağıt, serlevha müzehheb, cedveller yaldızlı, cilt şemseli siyah deridir. 25 satır, talik yazılı, (28,8 x 14,3) (22 x 9,3)cm. ölçülerindedir. 32 gazel, 20 tahmis, 1 tarih ihtiva etmektedir.

Başı: Ya Râb ayine-nüma kon varak-i hilkat-i mâ

Tâ be-binim der u nik u bed tiynet-i mâ

Sonu: Rast âmed be-sal tariheş

Ân furud âmedi be-cay-i sohen

Dördüncü nüsha: Köprülü Kütüphanesi, Asım Bey Bölümü nr. 426 Divân 86 varaktır. Farsça divançe 26b- 39b arasında bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1138 hicridir. Koyu kahverengi meşin ciltli, abadi taklidi kağıt, cetveller bakır yaldızdır. (23,4 x 14) (18,6 x 8,7)cm.ebadında olup 32 gazel, 20 tahmis, 1 tarih içermektedir.

Başı: Ya Râb ayine-nüma kon varak-i hilkat-i mâ

Tâ be-binim der u nik u bed tiynet-i mâ

Sonu: Rast âmed be-sal tariheş

Ân furud âmedi be-cay-i sohen

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

گر بود در این بادیه فریاد رس کس
در علم فریاد رسی بود کس کس

پا مال کنندت به ره عجز چو سایه
زینهار باشید مرد پیش و پس کس

یا رب اسیر گره شرم مبادا
چون مردم تهمت زده تار نفس کس

ما نیز فتادیم در امنیه وصلت
از گشته بودی اگر تو روا التماس

مرغی که رود هر نفس از شاه بشهی
نابی هوس ماست مبادا هوس کس

* Taylan, Ferhunde. İst. Ün. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl.
Mez. Tezi, Türkiyat Enst. nr.1454 s.45

GAZEL*

پیدا است حروف ستم از سطر جبینش
ریزد نمک ناز زلال نمکینش

رفتم بتماشای گلستان جمالش
نرگس بگل آمیخته روید ز زمینش

در خسته نمای دل عشاق رباید
امین مشوید از آن که گوش نشینش

که گاه به سودا گری بوس سر انگشت
در بر هوس رو سیاهی بسته نگینش

تمیز بهنگام سواری نتوان کرد
از کفه میزان شکر خانه زینش

سرمایه آرام به سیلاب فنا رفت
از لرزش سیماب نمودار سرینش

نابی دل ما نیست که دگر بر باید
ترسان چه شوم از نگه باز پیشش

* Taylan, Ferhunde. İst. Ün. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl.
Mez. Tezi, Türkiyat Enst. nr.1454 s.47

GAZEL*

پیچیده است رنگ خزان و بهار موج
باریک و تیره می‌گردد روز موج

جنبش ز راه سلسله تا اصل می‌کشد
در جوش خویش نیست بکف اختیار موج

فانوس پوش جلوه کند از حباب خویش
از تندباد حادثه شمع مزار موج

ماننده ای حوادث میدان روزگار
باشد که ز انقلاب قدر بیقرار موج

چون عرصه دیار نشابور نابیا
وقف زلازل است زمین دیار موج

* Taylan, Ferhunde. İst. Ün. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl.
Mez. Tezi, Türkiyat Enst. nr.1454 s.27

NEF'Î (1572-1635)

Asıl adı Ömer'dir.Erzurum'a bağlı Hasankale kazasında doğmuştur. "Bey" ve "Efendi" ünvanlarıyla anılır. Tarihçi Gelibolu'lu Ali'nin "Mecma'ul-Bahreyn" isimli eserinde bildirdiğine göre Nef'i'nin babası Mehmed Bey ve dedesi Ali Paşa'dır. Babası Mehmed Bey'in de şair olduğu ve nedimi bulunduğu Kırım Hanı'na şiirler okuyup, kasideler sunduğu, şairin babası hakkında söylediği bir hicviyyeden anlaşılmaktadır.

Nef'i'nin çocukluk ve gençliği hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak onun iyi bir tahsil gördüğü Arapça ve Farsça'yı öğrendiği, genç yaşta şiir yazmağa başladığı muhakkaktır. Gelibolulu Ali , Nef'i'yi talebeleri arasında iyi yetişmiş biri olarak tanıtır. Önceleri Zarrî mahlasıyla şiirler yazdığı rivayet edilen şaire Nef'i mahlasını tarihçi Gelibolu'lu Ali vermiştir. Şair bu noktaya "suhan" redifli kasidesinde temas etmiştir.

Otuz yıl kadar İstanbul'da yaşayan şair, daha çok I.Ahmed ile IV.Murat'ın iyiliklerini görmüş, II. Osman'a müteaddit kasideler sunmuştur.Devrin Kuyucu Murad, Nasuh, Damad Mehmed veHalil Paşalar gibi sadrazamlarını da kasideler yazıp, caizeler alan Nefi şöhretinin zirvesine IV. Murad zamanında ulaşmıştır. Sultan Murad , Nefi'nin şiirlerini, bilhassa kasidelerini hazla dinliyor, bu şiirlerden hususi bir zevk alıyordu. Sevdiği ve büyük bildiği kimselere kaside söylemekte üstad olan Nefi, devrin en nüfuzlu devlet adamlarının hatalarını görerek hicvetmeden geri durmamıştır.Nitekim şair, söylediği bu hicviyelerden dolayı idam edilmiştir.

Nefi esmer tenli, mağrur ve mevlevi tarikatine mensup bir zat olup, çok zengin bir kadınla evli idi.Zengin lisanı, azametli hayalleri ve muhteşem üslubu ile divân edebiyatının en mümtaz şahsiyetlerinden biri olup, kabına sığmaz bir üstad olarak tanınmıştır.Şiirlerinde bahar, aşk, felek gibi mevzulardan başka, harb ve kahramanlık mevzularını ele almış, kasidelerinin nesiblerinde maddi ve manevi güzelliği sanatkarane bir şekilde tasvir etmiştir. Konularına istediği gibi tasarruf eder ve arzu ettiği mecraya

sevketmekte zorluk çekmez. Lisan, vezin ve kafiyeye hakim olmak hususunda emsalsiz bir kudret gösterir.

Nefi, Farsça şiir yazmakta da büyük başarı göstermiştir. Farsça ve Türkçe şiirlerinde Örfî ve Enverî'nin tesirinde kaldığı ileri sürülür.¹

Eserleri:

Türkçe Divân : Nefi'nin Türkçe Divanı ustalığını kanıtlayan en önemli eseridir. 1 Nat, 57 kaside, 1 methiye, 1 saki-name, 9 manzume, 119 gazel, 1 müseddes-i mütekerrir , 15 rübai ve kıtalardan oluşmaktadır. Eserin, Metin Akkuş tarafından tenkitli metni hazırlanmış ve daha sonra eser basılmıştır.²

Siham-ı Kaza : Nefi'nin hicviyelerini biraraya toplayan mecmuadır. Eser, Türk hiciv ve mizah edebiyatının önemli eserlerindedir. Eser üzerine Metin Akkuş bir çalışma yapmıştır.³

Tuhfet'ül-Uşşak : Nefi'nin Farsça Divanı içerisinde bulunan 97 beyitlik Farsça bir kasidedir. Tuhfetü'l-Uşşak, Divân'ın kasidelerinden biri olmasına rağmen Fuzulî'nin Enisü'l-Kalb adlı eserine nazire olduğu için, kasidenin müstakil bir eser olduğu görüşünde bulunanlar vardır.⁴

Farsça Divân : Nefi'nin Farsça Divanı'nın 11 nüshasını tesbit edebildik. Divanın tenkitli neşri Ali Alptekin tarafından yapılmış ve bu neşir üzerinden eseri Ali Nihat Tarlan Türkçe'ye tercüme etmiştir.⁵

¹- Büyük Türk Klasikleri, Ötügen-Söğüt Yay., C.V, s. 105-6, İst. 1987.

²-Akkuş, Metin. "Nefi, Sanatı ve Türkçe Divanı: inceleme-karşılaştırmalı metin." Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991. Nefi Divanı, Ankara, Akçağ Yay., 1993.

³-_____, _____. "Hicvin Ankalari: Nefi ve Siham-ı Kaza: inceleme-karşılaştırmalı seçme metinler." Ankara, Akçağ Yay., 1988.

⁴-Mengi, Mine. Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ank., 1999, s. 184.

⁵- Alptekin, Ali. "Nefi'nin Farsça Divanı'nın Tenkitli Neşri", Mezuniyet Tezi, Üniversite Ktb., Tez 818. Tarlan, Ali Nihat. "Nefi'nin Farsça Divanı Tercümesi, İstanbul, 1944.

Birinci nüsha: Fatih Millet kütüphanesi manzumlar kısmı nr. 455 Kapak beyaz sert bir mukavvadır, yazı talik, sayfalar kırmızı çerçevesi, her sayfada 19 satır yazılır. Müstensih ismi ve istinsah tarihi yoktur. Nefi'nin Türkçe divanı ile beraberdir. 46 varak tutmaktadır. (19,5 x 11 cm) ölçülerindedir. Bu divanda, 8 nat, 8 kaside, 1 saki-name, 1 kıta-ı fahriye, 21 gazel, 171 rübai vardır.

Başı : Der fitne recazet dehem er pâ-yi kalem râ
Ber fark-ı Feridun şikened mâh alem râ

Sonu : Gencist por ez gevher esrar-ı Hüda
Miftah-ı dereş der kefi-ı imsak-ı menest

İkinci nüsha: Fatih Millet kütüphanesinde Reşit Efendi kısmında numara 777. Nefi'nin Türkçe divanı ile beraberdir. Sayfalar kırmızı çerçevesidir. Kapağı müzehhebdir. 1100 h. senesinde Hacı Mehmet bin Abdullah tarafından yazılmıştır. Niyazi-i Mısri'nin divanı ve Veysi'nin Habname'si ile beraber ciltlidir. Her sayfada 17 satır vardır, 50 varaktır. (20 x 13,5) ölçülerindedir. Divanda 8 nat, 8 kaside, 1 saki-name, 1 kıta-ı fahriyye, 21 gazel, 171 rübai bulunmaktadır.

Başı : Der fitne recazet dehem er pâ-yi kalem râ
Ber fark-ı Feridun şikened mâh alem râ

Sonu : Gencist por ez gevher esrar-ı Hüda
Miftah-ı dereş der kefi-ı imsak-ı menest

Üçüncü nüsha: Üniversite kütüphanesi Türkçe yazmalar numara:3064 Şerh-i kaside-yi Örfi ve Gamzade'nin bir kitapçığı ile beraber bir cilt içindedir. Çerçevesi Altın suyu iledir. Her vecihte 17 satır vardır. Zarif, müzehheb bir kapak içindedir. Müstensih'in ismi ile istinsah tarihi kaydedilmemiştir. 53 varaktır.(19x11) ölçülerindedir. Divanda 8 nat, 8 kaside, 1 sakiname, 1 kıta-ı fahriyye, 21 gazel, 171 rübai bulunmaktadır.

Başı : Der fitne recazet dehem er pâ-yi kalem râ
Ber fark-ı Feridun şikened mah alem râ

Sonu: Gencist por ez gevher esrar-ı Hüda
Miftah-ı dereş der kef-i imsak-ı menest

Dördüncü nüsha: Üniversite kütüphanesi Türkçe yazmalar numara:2790 Nefi'nin Türkçe divanı ile beraberdir. Her vecihte 25 satır vardır. Sayfalarda çerçevesi ve başlıklar yoktur. Kapak kuvvetli, meşin ve ortası damgalıdır. 33 varaktır. Müstensih ve istinsah tarihi yoktur. (28,5 x 18,5) ölçülerindedir. Divanda 8 nat, 8 kaside, 1 sakiname, 1 kıta-ı fahriyye, 21 gazel, 171 rübai bulunmaktadır.

Başı: Der fitne recazet dehem er pâ-yi kalem râ
Ber fark-ı Feridun şikened mâh alem râ

Sonu: Gencist por ez gevher esrar-ı Hüda
Miftah-ı dereş der kef-i imsak-ı menest

Beşinci nüsha: Konya Mevlana Müzesi Kitaplığı nr. 2602 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik, 17 satır, 49 varaktır. (20,5x12) (16,3x7)cm ebadındadır. Üstü ebri kaplı, sırtı bez, mukavva bir cilt içerisindedir. Muhtevasında 8 nat, 8 kaside, 1 saki-name, 1 kıta, 23 gazel, 155 rûbai vardır.

Başı: Der fitne icazet deh-em er pâ-yı kalem râ
Ber fark-ı Feridun şiken-ed mâh-ı alem râ

Sonu: Gencist por ez gevher-i esrar-ı Huda
Miftah-ı der-eş der kefi-imsak-ı men-est

Altıncı nüsha: Konya Mevlana Müzesi Kitaplığı nr. 2601 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Nesih yazı, 17 satır, 50 varaktır. (18,6x12,5) (13,3x8)cm ebadındadır. Kenarları ve sırtı meşin kaplı, üstüne kağıt kaplanmış mukavva ciltlidir. İçerisinde, 17 kaside, 1 terci-i bend, 1 kıta, 21 gazel, 169 rûbai bulunmaktadır.

Başı: Der fitne icazet deh-em er pâ-yı kalem râ
Ber fark-ı Feridun şiken-ed mâh-ı alem râ

Sonu: Gencist por ez gevher-i esrar-ı Huda
Miftah-ı der-eş der kefi-imsak-ı men-est

Yedinci nüsha: Konya Mevlana Müzesi Kitaplığı nr. 2412 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik yazı, 17 satır, 186 varaktır. Türkçe divanla birlikte. (22x15) (16,3x9) cm ebadındadır. Mahfaza içinde, miklepli, kenarı zencirekli, koyu

kırmızı ciltlidir. Farsça divanda, 16 kaside, 1 saki-name, 1 fahriye, 21 gazel, 171 rübai bulunmaktadır.

Başı: Dil-em sermest-i cam-ı aşk u akl-ı küll zeban-ı daniş
Ne-guyed ne-şineved her du coz ez tevhid-i yezdan-eş

Sonu: Ân mucize-guyem ki buved der nazm-em
Her nükte be-sad gune tahayyül mebni

Sekizinci nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar nr. 806
1290 hicride istinsah edilmiştir, müstensihisi belli değildir. Nestalik, 13 satır, 48 varaktır.
(21x15)(15x10)cm ebadındadır. Mukavva bir cilt içerisindedir.

Başı: Der fitne icazet deh-em er pâ-yı kalem râ
Ber fark-ı Feridun şiken-ed mâh-ı alem râ

Sonu: Temmetü't-divân fi kale el-Magosa şehr-i Cemadiye'l-evvel fi şuhur
sene 1290.

Dokuzuncu nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar nr.1605
Müstensihisi Rıza b. Nasrullah Kitabfuruştur, istinsah tarihi belli değildir. Nestalik,15
satır, 57 varaktır. (22,3x16) (17,5x12)cm ebadındadır. Başlıklar kırmızı, mukavva bir cilt
içerisindedir.

Başı: Der fitne icazet deh-em er pâ-yı kalem râ
Ber fark-ı Feridun şiken-ed mâh-ı alem râ

Sonu: Temmet divân-ı Farisi-i şair-i Rum Nefî
Ala yedd-i Rıza bin Nasrullah Kitabfuruş

Onuncu nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr. 719
Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Nestalik yazıyla, 21 satır, 41 varaktır. (24x16)
(17,7x10,3)cm ebadındadır. Mukavva bir cilt içerisindedir.

Başı: Der fitne icazet deh-em er pâ-yı kalem râ
Ber fark-ı Feridun şiken-ed mah-ı alem râ

Sonu: Ez keşmekeş-i naz u niyaz endişid
Ber-geşt u be-piş-i nigh-eş zanu zed

Onbirinci nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr.757
Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Nestalik yazıyla, 17 satır, 48 varaktır.
(23,5x13) (17x8)cm ebadındadır. Mukavva bir cilt içerisindedir.

Başı: Der nimet-i Hazret-i Resul-i Ekrem
Ey fahr-ı cihan aferineş

Sonu: Gencist por ez gevher-i esrar-ı Hüda
Miftah-ı der-eş der kefi-ı imsak-ı men-est

Şiirlerinden örnekler:

GAZEL*

غمزه هر سو بنگه باده فروشست امشب
مجلس از میکده پر جوش و خروشست امشب

عشوه را خنده به لب دست بدست فتنه
غمزه با ناز و ستم دوش بدوشست امشب

غمزه با عشق زند حرف تغافل بنیاز
عقل کل در صدد نکته خموشست امشب

گفت و گوی عجب آموخت کرشمه بنگاه
که از او دیده حسد کرده ای گوشست امشب

نفعی ار رند خدایی بسلامت بگریز
که آفت دین و دل غارت هوشست امشب

* Ali Alptekin, Nefî'nin Farsça Divanı'nın Tenkitli Neşri, İst. Ün. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl., Mezuniyet Tezi, İst., 1944, s.77.

GAZEL*

چشم سرمستش که ناز و شیوه فرمان اوست
رنگ روی فتنه از شمشیر خون افشان اوست

غمزه یکتا قهرمان ملک حسن دلبری
زیور صاحبقرانی ترکش مژگان اوست

غمزه اش از دلبران گر باج ستاند رواست
حسن عالم وقف روی چون مه تابان اوست

نیست دور حلقه گیسو بطرف ابرویش
چشم او سرمست ناز و فتنه سرگردان اوست

صد جهان دل داده را نفعی کفایت میکند
این همه خوبی و رعناپی که اندر نشان اوست

* Ali Alptekin, Nef'nin Farsça Divanı'nın Tenkitli Neşri, İst. Ün. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl., Mezuniyet Tezi, İst., 1944, s.78.

GAZEL*

ما بلبل آشفته و عالم قفس ما
از نفعه دل ناله تراشد نفس ما

رندان خداییم که از عشق جبلی
تحقیق تراود ز هوا و هوس ما

آن قفله کعبه عشقیم که در راه
توحید درونست فغان جرس ما

ماسست سراسیمه و صد شکر که از ما
صد مرتبه سرمست نماید عسس ما

سیمرگ فلك بال فرو مینهد از بیم
آن دم که پرواز در آید مگس ما

* Ali Alptekin, Nefî'nin Farsça Divanı'nın Tenkitli Neşri, İst. Ün. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl., Mezuniyet Tezi, İst., 1944, s.76.

ما غرقه گردآب فناييم بگرد
بيهوده بگرد سرما خار و خس ما

نفعي مكش از گوشه دامن خدا دست
جز لطف خدا در دو جهان نيست كس ما

FASİH AHMED DEDE (?- 1699)

İstanbul'ludur. "Dukakin-zâde" ismiyle şöhret kazanmıştır. Köprülü-zade Fazıl Ahmet Paşa'nın hazine katipliğini yapmıştır. Mevlevî tarikatına girmiş, Galata Dergâhı'nda melevî şeyhi Gavsî'ye intisap etmiştir.

Devrinin tanınmış hattatlarından olan Ahmed Dede, 'talik' yazı türünde usta idi. Minyatür yapmakta da oldukça başarılı olmuştur.

Duygu bakımından ince, üslup yönünden tutarlı olan şiirlerinde hattatlığının ve minyatür ustalığının tesiri vardır. 1699 yılında vefat etmiştir. Mezarı Galata Mevlevihanesi'ndedir.¹

Eserleri:

Münazara-i Gül ü Mül: Temsili bir eser olan ve dini, ahlâki, tasavvufi düşüncelere yer verilen eserin bir çok yazma nüshası bulunmaktadır. Bu yazmalardan en iyileri İstanbul Ün. (T.Y. nr. 492, 1776) ve Süleymaniye (Esad Ef. 2682 /3) kütüphanelerinde mevcuttur.²

Münazara-i Şeb u Ruz: Yazma nüshası bulunamayan bu tasavvufi temsili eser Muhammed Lebib tarafından yayınlanmıştır. (İstanbul 1278).³

Hüsrev u Şirin: Kaynaklarda geçen bu eseri henüz bulunamamıştır.

Mahmud u Eyaz: Kaynaklarda geçen bu eseri henüz bulunamamıştır.

Behişabad: Kaynaklarda geçen bu eseri de henüz bulunamamıştır.

Tönbekü-name: Divân nüshalarının sonunda veya Münşeat'ın içerisinde yer alanlar da dahil beş nüshası tesbit edilen bu eserde tütün ve içki hakkında bilgi verilmiştir.

¹- Geniş bilgi için bkz.Çıpan, Mustafa. "Fasih Ahmed Dede: hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Divanının tenkitli metni." Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992.

²- Türkiye Diyanet Vak. İslam Ans., C. XII, s. 214, İst. 1995.

³- a.g.e. C. XII, s. 214, İst. 1995.

Fasih Dede Mecmuası: Münşeat adıyla da anılan ve onun inşa alanındaki kabiliyetiyle seçme zevkini gösteren bu eserde Türkçe ve Farsça bazı şiirler, tarihi hikayeler, fıkralar, tarihler, risaleler, hal tercümeleri ve çeşitli eserlerden örnekler bulunmaktadır.⁴

Türkçe Divân: Fasih Dede'nin yeni yazdığı şiirlerini de ilave etmek suretiyle birkaç defa tertip ettiği divanı vefatından sonra pek çok defa istinsah edilmiştir. Eser üzerine bir doktora tezi hazırlanmıştır.⁵

Farsça Divânçe: Fasih Ahmed Dede'nin Türkiye Kütüphanelerinde bulunan 4 nüshası vardır.

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Kitaplığı nr. 1756 Meramizade İbrahim Rami İbn-i Ahmed tarafından 1065 hicri tarihinde, İstanbul'da istinsah edilmiştir. Talik yazıyla, 21 satır, 102 varaktır. (19x9,5)(14,7x6)cm ebadındadır. Serlevhalı, sahifeler altın cedvelli, sırtı kahverengi deri, ebrulu mukavva bir cilt içerisindedir.

Baş: Bîn ki saba ber fiken-ed zülf-ı ruhsâr-ı yâr

Ve'z dil-i şeb cilve koned subh pesin aşikâr

Sonu: Ehl-i Gasib ki be-tevalla-yı tu ger tekiyye koned

Masiyet hande zened ruz-i ceza ber gufran

İkinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Kitaplığı nr. 922 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik yazıyla, 15 satır, 140 varaktır. (20,5x10)(16x7)cm ebadındadır. Serlevhalı, sahife kenarları altın cedvelli, salbekli, şemseli, zencirekli, cedvelli, cildin iç yüzü de müzehheb, kahverengi deri cilt içerisindedir.

⁴ - a.g.e. C. XII, s. 214, İst. 1995.

⁵ - Çıpan, Mustafa. "Fasih Ahmed Dede: hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve Divanının tenkitli metni." Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992.

Başı: Dil-em be-girift zi ayin-i diba puşan-ı balayî
Rev-em ez karvan ta ki dozd-em dilk-i uryanî

Sonu: Came-i cân ber ten-işan gur bad
Çeşm-i yakın-işan çu keman kur bad

Üçüncü nüsha: Yapı Kredi Sermet Çifter Kitaplığı nr. 376 1148 hicri tarihinde istinsah edilmiştir, müstensihî belli değildir. Talik yazıyla, 17 satır, 11 varaktır. (18x10,6)(12,6x7,1) cm ebadındadır. Türkçe divân 1a-98a arası, Farsça divançe 98b-109b, 110b-113a' da kısa bir Türkçe mesnevi, 113b'de Gül ü Mül tercümesi başlıyor. Sahifeler altın cedvelli, cilt kırmızı,cedvelli ve zencireklidir.

Başı: Hezar şükür zi lütf-i Cenab-ı Rabb-i Kerim
Behar âmed u gülşen haber deh-ed zi naim

Sonu: Feryad kon-em zeban bey-asayed
Hamûş şev-em cihan bey-asayed

Dördüncü nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Kitaplığı nr. 3825 /2 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik yazıyla, 25 satır, 72 varaktır. (83a-156a) (20,5x12,6)(15x6)cm ebadındadır. Sırtı kahverengi deri cilt, ebrulu mukavva cilt içerisindedir.

Başı: Bîn ki saba ber fiken-ed zülf-ı ruhsar-ı yâr
Ve'z dil-i şeb cilve koned subh pesin aşikâr

Sonu: Ger derd çonin tiz koned-eş ger ne
Dendan-ı tama' zi ömr mi-bayed kend

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL

غم عشقت به علم در نگنجد
بلی این رمح در بیکر نگنجد

دلم از مهر غم پر گشت چندان
که ترسم غم در آن دگر نگنجد

شهادت حنجر شوق تو چندان
به خون بالد که در محشر نگنجد

شرب شوق ما را نشوئه هست
که در پیمانہ و ساغر نگنجد

مریضان بلا بالین غم را
هوای عاقبت در سر نگنجد

فاسحی شاهد نومیدی ما
حریف صبر را در بر نگنجد

GAZEL*

دیدیم که چو بخت یار بر گردید
چون دید که روزگار بر گردید

هر خنده که بر گلم بهار افشاند
بی بر بی نوبهار بر گردید

هر ناله که از دل فگار آمد
هم سوی دل فگار بر گردید

هر نغمه که ز تن داشت گوشم را
هم باز بسوی تار بر گردید

هر میوه که از تف جگر بخرم
در سینه شاهسار بر گردید

چون میر آمد بیاد آمد بخت
در بر گشتن سوار بر گردید

افسوردگی دل فصیحی بین
بیداغ ز لاله زار بر گردید

GAZEL*

ز خواب آن چشم شهلا بر نخیزد
که از هر گوشه غوغا بر نخیزد

قیاق سوز دار نسوز دل من
مگر این گشته فردا بر نخیزد

جهانسوز آتشی را دل سپند است
کز و دود سودا بر نخیزد

نیاید در دل امیدی که حسرت
بی تعزیمش از جا بر نخیزد

بهر جا بگذرد نام فصیحی
چه شیونها کز آنجا بر نخیزد

* Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Kit. nr.1756 vr.80b

ABDULLAH NIDAÎ KAŞGARÎ (1688-1760)

XVIII. yüzyılda Orta Asya kökenli Nakşiliğin İstanbul'da en önemli temsilcilerinden Abdullah Nidaî Kaşgar'da doğmuştur. Asıl adı Abdullah b. Muhammed el-Kaşgarî, mahlası ise Nidaî'dir.

Hayatının ilk yıllarını memleketinde geçiren Nidaî onyedinci yaşında mana alemine yönelerek Nakşibendiyye halifelerinden Mevlâna Azharî-i Kaşgarî'ye muhabbet edince ailesinden ayrılarak Kaşgar yakınında Keça'da şeyhinin asitanesini ziyaret edip bir süre orada kaldı. Bu sırada kendisinde az olan tasavvufi haller arttı. Bu yıllarda onsekiz yaşlarında olan Nidaî şeyhinin de tavsiyesiyle Kaşgar, Semerkant, Buhara, Belh, Herat ve Hocend'e seyahate gider. Heft Muhammed tabir olunan yedi kabri ziyaretten sonra tekrar Kaşgar'a gelir. Kaşgardan sonra şehir şehir dolaşarak Hocend'e ulaşan Nidaî burada Şeyh Muslihiddin Hocendî ve Baba Kemal-i Hocendî'nin kabirlerini ziyaretten sonra Semerkant'a gider ve Şeyh Ebu Mansur Maturidî, Hace Ubeydullah-ı Ahrar ile Mahdum-ı Azam'ın kabirlerini ziyaret eder. Sonra buhara'ya giden Nidaî, Abdulhalık-ı Gucevanî ve daha sonra Şah-ı Nakşibend'in kabirlerini ziyaret eder. Buhara'dan Belh'e gelip Ubeydullah Ensarî, Mevlana Sadeddin Kaşgarî, Mevlana Camî, Zendefil, Ahmed-i Camî, Şah Kasım-ı Envar, İmam Ali Rıza, Feriduddin-i Attar ve Bayezid-i Bistamî gibi meşhur şeyh ve azizlerin kabirlerini ziyaret eder. Daha sonra Horasan'dan Irak'a giderek İsfahan'da Saib'i, Şiraz'da Hafız'ı ve Şeyh Sadî'yi ziyaret etti. Bağdad'da, İmam-ı Azam, İmam Musa Kazım, Cüneyd-i Bağdadî, Şeyh maruf-ı Kerhî, Şeyh Şihabüddin Sühreverdî, Şeyh Abdulkadir-i Geylanî, Şeyh Şibli ve Hallac-ı Mansur gibi büyük mutasavvıfların ve şeyhlerin ziyaretiyle müşerref oldu. Buraların "burc-ı evliya ve mabedgâh-ı asfiya" olduğunu söyleyen Nidaî, Kerkük, Musul, ve Halep yoluyla Şam'a gider. Burada Hacı Muhammed Belhî'nin bir süre hizmetinde bulunduktan sonra Kudüs'e ve oradan da Hicaz'a geçer. Mekke'de üç yıl kalır, üç kez hac yapar, Medine'de Ravza-ı Resulullah'ın ziyaretiyle müşerref olur. Bizzat kendi şiirinden öğrendiğimize göre 45 yıl seyahatte bulunduktan sonra İstanbul'a gelir. Eyüp civarında yerleşmek ister.

Şiirlerinde ‘Yetim’ mahlasını kullanan ve tercüme ve telif çeşitli tasavvufi eserleri bulunan Lali-zade Abdalbaki Efendi’nin (ö.1159/1746) kurduğu Kalenderhane Tekkesi’ne şeyh olur. 1156-1159 (1743-1746) yılları arasında burada şeyhlik yapan Abdullah Nidaî 7 Safer 1174 (18 Eylül 1760) tarihindeki vefatına kadar Kaşgarî Tekkesi’nde şeyhlik yapmıştır. Nakşibendiye’den Ahrariyye’nin bir kolu olan Kasaniyye’ye mensup olan Nidaî’nin diğer bir çok Kasanî şeyhi gibi şiir ve edebiyatı irşad ve eğitim için önemli gördüğü anlaşılmaktadır. Tekkesinde öğleden sonraları rast makamında ‘Mesnevi’ okuyup şerh ettiği Risale-i Hakkiyye Tercümesi’nde kaydedilmektedir. Aynı eserde konular anlatılırken Mevlana ve Camî gibi mutasavvıfların şiirlerinden örnekler verir, divanında ise bir çok ünlü şairin gazellerine tahmisi bulunmaktadır.¹

Eserleri:

Risale-i Hakkiyye: Kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında Hakkiyye-i Nidaî (veya sadece Hakkiyye), ‘Risale fi beyani tarikati’n-Nakşibendiye’, ‘Risale der Tarikat-ı Nakşibendiye ve Şirin Şemail’ gibi adlarla da geçmektedir. Nidaî 1755 yılında yazdığı bu eseri Sultan IV. Mehmed’e sunmuştur. Eser İsmail Müfid Efendi tarafından 1790-91 yılında Türkçe’ye tercüme edilmiştir. İsmail Müfid “ ... tarikat-i aliyye-i Nakşibendiyye’nin usül ve fûru ve mülhakatına aşına olmağa say u himmet üzere olan erbab-ı şevka ihda ve bir mukaddime, üç bab ve bir hatime üzerine tertip ve imza olundu.” Diyerek tercümenin niçin yapıldığını ve kaç bab olduğunu belirtmektedir.²

Farsça Divân: Farsça mürettep divanın en eski nüshalarından biri Süleymaniye Kütüphanesi’nde (Aşir Efendi, nr.411) bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de 11 kadar yazma nüshası bulunmaktadır.

1- Bilgin, Azmi. “Abdullah Nidaî ve İki Şiiri”, İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Der. 27 (1997):61-71.

2- a.g.e. s. 61-71.

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi Kitaplığı nr.411 1176 hicri yılının Muharrem ayında istinsah edilmiştir. Müstensihî belli değildir. Talik yazıyla, 21 satır, 28 varaktır. (21,2x11,2) (16,3x6,5)cm ebadındadır. Miklepli, yıldız zencirekli, salbekli, şemseli, siyah renkte meşin bir cilt içerisinde. Bu divanda 85 gazelin yanında muhammesleri, Camî, Hafız-ı Şirazî, Kasım, İsmet-i Buharî gibi ünlü şairlere tahmisleri, çeşitli yerleri gezip dolaştıktan sonra İstanbul'u görünce bu şehre duyduğu hayranlığı dile getirdiği "Hayret-name" başlıklı 27 beyitlik bir mesnevisi yer almaktadır.

Başı: Ey be-hamd-et münkasir nutk-i Mesih asâr-ha
Goft la-uhsi sena ba in heme envâr-ha

Sonu: Kalender şev kunun Ahmed kalender
Kalender râ hemin kâr est bihter

İkinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Şazeli Kitaplığı nr. 158 Külliyyat içerisinde bulunmaktadır. 1170 hicri yılında istinsah edilmiştir. Müstensihî belli değildir. Talik yazıyla, 17 satır, 28 varaktır. (20x11)(12x6)cm ebadındadır. Ebru kaplı mukavva bir cilt içerisinde, miklepli, iç kapak ebruludur.

Başı: Ey be-hamd-et münkasir nutk-i Mesih asâr-ha
Goft la-uhsi sena ba in heme envâr-ha

Sonu: Saki be-yâr bâde-i gülreng-i mişkbâr
Meyûs geşte est Nidaî zi külli şey

Üçüncü nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Kitaplığı nr. 3719 Mecmua içerisinde bulunmaktadır. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik yazıyla, muhtelif satırlı, 25 varaktır. (22x13)(14x7)cm ebadındadır. Sırtı siyah deri, ebrulu mukavva bir cilt içerisindeydir.

Başı: Ey be-hamd-et münkasir nutk-i Mesih asâr-ha
Goft la-uhsi sena ba in heme envâr-ha

Sonu: Nidaî sabr kon der kurb-i Eyyüb
Tû râ hasıl tevan şod vasl-ı mahbub

Dördüncü nüsha: Süleymaniye Hacı Mahmut Kitaplığı nr. 3581 Osman Vasıf tarafından 1130 hicri yılında istinsah edilmiştir. Talik yazıyla, 17 satır, 24 varaktır. (20,4x13,4)(15,5x8)cm ebadındadır. Sırtı siyah deri, kırmızı mukavva bir cilt içerisindeydir.

Başı: Ey be-hamd-et münkasir nutk-i Mesih asâr-ha
Goft la-uhsi sena ba in heme envâr-ha

Sonu: Ruze ez hıfz-ı dil-est ez hatarat
Bes bûved ba müşahade iftar

Beşinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Kitaplığı nr. 3861 Katip İsmail tarafından 1175 hicri tarihinde istinsah edilmiştir. Talik yazıyla, 17 satır, 18 varaktır. (18,7x 13,2) (14x8)cm ebadındadır. Serlevhalı, sahifeler altın cedvellidir. Sırtı kırmızı deri, ebrulu mukavva bir cilt içerisindeydir.

Başı: Ey be-hamd-et münkasir nutk-i Mesih asâr-ha
Goft la-uhsi sena ba in heme envâr-ha

Sonu: Saki be-yâr bâde-i gülreng-i mişkbâr
Meyûs geşte est Nidaî zi külli şey

Altıncı nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa nr. 784 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik yazıyla, 13 satır, 78 varaktır. (18x12)(13x6) cm ebadındadır. Serlevhalı, tezhipli, miklepli, sahifeler cedvellidir. Yeşil bez kaplı, mukavva bir cilt içerisinde.

Başı: El-hamdülillahi ala nimeti'z-zahire ve'l-batın fi cemi'il-ihvan

Sonu: Nidaî sabr kon der kurb-i Eyyüb
Tû râ hasıl tevan şod vasl-ı mahub

Yedinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef. Kitaplığı nr. 1458 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik yazıyla, 13 satır, 82 varaktır. (19x11,5) (12x6)cm ebadındadır. Kırmızı deri sırtlı, ebrulu mukavva bir cilt içerisinde.

Başı: El-hamdülillahi ala nimeti'z-zahire ve'l-batın fi cemi'il-ihvan

Sonu: Nidaî sayd-ı iftirak-eş hezeran tâc mi-arzed
Me-şov meyûs ez cam-ı visaleş bâde-ha nuş

Sekizinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa Kitaplığı nr. 1044 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik yazıyla, 17 satır, 29 varaktır. (20x13)(14x7,5)cm ebadındadır. Sırtı yeşil bez, ebrulu mukavva bir cilt içerisinde.

Başı: Ey be-hamd-et münkasir nutk-i Mesih asâr-ha

Goft la-uhsi sena ba in heme envâr-ha

Sonu: Saki be-yâr bâde-i gülreng-i mişkbâr

Meyûs geşte est Nidaî zi külli şey

Dokuzuncu nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Kitaplığı nr.209 1236 hicri tarihinde istinsah edilmiştir, müstensihî belli değildir. Talik yazıyla, 11 satır, 50 varaktır. (19x11) (13,7x6,7)cm ebadındadır. Serlevhalı, tezhipli, sahifeler cedveli, salbekli, şemseli, altın zencirekli, mikleplidir. Kahverengi deri bir cilt içerisinde. Divân külliyyat içerisinde, bu külliyyatta Risale-i Nakşibendiye ve Risale-i Muhtasar-ı Nidaî bulunmaktadır.

Başı: Ey be-hamd-et münkasir nutk-i Mesih asâr-ha

Goft la-uhsi sena ba in heme envâr-ha

Sonu: Kalender şev kunun Ahmed kalender

Kalender râ hemin kar est bihter

Onuncu nüsha: Fatih Üniversitesi Kütüphanesi Şefik Can Yazmaları nr. 22 Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Talik, 15 satır, 19 varaktır. (19x13,2) (13x7)cm ebadındadır. Ebrulu mukavva bir cilt içerisinde.

Başı: Ey be-hamd-et münkasir nutk-i Mesih asâr-ha

Goft la-uhsi sena ba in heme envâr-ha

Sonu: Saki be-yar bâde-i gülreng-i mişkbâr
Meyûs geşte est Nidaî zi külli şey

Onbirinci nüsha: İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları nr.1194 /3 1165 hicri tarihinde istinsah edilmiştir, müstensihi belli değildir. Nüshanın başında ‘Risale-i Necmeddin-i Kübra’, ‘Risale-i Hakikat li-Şeyh Abdullah el-Kaşgari’, sonunda da Abdullah Nidaî’nin gazelleri bulunur. Nesih yazıyla, 13 satır, 11 varaktır. (17x10,5)(12,5x7,5)cm ebadındadır. Sahifeler kırmızı cedvelli, kahverengi, zencirekli deri cilt içerisindedir.

Başı: Der tarikat-i terk baş ve der hakikat-i morde-var
Hamil-i bar-ı emanet şov çu eştor der katar

Sonu: Nidaî ber der-i kûy-i tû ya hu mi koned el-Hak
Hüsn râ rûy-i hub-ı tû sohen-gû mi-koned el-Hak
Berayi ân çonan bülbül gülistan-ı ân çenin bayed

Onikinci nüsha: Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı nr. 984 Derviş Muhammed Emin tarafından 1175 hicri tarihinde istinsah edilmiştir. Nesih yazıyla, 17 satır, 19 varaktır. (18,2x12)cm ebadındadır. Üç serlevha müzehheb, cedveller yaldızlı, miklepli ve zencirekli siyah deri cilt içerisindedir.

Başı: Ey be-hamd-et münkasir nutk-i Mesih asâr-ha
Goft la-uhsi sena ba in heme envâr-ha

Sonu: Saki be-yar bâde-i gülreng-i mişkbâr
Meyûs geşte est Nidaî zi külli şey

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

ای که در سودای عشقت آشینا کرد آن مرا
در طریق عشقبازی بینوا کرد آن مرا

من نخواهم رفت از کوی تو ای سیمین بدن
از دم شمشیر سر از تن جدا کرد آن مرا

روز اول دوستی کردی ربودی نقد دل
در کمند عشق دایم مبتلا کرد آن مرا

در بیابان محبت پاکبازی چون حسین
سر بچوگان ده فدای کربلا کرد آن مرا

مدعی کردی ندایی پای بوس آن نگار
در طریق عشق خود بی مدعی کرد آن مرا

*Divan-ı Nidaî Kaşgarî, Fatih Ün. Kütp., Şefik Can Yazmaları, nr.22, vr. 2 b.

GAZEL*

در حیرتم که طالع بد گشت یار ما
از بخت و اثر گونه خزان شد بهار ما

چون جگر غذای حکیمانه من است
در صحن باغ آب چمن اشکبار ما

هر جا روم حسود رقیبان میسر است
شیر و غذال میچرد از مرگزار ما

از بیج و تاب زلف دل آویز جان که برد
جان و دل معینه کمتر نثار ما

خوار و خجیل به منزل خود شاد میرویم
چون اشترم ارادت باری مهار ما

محزون ندایی سلطنت فقر خوش بدار
در تاج ترك بسته دری شاهوار ما

*Divan-ı Nidaî Kaşgarî, Fatih Ün. Kütp., Şefik Can Yazmaları, nr.22, vr.3 b.

GAZEL*

ای جان مقام و منزل تو در میان خاک
هوشیار باش خانهٔ قبر تو ترسناک

سلطان عشق احمد مختار رهنماست
معلوم گشت مجرم رندان او چه باک

آرام روز راحت شب ترک کرده اند
شب تا سحر کشد ز درون آه دردناک

شستن چه حاجتست شهیدان عشق را
فتوای دهند خون شهیدان تیغ پاک

صبر و قناعت از فقرا تاج عزت است
محزون ندایی عقل خود را مکان هلاک

*Divan-ı Nidaî Kaşgarî, Fatih Ün. Kütüp., Şefik Can Yazmaları, nr.22, vr. 17 b.

NEVRES-İ KADİM (?- 1761)

Kerkük'te doğdu. Asıl adı Abdurrezzak olup daha sonra gelen adaşından, Osman Nevres'ten ayırmak için kendisine Nevres-i Kadim adı verildi. Nevres küçük yaşta İstanbul'a gelerek öğrenim gördü. Hayatının büyük bölümünü yanında geçirdiği Hekimoğlu Ali Paşa'nın katipliğini yaptı, onunla birlikte Tebriz seferine katıldı ve ilk vezirliğinde onun kütüphanecisi oldu. Daha sonra müderrris ardındanda kadı oldu. Bir süre sonra azledilerek sıkıntılı bir hayata başladı, sürgünler yaşadı ve sonunda en son sürüldüğü yer olan Bursa'da öldü. Nevres'in bu duruma düşmesindeki sebep, kızdığı herkesi hicivle teşhir etme alışkanlığıdır.

Tezkirecilerin hasb-i hal yada sergüzeşt nazmı adını verdikleri kişisel sıkıntılarını şiire yansıtma tarzı Nevres'in manzumelerine ayrı bir renk vermiştir. Nevres şairliği yanında hattatlığı ile de tanınmıştır.¹

Eserleri:

Türkçe Divân: Nevres'in bu divanının bir çok yazması bulunmaktadır. Farsça divanı da yine bu divân içerisinde. Şairin Türkçe Divanı üzerinde Hüseyin Akkaya tenkitli bir metin hazırlamış ve eser daha sonra Harvard Üniversitesi'nde basılmıştır.²

Gazve-i Bedir: Peygamberin Bedir gazasını anlatan 373 beyitlik küçük bir mesnevi olup, Üniversite Kütüphanesi, nr. 66'daki divân nüshasının başında bulunmaktadır.³

¹- Geniş bilgi için bkz. Akkaya, Hüseyin. "Nevres-i Kadim ve Türkçe Divanı", Doktora Tezi, Marmara Ün., 1994.

²- _____, _____. "Nevres-i Kadim ve Türkçe Divanı: inceleme, tenkitli metin ve tıpkı basım. 2 c., Cambridge, MA.,: Harvard Üniversitesi, Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1987.

³- İslam Ans., 2.bs. C.9, s. 230.

Tebriziyye-i Hekimoğlu Ali Paşa yahud Vekayi-i Tebriz: Hekimoğlu Ali Paşa'nın Tebriz seferini ve onun sadrazam olarak İstanbul'a geldiği vakit karşılaşmasını oldukça sade bir dil ile hikaye eder.⁴

Mebaligu'l-Hikem: İran mutasavvıflarından Abdullah El-Ensari'nin makalatından bazı parçaların, şerhler ilavesi ile tercümesidir. Esere mütercim tarafından verilen ad tercümenin bitiş tarihi olan hicri 1172 tarihini göstermektedir. Ebuzziya Tevfik tarafından 1302 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.⁵

Tarih-i Cihangir Şah: Hind- Türk İmparatoru Akber'in oğlu Nureddin Salim Cihangir Şah'in Cihangir-nâme adlı eserinin III. Mustafa'nın emri üzerine yapılmış tercümesidir.

Farsça Divân: Bu divân müstakil tertip edilmemiş olup Türkçe Divân'ın içinde yer almaktadır. Nevres, Farsça divanda kaside, gazel, mesnevi, musammat, kıta, rübai ve müfred gibi divân şiirinin belli başlı nazım şekillerini; medhiyye, saki-nâme, tarih, muamma ve lügaz gibi nazım türlerini kullanmıştır.

Farsça divanda sırasıyla Sadrazam Ragıb Paşa, Bağdat Valisi Ahmed Paşa, Neyli Efendi'ye birer, Şeyhülislam Esad Efendi'ye 2 kaside olmak üzere toplam 5 kaside; Sultan III. Osman'ın cülusuna, Esad Efendi'nin sadaretine, Ali Paşazade İsmail Bey'in İzmir monlası olmasına düşürülen 3 tarih; İranlı meşhur şairlerden Örfi ve Şeyh Sadi'nin kasidelerine yazılan 2 tahmis; 1 saki-name; 65 gazel; 35 muamma ve lügaz; 8 rübai ve kıta; 12 müfred bulunmaktadır. Tesbit edebildiğimiz 10 nüshası bulunmaktadır.

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, Nr. 2700 Türkçe divanının 102a-147a varakları arasındadır. Zencirekli, kahverengi meşin bir cilt içinde 147 yaprak bulunmaktadır. (21 x 14,2)(15,7 x 9,7)cm ebadında aharlı kağıt üzerine yaldızlı cedvel içerisinde, çift sütuna talik yazıyla yazılmıştır. Başlıklar

⁴ - a.g.e. C.9, s. 231.

⁵ - a.g.e., 2. bs. C. 9, s. 231.

kırmızıdır. 1117 h. De istinsah edilmiş olup müstensihi belli değildir. Farsça olarak 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 saki-name, 65 gazel, 38 muamma, 8 rübai ve kıta, 12 müfred vardır.

Başı: Füzûd bi-nişem ân hâl-i gerden-i kafûr
Keşid sürme be-çeşm-i sevad-i süre-i nûr

Sonu: Key bûved ya Râb ki cânan be-şineved peygam-i mâ
Name râ mi-suzed ez hasret sevad-ı nâm-ı mâ

İkinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Yahya Tevfik Efendi Bölümü Nr.309 Kenarları ve sırtı meşin, içi ve dışı ebru kağıt kaplı, şirazesı ve cilt sırtı dağılmış bir cilt içinde 137 yaprak bulunmaktadır. (22,3 x 14,5) (15,7 x 9)cm ebadındadır. 19 satırlı, talik hatla yazılmıştır. Başlıklar kırmızıdır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Farsça olarak 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 saki-name, 65 gazel, 39 muamma, 8 rübai ve kıta, 12 müfred vardır.

Başı: Bir dil ki şah-i şahid-i aşka mekan olur
Deryüzegah-ı eşref-i kerrubiyân olur

Sonu: Key bûved ya Râb ki cânan be-şineved peygam-i mâ
Name râ mi-suzed ez hasret sevad-ı nâm-ı mâ

Üçüncü nüsha: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi TY Nr. 2798 Üstü yeşil kağıt kaplı, miklepli, bordo bir cilt içinde 77 yaprak bulunmaktadır.(25 x 16,7) (16,4 x 7,8)cm. ebadında, aharlı, filigranlı, krem rengi kağıt üzerine cetvel içinde 19 satır talik yazıyla yazılmıştır. Başlıklar kırmızıdır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Bu nüshada 4 kaside, 2 tahmis, 26 gazel, 3 muamma, 5 rübai ve kıta, 1 müfred vardır.

Başı: Bir dil ki şah-i şahid-i aşka mekan olur
Deryuzegah-ı eşref-i kerrubiyân olur

Sonu: Ne zur-ı kevkebe ne itila-yı baht ister
Belâ-yı aşka dil-i nerm ü can-ı saht ister

Dördüncü nüsha: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi TY Nr. 1748 Zencirekli, dört yapraklı motiften oluşan orta şemseli, köşebentli, kahverengi meşin bir cilt içinde 175 yaprak bulunmaktadır. (20,5 x 14,5) (16,2 x 8,4)cm ebadındadır. 17 satırlı nesihle yazılmıştır. Başlıklar kırmızıdır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 saki-name, 65 gazel, 40 muamma, 8 rübai ve kıta, 11 müfred vardır.

Başı: Bir dil ki şah-i şahid-i aşka mekan olur
Deryüzegâh-ı eşref-i kerrubiyân olur

Sonu: Key bûved ya Râb ki canan bi-şineved peygam-i mâ
Name râ mi-suzed ez-hasret sevad-ı nâm-ı mâ

Beşinci nüsha: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Manzum Eserler, Nr.468 /1 Yapıştırma şirazeli, şemseli, iç kapaklar ebrulu, koyu kahverengi meşin bir cilt içinde 225 varak bulunmaktadır. (21,4 x 13)(17 x 7,8)cm. ebadındadır. 19 satırlı, talik hatla yazılmıştır. Başlıklar kırmızı ve serlevhalidir. 12 Rebiyülevvel 1210 h. Tarihinde Amid’li Mehmed Refi tarafından istinsah edilmiştir. Farsça 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 saki-name, 65 gazel, 39 muamma, 7 rübai ve kita, 12 müfred vardır.

Başı: Bir dil ki şah-i şahid-i aşka mekan olur
Deryuzegâh-ı eşref-i kerrubiyan olur

Sonu: Key bûved ya Râb ki cânan be-şineved peygam-i mâ
Name râ mi-suzed ez hasret sevad-ı nam-ı mâ

Altıncı nüsha: Millet kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Manzum Eserler Nr. 467 Sırtı meşin, üstü bez kaplı, Avrupai bir cilt içinde 157 varak bulunmaktadır. (23,1 x 17) (18 x 12,5)cm. ebadındadır. 18 satırlı rika hattıyla yazılmıştır. Başlıklar kırmızı ve serlevha tezhiplidir. 5 muharrem 1337h. tarihinde Kavalalı Ali Naci tarafından istinsah edilmiştir. Farsça 5 kaside, 2 tarih, 2tahmis, 1 saki-name, 65 gazel, 39 muamma, 7 rübai ve kita, 13 müfred bulunmaktadır.

Başı: Bir dil ki şah-i şahid-i aşka mekan olur
Deryuzegâh-ı eşref-i kerrubiyan olur

Sonu: Key bûved ya Râb cânan be-şineved peygam-i mâ

Name râ mi-suzed ez hasret sevad-ı nâm-ı mâ

Yedinci nüsha: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Toplu Yazmaları nr. 9726 Zencirekli, koyu kahverengi bir cilt içerisinde 82 varaktır. (20.7x14.8) (16.2x8.8)cm ebadındadır. Çift sütuna alalâde talik yazıyla yazılmıştır. Başlıklar kırmızı, 1-b deki ser levha tezhiplidir. Bu nüshada Türkçe şiirlerin yanı sıra, Farsça olarak 4 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 32 gazel, 4 muamma, 7 rûbai ve kıta, 1 müfred bulunmaktadır.

Başı: Bir dil ki şah-ı şahid-i aşka mekan olur

Deryüzegâh-ı eşref-i kerrubiyan olur

Sonu: Ahûyî da bâz ile tutarlar amma

İran'da hele avcı köpek Nadir'dir

Sekizinci nüsha: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Toplu Yazmaları nr.66 Zencirekli, köşebentli, altın yaldızlı pek çok çizgiden müteşekkil beyzi orta şemseli, şirazeli, yeşil renkli meşin bir cilt içerisinde 100 varaktır. Varak kenarları yaldızlıdır. (20x13) (16.4x7.6)cm ebadındadır. Çift sütuna 19 satırlı, talik yazıyla yazılmıştır. Türkçe şiirlerin dışında Farsça olarak 4 kaside, 1 tarih, 2 tahmis, 34 gazel, 4 muamma, 7 rûbai ve kıta, 1 müfred bulunur.

Başı: Bir dil ki şah-ı şahid-i aşka mekan olur

Deryüzegâh-ı eşref-i kerrubiyan olur

Sonu: Ben hisab eyledim amma anı

Acem'in beşiyüz altını gibidir

Dokuzuncu nüsha: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı nr.880 Sırtı ve kenarları kahverengi meşin, altın yaldızlı zencirekli, miklepli, şirazeli bir cilt içerisinde 122 varak bulunmaktadır. (20.9x14.5) (17.2x9.8)cm ebadındadır. Çift sütuna 21 satırlı talik hatla yazılmıştır. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Bu nüshada Türkçe şiirlerin yanında Farsça olarak 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 sakiname, 65 gazel, 38 muamma, 8 rübai ve kıta, 11 müfred bulunmaktadır.

Başı: Bir dil ki şah-ı şahid-i aşka mekan olur
Deryüzegâh-ı eşref-i kerrubiyân olur

Sonu: Came-i zer-baft iken layık mıdır
Rize rize bir nice talaza vir

Onuncu nüsha: Galata Mevlevihanesi Kütüphanesi nr.346 Şirazeli, iç kapağı ebru kağıt kaplı, vişne çürüğü rengi meşin bir cilt içerisinde 173 varak bulunmaktadır.Çift sütuna 15 satırlı, talik hatla yazılmıştır. (24.3x14.5) (15.8x7.6)cm ebadındadır. Müstensihî ve istinsahı belli değildir. Bu nüshada Türkçe şiirlerin yanı sıra Farsça olarak 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 sakiname, 65 gazel, 38 muamma, 8 rübai ve kıta, 12 müfred vardır.

Başı: Bir dil ki şah-ı şahid-i aşka mekan olur
Deryüzegâh-ı eşref-i kerrubiyân olur

Sonu: Ta mukayyed olmadıkça fihrist-i takdirde
Matlab u maksad bulunmaz nüsha-i tedbirde

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL

سینه ام تلور حسرت گشت از تقلیل اشك
خانه دارم پر از آتش بیا سیل اشك

با خیال چشم او روشن چراغ گریه ایم
روغن بادام سوزیم در قندیل اشك

تو همان ای پیر اگر را سامان بده
یوسفی شیدا شود هر حباب نیل اشك

گریه کن کز بوی پیراهن نبردی شمه ای
گر نسایدی بچشم پر کنعان نیل اشك

خنده بر گلها زند فردا بگلزار بهشت
هر که گرد آییم روز با خون جگر تبدیل اشك

بهر تسکین نهیب آتش داغش مریز
آبروی ماست نوریس تذلیل اشك

GAZEL^{*}

ز عشق بود نرفتی به مصر اسرائیل
و گر نه سد ره یوسف نگشتی نیل

پر ملایکه سوزد ز تاب دل یا رب
چه آتش است که آفروختی درین قندیل

بریده ناقش با ناف آهوی وحشی
ز سرمه دور بود چشم شوخ او یک میل

فتاده پی در طریق سلوک
ره حرم بسپردیم و اعمیست دلیل

بدوزخ غم غربت فتاده ام نوریس
نظر بر آتش من جنت است نار حلیل

*Divan-ı Farisî-i Nevres-i Kadim, Süleymaniye Kütü., nr.2700, vr.133 a.

GAZEL

تا بکی هجر تو بر خویش کورا بکنیم
تا بکجا با فلک ای شوخ مدارا بکنیم

عزالت از مردم ناجنس بداریم ای یار
بنشینم بیک گوشه تماشا بکنیم

قد بر افراز بیا با تو بگلزار رویم
خنده بر گل زده در گل قد طوی بکنیم

عشق پنهان نشود کور شوند ار مردم
شعله پنهان زجه در خانه مینا بکنیم

نورسا خیز بسر منزل میخانه رویم
خدمت پیر مغان حرمت صهبا بکنیم

AYINTABLI AYNÎ EFENDÎ (1766- 1839)

Asıl adı Hasan'dır. Gegi Abdi Paşa vakası üzerine Antep'ten ayrıldı (1780). Maraş, Elbistan ve Darende'de birkaç sene kaldıktan sonra İstanbul'a geldi. Sultan Ahmed medresesinde okudu. Bir müddet Sadaret Kaymakamlığında kitapçılık yaptı, daha sonra Abdullah Ramiz Paşa'ya kitapçı oldu. Bab-ı Âli'de Arapça ve Farsça okuttu. Vefatından sonra Galata Mevlevihânesi'ne defnedildi.

Devrinin lügat mütehassıslarından olan Aynî, aynı zamanda tarih düşürmede de usta sayılmıştır. Şairliği pek kudretli değildir. Şeyh Galib tesiri oldukça fazladır.¹

Eserleri:

Türkçe Divân: Divanın başında çeşitli yüksek makamlı şahıslara söylenilmiş kasideler, daha sonra meşhur Acem şairlerine Farsça nazireler, Türkçe söylenilmiş gazel ve tahmisler yer almaktadır. Son bölüm Saki-nâme'dir. 1500 beyitlik bir mesnevi olan bu kısımda ayrıca tardiyeye ve kıtalar bulunmaktadır. Eserin yazma nüshası ele geçmemiştir. Şairin bu eseri doktora tezi olarak Fatma Yaşar Aksoy tarafından çalışılmıştır.²

Nazmü'l-Cevahir: Türkçe-Arapça ve Farsça 1300 beyitlik bir lügat kitabıdır. Aynî'nin 1820'de tamamladığı bu eser, mesnevi biçiminde kaleme alınmıştır. Eser üzerinde Ömer Asım Aksoy çalışmalarda bulunmuştur.³

Nusret-nâme: Yeniçeriliğin kaldırılmasına dair bir mesnevidir. Eserin, 431 beyitlik bir nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir. Buna karşın, Arif Hikmet Tezkiresi'nde eserin 1000 beyit dolayında olduğu bildirilmektedir.⁴

¹- Türk Dili ve Edebiyatı Ans., Dergâh Yay., C.I s.248-49.

²- Aksoy, Fatma Yaşar. "Ayıntablî Aynî Efendi: hayatı, eserleri, Türkçe Divân, Farsça Divân ve Saki-name, Tenkitli metin.", Doktora Tezi, Erciyes Ün., 1997.

³- Aksoy, Ömer Asım. "Hasan Aynî ve Nazmü'l-Cevahir", Gaziantep, 1959. "Dürrü'n-Nizam ve Nazmü'l-Cevahir", TDAY Belleten, (1960):144-171.

⁴-Mengi, Mine. Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ank., 1999, s. 236.

Farsça Divânçe: Bu eser Türkçe divân ve Saki-name ile birlikte basılmıştır. Yazma nüshasına ulaşılammıştır. Farsça divânçe basma nüshada, Türkçe Divân'ın kasideler bölümünden sonra gelmektedir. Farsça Divânçe'de 449 beyit bulunmaktadır. Manzum 1 beyit, 4 kaside, 32 gazel, 2 musammat, 1 müfred ihtiva etmektedir.

Kasideler bölümünde yer 1. kaside 63 beyitten ibaret olup Gazi Sultan Mahmud'un övgüsünde Şevket'e naziredir. Mahmud Han'a Said Paşa'nın damad oluşuna yazılan 2. kaside 24 beyittir. 40 beyitten oluşan 3. kaside daha önce Bağdat Valisi olan Davud Paşa'nın oğlunun sünnetine yazılmış olan bir tarih manzumesidir. 4. kaside ise 26 beyitten ibaret olup zamanın Şahı'nın övgüsünde İran elçisinin kasidesine naziredir.

Divânçe'nin beyit sayısı açısından en hacimli bölümünü 239 beyitle gazeller oluşturmaktadır. Bu bölümde yer alan 32 aded gazelin bir çoğu, Sebki Hindî'nin önde gelen temsilcilerinden olan Bidil, Şevket ve Saib'in, birer tanesi de İsmet Buharî'nin ve Hoca Neşet'in gazellerine naziredir.⁵

Başı: Ey nâm-ı tû icâd koned beyt-i adem râ
Tertib dehed defter-i erbab-ı kalem râ

Sonu: Kebk ez tû bey-âmûht be-hengâm remiden
Tersiden u kuşiden u her sû nigeriden

Şiirlerinden Örnekler:

⁵- Aksoy, Fatma Yaşar. "Ayıntablı Ayni Efendi: hayatı, eserleri, Türkçe Divân, Farsça Divân ve Saki-name, Tenkitli metin.", Doktora Tezi, Erciyes Ün., 1997.

GAZEL*

نظیره بغزل شوکت

شرار نغمه قانون دل بیرون زند خود را
شود ققنوس عشق و بال آتشگون زند خود را

بهر شب روح لیلی تا بصبح محشر از حسرت
چو پروانه بشمع تربت مجنون زند خود را

بسختی شد دل پر حیرتم از گریه مفراط
بسنگ از جوش طوفان کشتی مشحون زند خود را

غبار پای مهری میشود هر ذره ام روزی
بگردباد آهم دیده گردون زند خود را

پس از مردن بحسرت حلقه چشم طمعکاران
شود قفل و در گنجینه قارون زند خود را

* Fatma Yaşar Aksoy, Ayıntablı Aynî Efendi, Hayatı-Eserleri-Türkçe Divan, Farsça Divançe ve Saki-name (Tenkitli) Metni, Erciyes Ün.Sos.Bil.Enst., Türk Dili ve Ed. Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri, 1997, s.837.

بیاد غمزه هر موی تن این خسته مهجور
شود نشتر که نبض دلپر خون زند خود را

اگر آهی کشم از سینه پر وحشتم عینی
شود صر صر بگرد دامن هامون زند خود را

GAZEL^{*}
نظریه بغزل صائب

خدا که طینت ما را به آب عشق شرشت
بزیر پای خراباتیان فکند چو خشت

بر آی جامه گلگون بجسم تو شب و روز
حریر پرتو خورشید و مه که چرخ برشت

به آب دیده دمیده و ببرق آه بسوخت
فلك بمزرعه دهر تخم من که بکشت

خیال خال مرا بس رخس نمی نگر
من آدمم که فروشم بچند دانه بهشت

بهیچ وجه رقیب تو در دلم ناید
چو آینه ام نپزیرد خیال صورت زشت

* Fatma Yaşar Aksoy, Ayıntablı Aynî Efendi, Hayatı-Eserleri-Türkçe Divan, Farsça Divançe ve Saki-name (Tenkitli) Metni, Erciyes Ün.Sos.Bil.Enst., Türk Dili ve Ed. Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri, 1997, s.844.

میان اهل سخن قیل و قال بسیارست
عجب صحیفهٔ حسنش دبیر خط چه نوشت

اسیر کافر زلف بتی شدم عینی
دلم برشتهٔ زنار برد سوی کنشت

GAZEL*

نظیره بغزل بیدل

از صفای درد می آب و گلی آراستند
در خرابات ازل ما را دلی آراستند

دل طپیدنها گرفت از خوف تیغ غمزه ات
هر بن موی و وجودم بسملی آراستند

از بر آی کعبه مقصود رفتن قالبم
حاجی روح روان را محملی آراستند

بحر چشم حسرتم از فرط گریه خشک شد
یک نظر گاهم هزاران ساحلی آراستند

از برای حسن تدبیر و نظام کائنات
هر گروه باقلی را عاقلی آراستند

* Fatma Yaşar Aksoy, Ayıntablı Aynî Efendi, Hayatı-Eserleri-Türkçe Divan, Farsça Divançe ve Saki-name (Tenkitli) Metni, Erciyes Ün.Sos.Bil.Enst., Türk Dili ve Ed. Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri, 1997, s.846.

بر کشیده شد بمیدان شهادت تیغ لا
در میان کفر و ایمان فاصلی آراستند

خود پرستان زمان از بهر دنیای دنی
کتم حق کردند و قول باطلی آراستند

این جواب آن غزل عینی که بیدل گفته است
قیض نظم از دم آن کاملی آراستند

NECMİ ÖMER EFENDİ (?- 1889)

İhtiyat binbaşılığundan emekli oldu, bir süre Alaşehir’de kaldı, İstanbul’da vefat ederek “Osmanlı Müellifleri”nde belirtildiğine göre Hırka-i Şerif civarına defnedildi. Divân’ı 1867’de yayımlanmıştır. İki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Farsça şiirleri, ikinci bölümde Türkçe şiirleri bulunmaktadır.¹ Necmi Ömer Efendi’nin divanının yazmalarına rastlayamadığımız için matbu nüshadan çalışmak durumunda kaldık.

Eserleri:

Türkçe Divân: 1867 tarihinde Farsça divanıyla birlikte basılmıştır. Ayrıca eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.²

Elfiye: Kaynaklarda adı geçen bu esere rastlayamadık.

Tuhfe-i Vahdet: Kaynaklarda zikredilen bu eserine de maalesef ulaşamadık.

Farsça Divân: Türkçe Divanıyla birlikte basılmıştır. Divanda 53 gazel, 1 müstezad bulunmaktadır.³

Başı: Ger be-dest âred dilem ân şahid-i şehri beka
Tâ be-bahşem kişver-i cân u dil-em hüsn-eş seza

Sonu: Der vâsf-ı u ki şiir be-gûyend çû Necmi ân mâh ki tamam est
Raks u be-tırab arem u hanem ki sema râ ba nağme-i ahî

Şiirlerinden Örnekler:

¹- Türk Dili ve Edebiyatı Ans., C.VI, s.556.

²- Masum, Hasan. ‘Divân-ı Necmi’, İstanbul, 1284-87. Şahin, Esin. ‘Divân-ı Necmi: metin’ Yüksek Lisans Tezi, Onsekizmart Üniversitesi, 1998.

³- Masum, Hasan. ‘Divân-ı Necmi’, İstanbul, 1284-87.

GAZEL

همچو بلبل طایرم با عشق جانان باغ و باغ
از گل رویش چو آمد بوی وصلت در دماغ

چون رخ آن دلبرم من آتشینم نار عشق
ناگهان افتاد در دل گشته جسمم چون چراغ

گرچه دایم چون صبا ما میرویم در راه عشق
هم بخواهیم از گل و ریحان امداد ای سراغ

شد تباه ای منزل مقصودم عمر نازنین
کی بر آید با این ره پای و سینم پر بداغ

کی رسی نجمی بنزد آن مه سیر سریع
چون تو لنگی تا درین ره نیز اشکسته ایاع

GAZEL

گل رویت رسید آن روز بدستم
که از بوی او را سرخوش و مستم

مرا بدارد آن زاهد که رسوا
من از جام الست مست الستم

رسیدم این نفس چون لامکان را
که این بر بی مکان اکنون نشستم

اگر از من نه بینی تو یک آثار
نظر کن جمله در اشیا که هستم

منم دردها دوا از بهر آنکه
بدست مینای لقمان را شکستم

نه بیند چون مرا آنکس شد اعما
من ای نجمی در آن دیده چو نیستم

GAZEL^{*}

گر بدست آرد دلم آن شاهد شهر بقا
تا ببخشم کشور جان و دلم حسنش سزا

ده مرا آن باده باقی که ساقی در بهشت
چون نخواهی یافتن تو آن چنانست باده ها

کرد غارت صبر و طاقت از دلم او فتنه کار
همچو ترکان ملک اعدا خوان نعمت را بجا

چون نبیند قرص خورشید دیده حفاش ابد
از اولو الابصار پرسم من جمال یار را

من نگویم جز حدیث عشق گفتاری مپرس
هر سخن که گویمت از حکمت عشق او را

عشق تو آورد مرا از خانه عفت برون
چون زلیخا پیش تو صد حسن یوسف بی بها

*Divan-ı Ömer Necmî, İstanbul, 1284, s.2

کرده بدنام و آشفته مرا گرچه بعشق
راضیم تا میرسم در کوی وصلت با جفا

همچو لولو بند پیران کرده ام منگوش گوش
تا که در عهد طفیلم بنده اش کرده مرا

نجمیا با شوق آن مه کرده این نظم را
میکند ازیر بخواند هر ملک تا در سما

SEYYİD NİGARİ KARABAĞI (1815-1885)

Mutasavvıf ve Nakşibendî tarikatı şeyhlerindedir. Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde bulunan Zengezur kazasının sevilip sayılan seyyid ailelerinden birine mensuptur. Küçük yaştan itibaren tahsil ve terbiyesine ihtimam gösterilmiş, dini ilimler okutulmuş, Arapça ve Farsça öğretilmiştir. Genç yaşta Türkiye'ye geldi, Amasya'da Şeyh İsmail Şirvani'nin dergahında tarikat terbiyesi gördü ve tahsiline devam etti. XIX. asrın ortalarında Kafkasya ve Kuzey Azerbaycan'da, Doğu Anadolu'da Ruslara karşı mücadele eden Nakşibendî tarikatının tanınmış mürşitlerinden biri olarak Karabağ'a döndü. Tarikate girdikten sonar şiirler söylemeye başladı; hem klasik tarzda aruzla, hem de halk şiiri nazım şekilleriyle hece ölçüsünde şiirler yazdı.

Rusların baskısı karşısında tekrar Türkiye'ye dönmüş, kendisine bağlı binlerce insan da Türkiye'ye yerleşmiştir.¹

Eserleri:

Türkçe Divân: 1884 yılında İstanbul'da ve 1908'de Tiflis'te basılmıştır.²

Nigar-nâme: Küçük bir mesnevidir. Kaynaklarda zikredilen esere ulaşamadık.

Çay-nâme: Küçük bir mesnevidir. Eser üzerinde Mehmed Arslan bir çalışma yapmıştır.³

Farsça Divân: 1911 yılında İstanbul'da Matbaa-i Hukukiye'de basılmıştır.⁴ Seyyid Nigari'nin bu Farsça divanında 728 gazel, 171 rübai, 20 kıta, 2 terci-i bend, 8 tahmis bulunmaktadır. Türkiye kütüphanelerinde 2 nüshası bulunmaktadır.

¹ - Türk Dili ve Edebiyatı Ans. "Nigari" mad., C.7, s.58, Dergah Yay., İstanbul.

² - Türkçe Divân, İstanbul, 1884. Tiflis, 1908.

³ - Arslan, Mehmet. "Karabağlı Nigari ve Çay-name Mesnevisindeki Karabağ Tasviri", Kızılırmak, s.4, (Nisan 1992):9-11.

⁴ - Farsça Divân, İstanbul, 1911.

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Kitaplığı nr. 188/1
Bu divân 697 gazelden oluşur, her kafiye değişiminde 2 rûbai yer alır. Gazellerden sonra 1 rûbai ile mukattaat başlar. Bu bölümde 23 mukattaa, 115 rûbai, 2 terci-i bend, 1 muhammes, 7 tahmis vardır. Talik yazıyla, 17 satır, çift sütun, 500 varaktır. (24,7x17) (19,5x12,6)cm ebadındadır. Sırtı meşin, soluk kırmızı kağıt kaplı mukavva ciltli olup, şiraze dağınıktır.

Başı : Habbeza bâde-i gül-bûy-i tû-râ ey saki
Merhaba kase-i dil-cûy-i tû-râ ey saki

Sonu: Cami erbab-ı vefa coz reh-i aşk-eş ne-rev-end
Ser mebad-et ger ez in râh kadem baz keşî

İkinci nüsha: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Mustafa Con A-283'de kayıtlıdır. 1188 hicri tarihinde istinsah edilmiştir, müstensihi belli değildir. Talik yazı, 17 satır, 279 varaktır. (24,5x18)(20,5x12,5)cm ebadındadır. Sahifeler altın cedvelli, tezhipli ve serlevhalıdır. Kırmızı deri kaplı mukavva cilt, cedvelli ve tezhiplidir.

Başı : Habbeza bade-i gül-bûy-i tû-râ ey saki
Merhaba kase-i dil-cûy-i tû-râ ey saki

Sonu: Cami erbab-ı vefa coz reh-i aşk-eş ne-rev-end
Ser mebad-et ger ez in rah kadem baz keşî

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL*

ز کاکل نمی یابی سودای دلیر
نمی آید از دست کس شیر شیر

گلی چیدن از کاکل مشکل است
مگر لطف مولا شود دستگیر

عزیزست از گوهر تاب دار
که بندی که می گفت شنیدم ز پیر

که می گشت احرار و سردار شد
بقلاب زلف نگاری اسیر

اگر خواهی سردار عالم شوی
دمادم بتار گره گیر گیر

ز فرهاد او مجنون می کن قیاس
که از عقل ای دل که میشد شهیر

اگر یار در حسن شد بی بدل
بعشقتش نگاری شدم بی نظیر

*Divan-ı Seyyid Nigarî Be-Zeban Farsî, Matbaa-ı Hukukiye, İstanbul, 1329, s. 124

GAZEL*

من اگر هست و گر نیست شوم
از می مهر ترا مست شوم

حلقه زلف که در دست منست
با رخت آخری پیوست شوم

بکجا میروم از سایه تو
که درین سلسله پا بست شوم

ای شهنشاه ز باب کرمت
من نه آنم که تهی دست شوم

همه جا پیشرو و پیش نشین
منم ارچه بدرت پست شوم

هوسم هست بکاکل و بخال
کی خدایا که درین شست شوم

با نگارم که نگاری داند
من اگر نیست و گر هست شوم

*Divan-ı Seyyid Nigarî Be-Zeban Fârîsî, Matbaa-ı Hukukiye, İstanbul, 1329, s. 207

GAZEL*

گل رخسار نگارم بلطافت میشد
روضه اش شام و سحر دار زیارت میشد

آفرین بخت بلندست که جانم آنجا
گشت کز جانب حق محض عنایت میشد

پاسبان حرم روضه دلدار شدم
باغ فردوس بما جای اقامت میشد

لایق بارگه یار نبودم اما
این کرم در نظرش محض کرامت میشد

می دیدم آن لحظه روانم می کرد
نوش از چشم نظر باز اشارت میشد

غیر از طائفه یار نداند ای دل
در میان من و آن ماه چه حالت میشد

*Divan-ı Seyyid Nigarî Be-Zeban Farisî, Matbaa-ı Hukukiye, İstanbul, 1329, s. 101

صحبت عاشق و معشوق شیرینست اما
منکر عشق نداند که حالت میشد

بعد از عاشق و معشوق گذشته ای جان
قصه احسن ما تازه حکایت میشد

حمدلله درین باغ دل آرا کارم
وصف دلدار شیرین و مدح ملاحظت میشد

قاصد خوشخبر ای میر نگاری میداد
مژده وصل کنون تازه بشارت میشد

ŞEYHÜLİSLAM ARİF HİKMET (1786-1859)

İstanbul’lu olan Arif Hikmet, çeşitli yerlerde kadılık yapmış; daha sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunmuş; uzunca bir süre şeyhülislam olmuştur. Kendi isteği ile şeyhülisamlıktan ayrılarak Medine’de kendi adını verdiği bir kütüphane kuran Arif Hikmet, bu arada Medine’ye yerleşmek istemiş ancak, bu isteğini gerçekleştiremeden İstanbul’da ölmüştür.

Arif Hikmet, Osmanlı şeyhülislamı arasında bilgisi, dürüstlüğü ve cömertliği ile tanınmış son dönem devlet adamlarındandır. Nakşibendiliğe eğilimi olduğu bilinir. Edebiyat ve kültüre meraklı olan Arif Hikmet’in şairlik yönü ağır basar. Divân edebiyatının son dönem şairleri arasında önemli bir yeri bulunan Arif Hikmet, şiirde eski ustaları izlemiştir. Necatî, Fuzulî, Bakî, Nefî, Nabî, Sabit, Nedim, Ragıb Paşa’nın izledikleri yoldan gittiğini şiirlerinde belirten Arif Hikmet çağın akımına uyarak dönemin şairlerine nazireler de yazmıştır.¹

Eserleri:

Tezkire-i Şuara: Millet Kütüphanesi’nde Ali Emiri hattıyla yazılmış bir nüshası bulunan bu eser 1592-1837 yılları arasında yaşamış 203 şairin hal tercümesini mahlaslarına göre sıraya koyarak vermektedir. Eser üzerine Serap Ural bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.²

Mecmuatü’t-Teracim: Bu eserde de değişik dönemlerde yaşamış bilgin ve şairlerin hayat hikayeleri bulunmaktadır, basılmamıştır. (Yazma nüshası: Millet Ktp., Ali Emiri, nr.788)

¹ - Büyük Türk Klasikleri, Ötüken-Söğüt Yay., C.VIII, s.145, İst. 1987.

² - Ural, Serap. “Arif Hikmet ve Tezkire-i Şuarası” Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 1998.

Hulasatü'l-Makalaat fi Meclisi'l-Mükalamat: Bu eser, babası İbrahim İsmet Bey'in delege olarak katıldığı Mükemalat-ı Siyasiyye Meclisi'nde konuşulup sonuçlandırılan hususların tutanağı niteliğindedir. Babasının isteği üzerine yazıya geçirilmiştir, basılmamıştır.

El-Ahkamü'l-Meriyye fi'l-Arazil-Emiriyye: 1847 tarihli tapu nizamnamesini ihtiva eden bir eserdir. Eser bir kaç defa basılmıştır. (İstanbul 1265, 1267, 1269)

Divân: Kütüphane kataloglarında "Mecmua-ı Eşar" ismiyle kayıtlı bulunan Arif Hikmet'in şiirleri Mehmed Ziver tarafından biraraya getirilerek 'Divân-ı Arif Hikmet Beyefendi' adıyla yayınlanmıştır. (İstanbul 1283) Tüm aramalarımıza rağmen divanın aslına ulaşamadık, bu sebeple çalışmamızı matbu nüsha üzerinden yapmak durumunda kaldık.

Başı: İlahî be-nâm-et ser ağaz kerdem
Sohen râ ki defter bedu baz kerdem

Sonu: Ez ser-i aşk me râ tâc ser est
Bî-gam ez saltanat-em bî-haber est

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL

گر زند يك پنجه آن خورشيد انور تيغ را
فيض بسمل می شود رگهای جوهر تيغ را

می شود آفت هجوم خويشتن اهل هنر
هر رگ جوهر بود در سينه خنجر تيغ را

ظالمان از كيسه جوي در بساط غفلتند
جنش گهواره باشد گردش سر تيغ را

ماتم و سور جهان بر مقتضای خلقت است
رنگ خون ميگردد از گلگونه بهتر تيغ را

سر خط مشق شهادت تا قضا خواهد نوشت
لوح پيشانی ما را کرده مسطر تيغ را

بسکه حکمت وحشت ايجاد پريدن گشته است
می شمارد رنگ من دل خسته شهپر تيغ را

GAZEL*

در راه عشق بر سر دنیا زدیم پا
چون دود آه تا بثریا زدیم پا

جز ریشه ستم مگر این گلستان نداشت
خاری چو گل گزید بهر جا زدیم پا

لغزیدگی روان شدن راه بیدلی است
بر تن باین خیال چو مینا زدیم پا

دست جنون قیس نه چاکی زدی بحبیب
روزی که ما بدامن صحرا زدیم پا

از نقطه گذر نه چو پر کار ممکن است
صد سال اگر بحلقه معنی زدیم پا

از فقر و اضطراب و ضعیفی ما مپرس
در عشق چون حباب بدریا زدیم پا

حکمت شدیم گوهر غلطان اعتبار
از وجه فقر بر سر خود تا زدیم پا

*Divan-ı Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi, İstanbul, 1283, s.78

GAZEL

گهی ابر سیه پوشد گهی گیرد نقابش را
عنایت این قدر باشد ز گردون آفتابش را

براه انتظارش جامه رنگین میکنم امشب
هلال عید پندارم مگر شکل رکابش را

نفسها سوختن شد رهنمای راه بی انجام
در آن صحرا که موج آب پندارم سرابش را

مکافت عمل در بزم ظالم چون هوا گردد
که بینم شعله را بخت سیه دود کبابش را

بجز گشتن نبیند در تغافل شوخی چشمش
مگر نقش خیال از رنگ خون کردند خوابش را

ز بس مد نگاه حرص کوتاه است گر بررسی
نوشتم بر بیاض دیده روشن جوابش را

چه رنگین امتزاجی داشت حکمت نشه پردازى
که نتوان فرق کرد از موج صهبا لال نابش را

ز حکمت فیض همت خواست بیدل بیش از این صد سال
بر این سر چشمه رحمی کن که موجی نیست آبش را

HALİD ZİYAEDDİN (1779- 1826)

Tarikat şeyhi, alim, şair. Soyu Hz. Osman neslinden olduğu iddia edilen ve “Altıparmak” (Şeş-engöşt) diye anılan Pîr Mikail’e dayanır. Ahmed bin Hüseyin isimli bir zatın oğludur. İlk tahsilini memleketi olan Karadağ’da gördü, daha sonra Süleymaniye’ye ve Bağdat’a giderek tahsilini tamamladı. Abdülkerimmü’l-Berzencî Medresesi’ne müderris oldu. Hacca gitti daha sonra İmam-ı Rabbani yoluna mensup Abdullah Dehlevî’ye intisap etti. Ondan Nakşibendî, Kadirî, Sühreverdî, Kübrevî, Çeştiye’den icazet aldıktan sonar Bağdat ve Süleymaniye’de bulundu. Nakşibendî tarikatının kendi ismiyle anılan ‘Halidiye’ kolunu tesis etti. Şam’a giderek orada yerleşti, vebadan öldü ve Cebel-i Erbain’e gömüldü. Hz. Peygamberi metheden Farsça kasideleri ünlüdür.¹

Eserleri:

Risale fi İsbati’r-Rabıta: (İstanbul 1284; Kazan 1890; Şam 1289) Eser Türkçe’ye tercüme edilmiştir. (Tercüme-i Reşehat kenarında, İstanbul 1291)²

El-Ikdü’l-Cevahir: Eşarîler’le Maturidîler’in kesb ve irade-i cüziye konusundaki görüşlerini inceleyen bir risaledir.

Bugyetü’l-Vacid fi Mektubati’l-Mevlâna Halid: Halid el-Bağdadî’nin mürid ve halifelerine hitaben yazdığı bir kısmı Farsça, çoğu Arapça mektuplardan oluşur. Yeğeni Muhammed Esad Sahibzâde tarafından derlenen eser Mektubat-ı Mevlâna Halid adıyla Türkçe’ye çevrilmiştir. (trc. Dilaver Selvi – Kemal Yıldız, İstanbul, 1993).³

¹- Türk Dili ve Edebiyatı Ans., C.IV, s.44-45.

²- Türkiye Diyanet Vak. İslâm Ans., C. XV, s. 285, İstanbul, 1997.

³- a.g.e. C. XV, s. 285, İstanbul, 1997.

Cilaü'l-Ekdar: Bedir gazilerinin isimlerini ihtiva eden bir manzumedir.

Feraidü'l-Fevaid: Cibril hadisinin Farsça şerhidir.

Farsça Divân: Divân içerisinde ayrıca Arapça ve Kürtçe şiirler de bulunmaktadır. Divân içindeki Farsça şiirler, Sadreddin Yüksel tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.⁴ Türkiye Kütüphanelerinde sadece İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr.279'da kaydına rastladığımız bu divanı kütüphanenin kapalı olmasından dolayı göremedik, fakat maddi evsafını kataloglar vasıtasıyla bulabildik. Nestalik yazıyla,23 satır,33 varaktır. (24x17)(17x9,7)cm ebadındadır. Mukavva bir cilt içerisinde. Aynı zamanda divanı basılmıştır. Halid Ziyaeddin'in basılı bu Farsça divanında 62 gazel, 16 kaside, 4 tarih, 9 kıta, 14 rübai, 23 müfred, 4 muamma, 2 muhammes bulunmaktadır. Üniversite Kütüphanesinde bulunan divanın başı ve sonu şöyledir.

Baş: Dehid ez- men haber ân şah-ı hubân râ be-pinhanî
Ki alem zinde şod bar-ı diger ez- ebr-i nisanî

Sonu: Tâ be-hal-et şod ser-i zülf-i aşinâ
Alemî râ âm şod derd u belâ

Şiirlerinden Örnekler:

⁴ - Yüksel, Sadrettin. "Mevlana Halid-i Bağdadi'nin Divân ve Şerhi, İstanbul, 1993.

GAZEL^{*}

ای بی گل رویت بود مژگان بچشم خاها
صد ماه کنعانی برد چون نقش بر دیوارها

احوال آزار مرا پرسیده بودند از کرم
سهلست با هجر تو جان سختی دهد آزارها

لیک از وفور انتظار شد گریانم چهار
شاید کند آن غمگسار غمخواری بیمارها

نامد مرا چون غیر بیم از طعن مردم و مچه نیست
هستند صافی طینتان عاری ز عیب و عارها

نبود تفاوت پیش من از آمدن ناآمدن
این بس که خالد در دلت باری گزشت از بارها

*Divan-ı Halid Ziyaeddin Bağdadî, Mısır(Bulak),1260,s.38

GAZEL*

هر گیز ترحمی بمن مبتلات نیست
معلوم شد مرا که تو خوف خدات نیست

ما در قمار عشق تو جان باختیم لیک
با آن دورخ شاهی و پروای مات نیست

بهر بلای جان سخنی جستم از لبت
خورسند کن بلا مرا گر بلات نیست

گفتم مگر حیات بود لعل جان فزات
گفتا کلام بیهوده کم گو حیات نیست

گر بینم از وفات ببالین پس از وفات
مقصودم از خدای بغیر از وفات نیست

خالد ز کلکت این غزل دلگشا که ریخت
جز در خور بلاغت پیر هرات نیست

*Divan-ı Halid Ziyaeddin Bağdadî, Mısır(Bulak),1260, s.42

GAZEL

بی روی توام ای مه نو خانه خرابست
وز هجر توام صبر بدل نقش بر آبست

در خواب توان دیدنت و خواب نیاید
از بسکه مرا دیده اقبال بخوابست

دوشم بنگاهی تو دل از باده غنی بود
خون جگر امشب می و غم جام شرابست

گر بار دگر دست دهد آن می لعش
ما را چه غم از فوت نی و چنگ و ربابست

خالدا گر آن عمر گرانمایه ز کف رفت
افغان چه کنی قاعده عمر زهابست

SÜNBUZÂDE VEHBÎ (? - 1809)

Maraşta doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Mehmet'tir. Sünbülzâdeler adıyla ünlü bir aileye mensub olduğu için Sünbülzâde diye tanındı. Babası Raşit Efendi, Maraş'ta bilgin ve şair olarak bilinirdi. Söylentiye göre mahlasını da çocukluğunda kendisine Seyyid Vehbi vermiştir. Kuvvetli bir medrese eğitimi gördü, öğrenimini doğduğu yerde bitirerek İstanbul'a gitti. Devrin ileri gelenlerine kasideler ve gazeller sunarak tanınmaya çalıştı. Sınavdan geçerek kadı sınıfına ayrıldı. Yaş, Bükreş, Eflak ve Boğdan'da kadılık yaptı. Divân-ı Hümayun Hâceganı, yani Dış işleri ile uğraşan daire mensupları arasına girdiği için 1775'te elçi sıfatıyla İran'a gönderildi. Orada Zend Kerim Han'ın dostluğunu kazandı. 1776 yılında Bağdad'a dönüşünde Vali Ömer Paşa ile arası açıldı. Devletin çıkarlarını gözetmediği ve elçiye yakışmayacak hareketlerde bulunduğu gerekçesiyle idamına ferman çıktı. Gizlice İstanbul'a gelip saklandı, itibarını yitirdiği için bir köşeye çekildi. Yedi yıl yoksul bir hayat yaşadı. Yazdığı 'Tannane' adlı kasidesini Sultan I. Abdülhamid'e sunarak kendisini bağışlattı. Sonra Halil Hamid Paşa'nın sadrazamlığı sırasında eski görevi olan kadılığa dönebildi. Çeşitli yerlerde kadılık yaptıktan sonra 1788'de Avusturya seferine çıkan ordunun kadı naibliğine atandı. 1790'da İstanbul'a döndü. Hayatının son yıllarını kendine bağlanan gelirlerle rahat içinde geçirdi. 1809'da İstanbul'da öldü.

Vehbi, 18. yüzyılın ünlü şairleri arasında yer alır. Bu devrin klasik divân şiirini en iyi temsil eden bir şairdir. Büyük şairlerde görülen şiirsellik Vehbi'de yoktur. Vehbi, daha çok şekle, dışa ve klasik estetiğe önem vermiştir. Sağlam ve açık, kuru bir anlatımı vardır. Baki, Nabi, Sabit ve Nedim'in mazmunlarını tekrarlamıştır. Divân şiirinin söz ve mana sanatlarına hemen her beytinde rastlanır. Vehbi, zevk ve eğlenceye düşkündür. Bu özelliğini şiirlerine olduğu gibi yansıtmıştır. Şiirlerinde, Sabit gibi yerel konulara, günlük

hayatla ilgili atasözleri ve deyimlere yer verir. Şiirleri devrin toplumsal hayatını yansıtmaları bakımından önem taşır.¹

Eserleri:

Lütfiyye: Nabi'nin Hayriyye adlı eseri örnek alınarak yazılmış manzum bir eserdir. Vehbi bu eserinde oğlu Lütfullah'a öğüt verir. Eser üzerine Süreyya Ali Beyzadeoğlu çalışmalarda bulunmuş ve eseri yayınlamıştır.²

Şevk-engiz: Kadın ve erkek güzelliğinden bahseden bir eserdir. Eser üzerine Jan Schmidh bir çalışmada bulunmuştur.³

Münşeat: Yazarın ifadesine göre bu eser, yangında yok olmuştur. Bazı parçalarına Letaif-i İnşa ve Münşeat-ı Aziziye gibi kitaplarda rastlanır.

Tuhfe: 1782'de yazılmıştır. 58 kıtadan oluşmuş, Farsça –Türkçe bir lügattir. Eser üzerine Yusuf Öz çeşitli çalışmalarda bulunmuştur.⁴

Nuhbe: 1799'da yazılmış, Arapça- Türkçe bir sözlüktür.

Türkçe Divân: Sultan III. Selim adına düzenlenmiştir. Oldukça hacimli bir eserdir. Divân'ın baş tarafında Arapça kasideleri ve Farsça divançe bulunmaktadır. Divân üzerine Süreyya Ali Beyzadeoğlu bir doktora çalışması yapmıştır.⁵

¹- Geniş bilgi için bkz. Beyzadeoğlu, Süreyya Ali. "Sünbülzade Vehbî: hayatı, edebî şahsiyeti ve divanından seçmeler", Cihan Neşr., İst.1996.

²- Beyzadeoğlu, Süreyya Ali. "Lütfiyye: metin tesbiti, özet, yorum ve açıklama." 2.bs. İstanbul, Cihan Neşr., 1996.

³- Schmidh, Jan, "Sünbülzade Vehbi's Şevk-engiz: an Ottoman pornographic poem" Turcica: Revue d'Etudes turques peuples, langues, cultures, Etats 25 (1993):9-37

⁴- Öz, Yusuf, "Tuhfe-i Vehbi Şerhleri" İlmî Araştırmalar, s.,5 (1997):219-32 "Tuhfe-i Vehbi Şerhleri", Konya, 1999.

⁵-Beyzadeoğlu, Süreyya Ali, "Sünbülzade Vehbî: hayatı, edebî şahsiyeti, divanının tenkitli metni ve incelemesi" Doktora Tezi, İstanbul Ünivesitesi, 1985.

Farsça Divâne: Farsça divançesinin Türkiye Kütüphanelerinde ulaşabildiğimiz 2 nüshası bulunmaktadır.

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kit. nr.2713 Talik yazıyla, 21 satırdır. (21x11.5)(16x8)cm ebadındadır. Divançede, 3 kaside, 1 mesnevi, 3 tahmis, 53 gazel, 40 kıta, 2 müfred, 1 tarihi ihtiva etmektedir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim

Hest ez u vaye-i feyz-i amim

Sonu: Behr-i tarih yeki âmed u goft

Hub u memduh şod in nev divân

İkinci nüsha: Bayezid Devlet Kütüphanesi nr. 5645 Türkçe divân nüshası içerisindedir. Hicri 1266 tarihinde istinsah edilmiştir, müstensihi belli değildir. Talik yazıyla, 17 satır, 27 varaktır. (23,5x14)(18x8)cm ebadındadır. Tezhipsizdir, sırtı kahverengi deri, cilt kapağı yeşil bir ciltle kaplanmış, mukavva cilt içerisindedir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim

Hest ez u vaye-i feyz-i amim

Sonu: Behr-i tarih yeki âmed u goft

Hub u memduh şod in nev divân

Şiirlerinden Örnekler:

GAZEL

بیزم امشب مگر آن آفت خونخوار می آید
که بوی خون ز چاک هر در و دیوار می آید

سپند شعله جواله شد از بسکه دلسوزان
نمیدانم کدامین آتشین رخسار می آید

بیاد حلقه زلفش اگر از خود روم یکدم
برون از هر سر مویم هزاران مار می آید

چرا ناز مسیحا میکشد دل خسته عشقش
علاج درد ما ز آن دیده بیمار می آید

صبا از طره اش بوی که ملک چین را آورد
هنوز از عقدهای نافه تاتار می آید

بده همچون گل تر رنگ و بوی برگ هستی را
که در گلزار عالم آدم یکبار می آید

چو خورشید آنکه هر شب یکدو ساغر میکشد وهبی
ز جیب صبح با پیمانۀ سرشار می آید

GAZEL

هست پنهان مهرها در پرده اسرار صبح
روشنست انوار فیض از مشرق دیدار صبح

از سر شب تا سحر آه حزینان می وزد
میگشاید زین صبا گلغنجۀ گلزار صبح

عکس انوار تجلیها در آن صور تمناست
چشم شبخیزان بود آیینۀ رخسار صبح

بگذر از پرتو نمایی دروغ بی ثبات
کز فروغ صدق باشد روشنی در کار صبح

تا بکی خواب فراموشی ترا شب در گذشت
گشت از موی سفیدت آشکار آثار صبح

در دل شبها بباش اشک پشیمانی تو هم
ژاله افشانست هر جا ابر رحمت بار صبح

منت ساقی مکش بهر صیوحی هر سحر
جام خورشید است وهبی ساغر سرشار صبح

GAZEL*

دلم بناوک مژگان او چو شد آماج
چرا بغمزه تاتار میکند تاراج

چنان ماهلقا کودکی ز مادر چرخ
ندیده پیره زن دهر گشته تا بازاج

بدرد عشق حکیمان گفته اند همه
ز وصل یار دگر نیست آزموده علاج

امید بوسه کنم من ز شوخ مغبچه
که او هنوز بشاهان نداده است خراج

مکن بکعبه دلها خراب تا نشوی
بحشر قافله سالار موکب حجاج

تسلی دل حاسد ز مقبلان اینست
که بهر دولت ایشان بگوید استدراج

کساد در سخن جاهلان رسد وهبی
همیشه کاله عرفان بود بقدر و رواج

*Divan-ı Sünbülzâde Vehbi, Mısır(Bulak),1253, s.22

ESAD ERBİLÎ (1847-1931)

Musul'un Erbil kasabasında doğdu. Asıl adı Muhammed Esad olup, Esad Efendi diye tanınır. Dedesi, Halidiyye'nin kurucusu Halid el-Bağdadi'nin Erbil'de inşa ettirdiği tekkeye şeyh olarak tayin ettiği halifesi Hidayetullah Efendi, babası daha sonra aynı tekkede şeyhlik görevinde bulunan Muhammed Said Efendi'dir. Medrese tahsilini doğduğu bölgede tamamlayan Esad efendi yirmi üç yaşında Halidî şeyhi Taha el-Harirî'ye intisap etti. Beş yıl sonra sülukunu tamamlayarak hilafet aldı (1875). Aynı yıl hac farızasını yerine getirdi. Dönüşünde şeyhinin vefat ettiğini öğrenince İstanbul'a gitmeye karar verdi. Fatih Camii'nde Hafız divanını okuttu.

Kelamî Dergâhı şeyhi olduktan sonra daha geniş bir çevreye hitap etme imkanı bulan Esad Efendi, II. Abdulhamid tarafından memleketi Erbil'e sürgüne gönderildi (1900). II. Meşrutiyetten sonra İstanbul'a döndü ve Kelamî Dergâhı'nı genişleterek yeniden inşa etti. 'Tasavvuf ve Beyanu'l-Hak' mecmualarında tasavvufi konularda yazılar yazan Esad Efendi, Meclis-i Meşayih azalığı görevinde de bulunmuştur. Esad Efendi Kelamî Dergâhı'ndaki görevinin yanı sıra zaman zaman Selimiye Dergahı'na giderek irşad faaliyetini tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar sürdürmüştür. Menemen olayı ile (Aralık1930) ilgisi olduğu iddia edilerek oğlu Mehmet Ali Efendi ile birlikte Menemen'e götürülüp idam talebiyle yargılandı. Hakkında verilen idam cezası yaşlılığı sebebiyle müebbet hapse çevrildi. Esad Efendi Menemen'de askeri hastanede tedavi görürken 3 mart 1931 gecesi vefat etmiştir.¹

Eserleri:

Kenzü'l-İrfan: İbadet ve ahlâka dair 1001 hadisin metin, tercüme ve şerhinden ibarettir. Eserin muhtelif tarihlerde baskıları bulunmaktadır. Eser daha sonra hadislerin kaynakları gösterilerek yeniden yayınlanmıştır. (İstanbul 1989)

Mektubat: Erbil'de sürgünde iken dostlarına ve müntesiplerine gönderdiği mektupları ihtiva eden eserin ilk basımında 147, ikinci basımında 154 mektup yer

¹- Türkiye Diyanet Vak. İslam Ans., C.VI, s.348-49, İst. 1995.

almaktadır. Eserin Hasan Kamil Yılmaz ve İrfan Gündüz tarafından yapılan baskısına (İstanbul 1983) iki mektup daha ilave edilmiştir.

Risale-i Esadiyye: Tasavvuf ve tarikatın mahiyetini ve seyru süluk adabını anlatan otuz sayfalık bir risaledir. Müellif müridlerinin arzusu üzerine risalenin sonuna kendi hak tercümesini de eklemiştir. Eser Latin harfleriyle de basılmıştır. (İstanbul 1986)

Tevhid Risalesi Tercümesi: Evhaduddin-i Balyanî'ye ait risalenin tercümesidir. Yanlışlıkla Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye nispet edilen eser Ali Kadri tarafından Yayınlanmıştır. (İstanbul 1337)

Fatiha-i Şerife Tercümesi: Sekiz sahifeden ibaret olup ayrıca Risale-i Esadiyye ile birlikte basılmıştır. (İstanbul 1986)

Farsça Divânçe: Aruz veznini oldukça başarılı kullanan Esad Efendi'nin Farsça ve Türkçe şiirlerinin yer aldığı eserde Arapça ve Kürtçe birer şiirde bulunmaktadır. Farsça şiirleri bir divânçe oluşturacak mahiyettedir. Farsça şiirleri alfabetik olarak sıralanmış ve her harf için bir şiir söylenmiştir. Yazma nüshasına rastlayamadığımız bu divanın 1337 hicri tarihinde Türkçe divânla basılmış Farsça divân üzerinde çalıştık. Bu Farsça divanda 50 gazel, 6 tahmis, 1 medhiye, 1 terci-i bend ve Mevlid-i Şerif'in Farsça'ya çevirisi bulunmaktadır.²

Başı: Ey sürme-keş-i dide-i ahu-yi Hoten râ
Bahşende-i tuti-i cuş-ger-i nazm-ı sohen râ

Sonu: Sufi be-temaşayı bağ u ber cennet Esad
Haşa ki bi-renc u cefa zevk u sefayî

Şiirlerinden Örnekler:

²- a.g.e. s. 349.

GAZEL

شب هجرت نمود ای چشم بر من تیره دنیا را
عذاب دوریت آورد بر سر فکر عقبا را

ز روی لطف بنمودی به عالم غبغب گلگون
شکستی تا قیامت رغبت استاد مینا را

کند بلبل نثار عارضت پیراهن گل را
اگر يك دفعه ببند در چمن آن روی زیبا را

شکستی خاطر و عشقت فزونتر گشت حیرانم
که این صد پاره ساغر چون نریزد هیچ صهبا را

بامید وصال از نبودى مردم از هجرت
نمودم در شب دیجور فکر صبح فردا را

جمال پاك بنمای و بیرون کن از سر اسعد
هوای باغ خلد و نعمت فردوس اعلا را

GAZEL

چشم من هرگز نباشد سیر از خوان ادب
گرچه دیدم در جهان بسیار احسان ادب

آنکه دارد آرزوی آب حیوان از خضر
جرعه چندین بنوشد از سروکان ادب

از برای دفع علت‌های فخر و کبر و جهل
هیچ داروی ندیدم همچو درمان ادب

میشود نائل به تخت قدر و صدر اعتبار
مرد عاقل گر بگیرد سخت دامن ادب

جان بجانان میرسد از پرتو شمع سلوک
دیده روشن میشود با ماه تابان ادب

نشئه در حسن لب و گفتار یاران نیست گر
زره بر لب بگیرند از نمکدان ادب

اسعدا گر باز گشتی از سفر سوی وطن
گوهر چندین ببر از بحر عمان ادب

GAZEL*

عنوان سربلندی با جست و خو نیاید

در کلبه قناعت تا سرفرو نیاید

آزرده که امید از کام بر ندارد

از بهر دل نوازی آن ماه رو نیاید

فکر وصال جانان بی جا نمود مفلس

نخل امل ز بستان بی آب رو نیاید

در ناله سحرگاه با حسرت عزیزان

دودی که از دل آید بی رنگ و بو نیاید

در مزرع تمنا صد بار تیر بارد

عشق از کمال دارد نقصی باو نیاید

حیران آه خویشم هم چون سینه بر خواست

یک سر رود به افلاک دیگر فرو نیاید

اسعد برای جانان بگزر ز نیک نامی

تا مرد زنده باشد نام نیکو نیاید

ÖMER NASUHÎ BİLMEN (1883-1971)

Erzurum'un Salasar köyünde doğdu. Babası Hacı Ahmed Efendi, annesi Muhibe Hanımdır. Küçük yaşta iken babasının vefatı üzerine Erzurum Ahmediyye Medresesi müderrisi ve nakibüleşraf kaaymakamı olan amcası Abdurrezzak İlmi Efendi'nin himayesinde yetişti. Amcasından ve Erzurum müftüsü Narmanlı Hüseyin Efendi'den ders okudu. İki hocası da yakın aralıklarla ölüncü İstanbul'a gitti ve Fatih dersiamlarından Tokatlı Şakir Efendi'nin derslerine devam edip icazet aldı. Ayrıca Ders Vekaleti'nce açılan imtihanı kazanarak dersiamlık şehadetnâmesi aldı. Bu arada okumakta olduğu Medresetü'l-Kudat'ı da bitirdi. Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilen, Türkçe ile birlikte üç dilde şiir yazabilen Ömer Nasuhi Bilmen bir ara Fransızca'ya da merak sarmış ve bu dili de tercüme yapacak kadar öğrenmişti. Eylül 1912'de Beyazıt dersiamı olarak göreve başlamış vedaha sonra bir çok vazifelerde bulunarak en son Diyanet İşleri Başkanlığı yapmıştır. Ömer Nasuhi Bilmen, eski dersiamlardan Cumhuriyet döneminde telifle meşgul olan bir kaç alimden biridir. Kendisi Erzurum ağzıyla konuştuğu halde eserlerinde kullandığı üslup ağıdalı fakat mükemmel denecek kadar sağlamdır. Gençlik döneminde yazdığı Türkçe ve Farsça şiirlerinde de duygu, düşünce ve ölçü açısından oldukça başarılıdır.¹

Eserleri :

Hukuk-i İslamiye ve Istilahat-ı Fıkhiye Kamusu: Mezhepler arası mukayeseli sistematik bir İslam hukuku kitabıdır. Latin harflerinin kabulünden sonra Türkiye'de İslam hukuku sahasında kaleme alınmış ilk ve en muhtevalı eserdir. İlk olarak İstanbul

¹- Türkiye Diyanet Vak. İslam Ans., C.VI, s.162-63, İst. 1992.

Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından basılan eserin (I-VI, İstanbul 1949-1952) daha sonra sekiz cilt halinde bir çok baskısı yapılmıştır.²

Büyük İslam İlmihali: Akaid hakkında özet bilgilerle başlayan kitapta ibadetle ilgili konulara geniş yer verilmiş ve fıkıh kitaplarında “Kerahiyyet ve İstihsan” başlığı altında ele alınan yeme, içme, giyim ve alışverişle ilgili dinî hükümler açıklanmıştır. Eserin son kısmı ise İslâm ahlâkına ve siyere ayrılmıştır.³

Kuran-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri: Eserde önce sûreler ve muhtevaları hakkında kısa bilgi verildikten sonra ayetlerin meali yer almakta, ardından her ayetin sade bir üslupla izah ve tefsiri yapılmaktadır. (I-VIII, İstanbul 1963-1966)⁴

Büyük Tefsir Tarihi: İki kısımdan oluşan eserin birinci kısmı usul-i tefsire, ikinci kısmı ise tefsir tarihine ayrılmıştır. Bu kısımda önce “mümtaz tabaka” diye adlandırdığı ashâbı ele alan müellif, daha sonra, vefat tarihlerine göre on dört tabakaya ayırdığı müfessirler hakkında bilgi vermektedir. II. cildin sonunda 663 tefsir kitabıyla bunların müelliflerini ihtiva eden alfabetik bir liste vardır. Bunu kırk altı tefsire ait ek bir liste takip etmekte, daha sonra da Kuran-ı Kerim’le ilgili çeşitli ilimlere dair 489 kitabı ve bunların müelliflerini kapsayan bir liste yer almaktadır. (I-II, Ankara, 1955-1966)⁵

Kuran-ı Kerimden Dersler ve Öğütler

Süre-i Fethin Türkçe Tefsiri İtila-yı İslam ile İstanbul Tarihçesi

Hikmet Goncaları: 500 hadisin tercüme ve izahını ihtiva etmektedir. (İstanbul 1963)

Muvazzah İlm-i Kelam: Geniş bir girişle altı bölüm ve sonuç kısmından oluşan ve yeni ilm-i kelâm çığırında yazılmış olan eserde başlıca itikadi ve kelami konular

²- a.g.e. s. 163.

³-a.g.e. s. 163.

⁴-a.g.e. s. 163.

⁵-a.g.e. s. 163

yanında islam inançlarına ters düşen bazı modern felsefi akımlar da tenkit edilmeye çalışılmıştır.⁶

Mülehhas İlm-i Tevhid Akaid-i İslamiye (İstanbul 1962, 1973)

Yüksek İslam Ahlakı (İstanbul 1949, 1964)

Dini Bilgiler: Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çeşitli görevler için yapılan imtihanlara girecek kimseler için sorulu cevaplı hazırlanmış bir eser olup tefsir, hadis, kelim, usul-i fıkıh, vakıf, feraiz ve siyer konularını ele almaktadır.

İki Şükufe-i Taaşşuk: Roman

Farsça Divânçe: Nüzhetü'l-Ervah olarak bilinir. Ömer Nasuhi Bilmen'in gençlik yıllarında yazdığı Farsça şiirlerdir. Bu divançesinde, 1 tevhid, 1 nat, 3 tahmis, 41 gazel ve 3 beyit bulunmaktadır. Matbu nüshadır, biz de çalışmamızda 1968 yılı basımından faydalandık.

Başı: Ey zat-ı ecel ve âlem-âra
Vey fatır-ı gülşen-i mualla

Sonu: Her ki ber kâr-ı niku ba-ism-i Hâk gerded devam
Lâ-cerem ba-feyz-i hallak-ı Kerim yabed hitam

Şiirlerinden Örnekler:

⁶-a.g.e. s.163.

GAZEL*

مشام عاشقان یابد زهی خوشبو ازین عارض
بدارد رنگ دل آویز را شببوی ازین عارض

ز تاب چهره ات جانا فروزان نور علویت
شفق همواره خواهد رونق دلجو ازین عارض

بنزهدت آفتاب آسا بهر دم شعله می تابد
منور شد صبح عیدوش هر سو ازین عارض

ز دیده می فشاند روز و شب اشکابه حیرت
بنفشه لاله و نرگس ازین گیسو ازین عارض

بگلشن نستریں و سوسن و گلغنچه و نسریں
بجویند تاب و بهجتها ازین مهر و ازین عارض

شراب آتشین آشفته است از رنگ گلگونت
نصوحی بنده ات پر نشئه شد یا هو ازین عارض

*Nūzhetū'l-Ervah, Farisi Divançe ve Tercūmesi, Ömer Nasuhî Bilmen, İstanbul, 1968, s.29.

GAZEL[°]

این صبحدم بهارست مژده بمن بر آمد
نو غنچه ها شکفتند ایام خوشتر آمد

هر ژاله منور چون ریزه مجوهر
در هر شجر زواهر مانند عنبر آمد

جاری بهر چمنزار يك جویبار رنگین
انهار بزم گلشن از حوض کوثر آمد

اکنون بشد مزین با لاله ها شواحق
گردون را لطافت از مهر انور آمد

در رونق و سلامت از لجه طبیعت
این نو غزل نصوحی ناسفته غزل آمد

*Nūzhetū'l-Ervah, Farisi Divançe ve Tercūmesi, Ömer Nasuhî Bilmen, İstanbul, 1968, s.22.

GAZEL*

امروز رفت بهار و بر آمد خزان عمر
بی غنچه و شکوفه بشد گلستان عمر

بی برگ و ژاله شد همه گلغنچه وجود
محو و تباه شد بمصائب زمان عمر

بر باد رفته شد همه هنگامه حیات
ویرانه شد به سیل اجل خانمان عمر

ارباب دل نکرده با لطافت کردگار
در کارگاه جهان يك زیان عمر

روح نصوحی بال سیاحت گشاده است
بر روضه ابد از آشنیان عمر

*Nūzhetū'l-Ervah, Farisi Divançe ve Tercūmesi, Ömer Nasuhî Bilmen, İstanbul, 1968, s.24.

KAYNAKÇA:

- Abik, A. Deniz. "Ali Şir Nevaî'nin risaleleri: Tarih-i enbiya ve hükema, Tarih-i müluk-ı acem, Münşeat: metin-indeks-sözlük-gramer çalışması." Doktora Tezi, Ankara ün., 1993.
- Açıkgöz, Namık. "Fuzulî", İstanbul, Timaş Yay., 1998.
- _____, _____. Nefî, İstanbul, Timaş, 1999.
- Ak, Coşkun. "Muhibbî Divanı: izahlı metin" Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1977.
- ____, _____. Muhibbî Divanı, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1987.
- ____, _____. Muhibbî'nin Farsça Divanı: metin-çeviri. Bursa, 1993.
- Akay, Mehmet. "İbrahim Gülşeni'nin Divanı: metin-dil hususiyetleri.", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996.
- Akün, Ömer Faruk, İslam Ans., Sünbülzade Vehbî mad., C.11, İst., 1979, s.238
- Akkaya, Hüseyin. "Nevres-i Kadim ve Türkçe Divanı", Doktora Tezi, Marmara Ün., 1994.
- _____, _____. "Nevres-i Kadim ve Türkçe Divanı: inceleme, tenkitli metin ve tıpkı basım. 2 c., Cambridge, MA,: Harvard Üniversitesi, Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1987.
- Akkuş, Metin. "Hicvin Ankaları: Nefî ve Siham-ı Kaza: inceleme-karşılaştırmalı seçme metinler." Ankara, Akçağ Yay., 1988.
- _____, _____. "Nefî, Sanatı ve Türkçe Divanı: inceleme-karşılaştırmalı metin." Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991.
- Aksoy, Fatma Yaşar. "Ayıntablı Ayni Efendi: hayatı, eserleri, Türkçe Divân, Farsça Divân ve Saki-name, Tenkitli metin.", Doktora Tezi, Erciyes Ün., 1997.
- Aksoy, Ömer Asım. "Hasan Ayni ve Nazmü'l-Cevahir", Gaziantep, 1959.

- _____, _____. “ Dürrü'n-Nizam ve Nazmü'l-Cevahir”, TDAY Belleten, (1960):144-171.
- Akyürek, Ahmet Remzi. Anadolu Selçukileri Mevlevi Betikleri I, İstanbul, 1937.
- Alpay, Gönül. “Ali Şir Nevaî: Ferhad u Şirin”, Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1967.
- Alparslan, Ali. “Cavidan-nâme'nin Nesimi'ye Tesiri.” Doçentlik Tezi, İstanbul Ün., 1967
- Alptekin, Ali. “Nefî'nin Farsça Divanı'nın Tenkitli Neşri”, Mezuniyet Tezi, Üniversite Ktb.,Tez 818.
- Araslı, Hamid. “Muamma Risalesi”, Bakü, 1946.
- _____, _____. “Mehammed Fuzulî”, Matlau'l-İtikad, Bakü, 1958.
- Arslan, Mehmet. Divân Edebiyatında Manzum Surnâmeler, Doktora Tezi, Gazi Ün., 1990.
- Arberry, A. J. “Uşşak-nâme”, Oxford, 1939.
- Arslan, Mehmet. “Karabağlı Nigari ve Çay-nâme Mesnevisindeki Karabağ Tasviri”, Kızılırmak, s.4, (Nisan 1992):9-11.
- Arif Hikmet, Şeyhülislam, Ahkam-ı Meriyye, İstanbul, Matbaa-i Amire,1267
- _____, _____, Divân, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1283
- _____, _____, Divân-ı Arif Hikmet, İstanbul,1282
- Ayan, Hüseyin. “Rind u Zahid”, İstanbul, 1993.
- _____, _____. “Seyyid Nesimî Divanı” Doktora Tezi, Ankara Ün., 1970
- _____, _____. Nesimi Divanı, Ankara, Akçağ Yay.,1990
- Aybed, Nahid. “Fuzulî Divanı'nda Maddi Kültür”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün., 1987.
- _____, _____. “Fuzulî Divanı'nda Maddi Kültür”, Kültür Bak., Ankara, 1989.

- Baharî, Mithad. “Tercüme-i Risale-i Sipehsalar be- Menakıb-ı Hüdavendigâr” İstanbul, 1331. (Said-i Nefisi’den tercüme)
- Barutçu-Özönder, Sema Fatma. “Ali Şir Nevaî: Muhakemetü’l-Lügateyn”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ün., 1984.
- Bayak, Cemal. “Divân-ı Esad Erbilî”, İstanbul, 1991.
- Baysun, M. Cavid. İslam Ans., Cem mad., C., 3, İstanbul, 1945, s.,69 vd.
- _____, _____. Cem sultan: hayatı ve şiirleri, Ahmed Halid Kitabevi, İst.,1946
- Bayburtlugil, Nurettin. “İstılahat-ı Ehl-i Tasavvuf”, MÜİFD, sayı 3, (1985):345-362.
- Beysanoğlu, Şevket. “Diyarbakırlı, Fikir ve Sanat Adamları”, İstanbul,1957.
- Beytur, Mithat Bahari. Divân-ı Kebir’den Seçmeler I-II, İstanbul, 1989.
- _____, _____. Divân-ı Kebir’den Seçme Şiirler, İstanbul, 1959.
- Beyzadeoğlu, Süreyya Ali, “Sünbülzâde Vehbî: hayatı, edebî şahsiyeti, divanının tenkitli metni ve incelemesi” Doktora Tezi, İst.Ünivesitesi, 1985.
- _____, _____, “Lütfiyye: metin tesbiti, özet, yorum ve açıklama. 2.bs. İstanbul, Cihan Neşr., 1996.
- _____, _____, Sünbülzâde Vehbî: hayatı, edebi şahsiyeti ve divanından seçmeler, 2.bs., İstanbul, Cihan Neşr., 1996.
- _____, _____, Lütfiyye-i Vehbi, İstanbul, Bedir yay., 1994.
- _____, _____, Sünbülzâde Vehbi, İstanbul, İklim Yay., 1993.
- Bilgin, Azmi. “Fasih Ahmed Dede” Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlı Ans., C.1, İstanbul: Yapı Kredi, 1999: 435-36.
- Bilgin, Azmi. “Abdullah Nidaî ve İki Şiiri”, İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Der. 27 (1997):61-71.
- Bilgin, Orhan. “Fahredden-i Irakî” mad., TDVİA, C.12, s.19, İstanbul, 1995.
- Bilkan, Ali Fuat. Sultan Şairler: antoloji, Ankara, Akçağ Yay., 1997

- _____, _____. İsen, Mustafa. Sultan Şairler, Akçağ Yay., Ankara, 1997
- _____, _____. “Nabî Divanı: karşılaştırmalı metin” Doktora Tezi, Gazi Ün., 1993.
- _____, _____. Nabî, hayatı, sanatı, eserleri, Ankara, Akçağ Yay., 1999.
- _____, _____. Nabî / Hikmet, Şair, Tarih., Ankara, Akçağ Yay., 1998.
- _____, _____. Nabî Divanı, C.I-II, MEB., Yay., İstanbul, 1997.
- _____, _____. “Nabî’nin kasideleri ve kasideciliği.” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün.,1987.
- Bilmen, Ahmet Selim. “Ömer Nasuhi Bilmen: Hayatı-Eserleri-Anılar”, İstanbul, 1975.
- Bilmen, S. Sıtkı. Şair Osmanlı Padişahları, İstanbul, 1942.
- Burusevi, İsmail Hakkı. Terceme-i Mesnevi, Mısır, 1851.
- Burrill, Kathleen. “ The Turkic and Persian quatrians of Nesimî: 14 th Century Hurufi poet.” Phd. Thesis. The University of Colombia., 1964 The Hague- Paris:1972
- Camcı, Mahmut. “Nefi Divanı’nda Şiir ve edebiyatla ilgili kavramlar.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996
- Canpolat, Mustafa. “Ali Şir Nevaî: Lisanü’t-Tayr, inceleme-metin” Doçentlik Tezi, Ankara Ün., 1972.
- _____, _____. Ali Şir Nevaî, Lisanü’t-Tayr, TDK. Yay., Ankara, 1995.
- Ceylan, Adem, “Vehbî, Lütfiyye” İlmî Araştırmalar, s.5 (1997): 299-308
- Coşkun, Menderes. “Ottoman pilgrimage narratives and Nabî’s Tuhfetü’l-Harameyn” Doktora Tezi, The Üniveristy of Durham, 1999.
- Cunbur, Müjgan. “Fuzulî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, İstanbul, 1956.
- Çabuk, Vahid. Divân-ı Muhibbî,(I-III) Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980.
- Çağırın, Önder. “Ahmed-i Daî: Tıbb-ı Nebevî, İmla- fonetik-morfoloji- karşılaştırmalı metin-indeks ve sözlük” Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1992
- Çavuşoğlu, Mehmet. Basirî mad., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans., C.5, s.105.

- Çelebioğlu, Amil. “Şair Kanunî Sultan Süleyman” Türk Kültürü Araştırmaları: Prof.Dr. Muharrem Ergin’e Armağan, yıl 28, s.,1-2 (1991):39-52.
- _____, _____. Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, MEB., İstanbul, 1994.
- Çelebi, Asaf Halet. Mevlâna’nın Rübaileri, İstanbul, 1939.
- Çelik, Ülkü. Ali Şir Nevaî, Leyli vü Mecnun, TDK. Yay., Ankara, 1996.
- _____, _____. “Ali Şir Nevaî, Leyli vü Mecnun: metin-gramer-sözlük”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1993.
- Çetindağ, Yusuf, “Şeyhülislam Şairlerde Sevgili” Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 1999
- Çıpan, Mustafa. “Fasih Ahmed Dede: hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Divanının tenkitli metni.” Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992.
- _____, _____. “Fasih Ahmed Dede” mad., TDVİA., C.12, s.,213-14.
- Çiçekler, Mustafa. Şehzade Bayezid ve Farsça Divançesi, Şarkiyat Mec., VIII., İst., Üniversitesi, Edeb., Fak., Şarkiyat Araş., Merk., Çantay Kitabevi, İst.,1998 s.,211-18
- Çiftçi, Cemil. Maktul Şairler, Kitabevi, istanbul, 1997
- Çöktü, Güzin. “Ali Şir Nevaî: Mahbubu’l-Kulub.” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün., 1985.
- Demirel, Hamide. “A study of the Poet Fuzulî with special reference to his Turkish, Persian and Arabic Divans.” Phd. Thesis, The University of Durham, 1970.
- _____, _____. “The Poet Fuzulî: his works, study of his Turkish, Persian and Arabic divans”, Kültür Bak., Ankara, 1991.
- Deniz, Sabahat. “Fuzulî Divanı’nda Kozmik Unsurlar”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün., 1986.

- Derdiyok, Çetin. “Ahmed-i Daî'nin Teressül'ü, Toplumsal Tarih, C.1, s.6 İstanbul, Haziran 1994
- Dilberipur, Asgar. “ Nüşaha-yi Hattî-yi Divân-ı Farisî-yi Sultan Selim-i Osmanî, Name-i Aşina, Sal-i Devvom, Şomare-i Yek, Bahar, 1996
- Diriöz, Meserret. “Adni, hayatı ve edebi şahsiyeti”, İstanbul Ün., Türkiyat Tezleri, nr.216.
- _____, _____. Nabî Divanı (Eserlerine Göre Nabî), Fey Vakfı, İstanbul, 1994.
- Doğan, M. Nur. “Fuzulî: hayatı, sanatı, eserleri”, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1997.
- _____, _____. “Fuzulî'nin Poetikası”, İstanbul, Kitabevi, 1998.
- _____, _____. “Mecnun ve Leyla Dilinden Şiirler”, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1997.
- Ebuzziya Tevfik, Nefî, Temsil-i Sani, İstanbul, 1311.
- Ertaylan, İsmail Hikmet. “Külliyat-ı Divân-ı Mevlana Hamidi”, İstanbul Ün., Fen-Edeb. Fak Yay., İstanbul, 1949.
- _____, _____. Sultan Cem, İstanbul, İst. Ün. Ed. Fak., 1951
- _____, _____. Sultan Cem ve Divanı, İstanbul, İst. Ün. Ed. Fak., 1951
- _____, _____. “Külliyat-ı Divân-ı Kabulî”, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak. Yay., 1948.
- _____, _____. “İlahî Divanı”, İstanbul Ün., Fen-Edebiyat Fak. Yay., nr. 862, İst., 1962.
- _____, _____. “Fal-nâme”, İstanbul Ün. Yay., İstanbul, 1951.
- _____, _____. Ahmed-i Daî, Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1952
- Eraslan, Kemal. Ali Şir Nevaî, Nesayimü'l-Mahabbe min Şemayimi'l-Fütüvve, TDK. Yay., Ankara, 1996
- _____, _____. Ali Şir Nevaî, Mizanü'l-Evzan, TDK. Yay., Ankara, 1993

- Ersoylu, Halil. "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı ve Üzerine Dil Araştırmaları." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1978
- _____, _____. "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı" 3 cilt, İstanbul, Tercüman, 1981
- _____, _____. "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı" Ankara, TDK, 1989
- _____, _____. "Cem Sultan, Gazel" Kitap-lık, s.,35 (Kış 1999)
- Eren, Kutlukhan, 'Basirî ve Divanı'nın Tenkitli Metni' Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ün., 1999.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. Basirî, Türk Şairleri, C.2, s.743-746.
- Erdoğan, Kenan. "Fuzuli Divanı'nda kozmoğrafya ve tabiat", Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Ün., 1989.
- Erkılınç, Cafer. "Enisü'l-Kalb", İstanbul, 1944.
- Ertan, Mehmet Emin. "Fuzuli Divanı'nda Hayvanlar", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün., 1989.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. "Sabuhi- Hayatı ve Şiirleri", 1933.
- _____, _____. "Türk Şairleri II", s.602-607.
- Ertan, Veli- Küçük, Hasan. 'Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi, Din Müesseseleri ve Din Alimleri', İstanbul, 1976.
- Esen, Muzaffer. "Fuzulî" İstanbul, 1943.
- Ferzan, İbrahim. "Gülşen-i Saruhani: hayatı, Farsça Divanı ve Raz-name'si", Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1980.
- Firuzanfer, Bediüzzaman. Mevlâna Celâleddin, çev. Feridun Nafiz Uzluç, İstanbul, 1986.
- Fouadel-Shofie, Faiza. "The Gazeliyat of the 17 th Century Ottoman poet: Nabî." Phd. Thesis, The University of Edinburg, 1969.

- Gelen, Kasım. “Kanunî Sultan Süleyman’ın Farsça Divanı” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1998
- Gençosman, M. Nuri. Mevlana’nın Rübaileri I-II, Şark İslam Klasikleri, İstanbul, 1986.
- Gençtürk, Tülay. “Ali Şir Nevaî divanlarından yapılan bir derleme: Tuhfetü’s-Selatin ve eserde geçen isim fiiller.” Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Ün., 1995.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. Mesnevi ve Şerhi, 6 cilt, İstanbul, 1972- 1974.
- _____, _____. Divân-ı Kebir Tercümesi, 5 cilt, İstanbul, 1957- 1960.
- _____, _____. Fihi Ma Fih, İstanbul, 1959.
- _____, _____. Mecalis-i Seba, Konya, 1965.
- _____, _____. Mektuplar, İstanbul, 1963.
- _____, _____. Mevlana’dan Sonra Mevlevilik, İstanbul Remzi Kitabevi, 1953.
- _____, _____. Sultan Veled, İbtida-name, Ankara, 1976.
- _____, _____. Mevlana’dan Sonra Mevlevilik, İstanbul, 1953.
- Gövsa, İbrahim Alaaddin. “Fuzulî”, İstanbul, 1932.
- Gülsevin, Gürer. “Ahmed-i Daî: Miftahü’l-Cenne, dil özellikleri metin-söz dizini” Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1989.
- Güngör, Şeyma. “Fuzulî’nin Hadikatü’s-Süeda’sı: tanıtılması, değerlendirilmesi ve metnin edisyon kritiği”, Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1985.
- _____, _____. “Fuzulî’nin Hadikatü’s-Süeda’sı”, Kültür ve Turizm Bak., 1987.
- Hayriyye-i Nabî, Matbaa-i Ebuuzziya, İstanbul, 1307.
- Hocazade Ahmed Hilmi, İbrahim Gülşenî, İstanbul, Kütüphane-i Cihan, 1322
- Huri, Sofi. Sultan Veled ve Eserleri, Mevlana Yıllığı, 1963: 34-43
- İbnü’l-Emin Mahmut Kemal. “Son Asır Türk Şairleri”, IX, 2155-56.
- İnce, Adnan. “ Cem Sultan, Cemşid u Hurşid: inceleme-metin.” Doktora Tezi, Fırat Ün., 1981

- İsen, Mustafa. "Divân Edebiyatında Geleneğe Direnenler I, Nabî.", Ötelerden Bir Ses, Ankara, Akçağ Yay., 1997.
- İzbudak, Veled. Sultan Veled Hazretlerinin Türkçe Şiirleri, Türk Derneği, 1,2. Sayı,1909, 7-11; 41-45 s.
- _____, _____. Divân-ı Türki-i Sultan Veled, İstanbul, 1925.
- Kalkışım, M. Muhsin. "Nabî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i: dil incelemesi, transkripsiyonlu metin ve indeks." Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ün., 1982.
- Kaplan, Mahmut. Hayriye-i Nabî, AKM. Yay., Ankara,1995.
- _____, _____. "Hayriyye-i Nabî: inceleme-metin" Doktora Tezi, Ankara Ün., 1996.
- Karakaş, Mehmet. Nabî, Tuhfetü'l-Harameyn (Hac Hatıraları) Özdal Yay., Şanlıurfa, 1989.
- Karabaği, Hacı Hamza. "Divân-ı Seyyid Nigari", 1329.
- Karahan, Abdulkadir. "Fuzulî: muhiti, hayatı ve şahsiyeti" Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1944.
- _____, _____. "Fuzulî, muhiti, hayatı ve şahsiyeti" İstanbul Ün. Edeb. Fak., 1949.
- _____, _____. "Fuzulî, muhiti, hayatı ve şahsiyeti" Milli Eğitim Bak., 1996.
- _____, _____. İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis, Diyanet İşl.Başk.Yay., Ank., 1991.
- _____, _____. Nabî, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara, 1987.
- Kara, Mustafa. "Molla İlahi'ye Dair", Osmanlı Araştırmaları, 7-8, İstanbul, 1988, s.365-92.
- Karasoy, Yakup. "Ahmed-i Daî: Siracu'l-Kulub" Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün.,1985.
- Karaörs, Mehmet Metin. "Ali Şir Nevaî: Nevadirü's-Şebab, İkinci divân, metin-dil incelemesi-giriş." Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1985.

- Kavlu, Emine. “Fuzulî Divanı’nda Anasır-ı Erbaa”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün., 1999.
- Kaya, Önal. Ali Şir Nevaî, Fevayidü’l-Kiber, TDK. Yay., Ankara, 1996.
- ____, ____. Ali Şir Nevaî, Fevayidü’l-Kiber, inceleme-metin-dizin.” Doktora Tezi, Ankara Ün., 1989.
- Kemikli, Bilal. “Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi: hayatı ve eserleri” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998.
- ____, ____. “Bir Osmanlı Şeyhülislamı: Arif Hikmet Beyefendi” İslami Araştırmalar, Osmalı Özel Sayısı 12, s.,3-4 (1999):309-24
- Kılıç, Filiz. Şehzade Bayezid ‘Şahî’ Hayatı ve Divanı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000
- Kırkkılıç, Ahmed. “Sultan III. Murad (Muradı): hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Divanı’nın tenkitli metni”, Doktora tezi, Atatürk Ün., 1985.
- Kısakürek, Necip Fazıl. “Son Devrin Din Mazlumları”, İstanbul, 1989.
- Kortantamer, Tunca. ‘Ahmed-i Daî ile ilgili yeni Bilgiler’, Türkoloji Dergisi,C.VII, Ankara, 1977 s.103-138
- ____, ____. “Ahmed-i Daî’nin Muteyabat Adıyla tanınan Eseri üzerine.” Türkoloji Dergisi, C.VII, Ankara, 1977 s.139,147
- Konur, Himmet. “İbrahim Gülşeni: Hayatı, eserleri, görüşleri”, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Ün.,1998.
- ____, ____. “ İbrahim Gülşeni, Hayatı, Eserleri, Tarikatı”, İnsan Yay., İstanbul, 2000.
- Köprülü, Fuat. “Fuzulî” İA, 37. cüz, İstanbul, 1947.
- ____, ____. “Fuzulî, Hayatı ve Eserleri” İstanbul, 1924.
- ____, ____. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1981.
- Kut, Alpay Günay. Türkiye Diyanet Vak., İslam Ans., Ali Şir Nevaî mad.,C.2, İstanbul, 1989, s. 449 vd.

- _____, _____. "Ali Şir Nevaî'nin birinci divanı: Garaibu's-Sıgar." Doktora Tezi, İstanbul Ün.,1965.
- Kufralı, Kasım. "Molla İlahi ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiye Muhiti", TDED.III/1-2 İstanbul,1984.
- _____, _____. "Nakşibendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı", İstanbul Ün., Türkiyat Araştırma Merk., Doktora Tezi, nr. 337.
- _____, _____. "Nakşibendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı" İstanbul Ün., Türkiyat Araş. Merk., Doktora Tezi, nr. 337
- Kürkçüoğlu, K. Edip. "Beng ü Bade", İstanbul, 1955.
- _____, _____. "Kırk Hadis Tercümesi", İstanbul, 1951.
- _____, _____. "Rind u Zahid", Ankara, 1956.
- Levend, Agah Sırrı. Ali Şir Nevaî, Hayatı, Sanatı ve Kişiliği, C.1, Ankara, 1965.
- _____, _____. Ali Şir Nevaî, Divanlar 4 Türkçe, 1 Farsça Divân, C.2, Ankara, 1996.
- _____, _____. Ali Şir Nevaî, Hamse, C.3, Ankara, 1967.
- _____, _____. Ali Şir Nevaî, Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler, C.4, Ankara,1968.
- _____, _____. Nabî'nin Surname'si, İnkilab Kitabevi, İstanbul, 1944.
- Lebib Efendi. "Sihhat u Maraz", İstanbul, 1282.
- Mansuroğlu, Mecdut. Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, İstanbul, 1958.
- Masum, Hasan. 'Divân-ı Necmi', İstanbul, 1284-87
- Mazıoğlu, Hasibe. "Fuzulî'nin Farsça Divanı", Ankara, 1962.
- _____, _____. "Fuzulî-Hafız: İki şair arasında karşılaştırma", Doktora Tezi, Ankara Ün. 1951.
- _____, _____. "Fuzulî-Hafız: İki şair arasında karşılaştırma", Türkiye İş Bankası, 1956.

- _____, _____. “Fuzulî Üzerine Makaleler”, TDK, Ankara, 1997.
- Memmedzâde, Hamid. “Nesimî'nin Hayatı ve Farsça Divân'ı.” Çev. Turgut Karabey, EÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, s.,9 (1998):135-47
- Mengi, Mine. Divân Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nabî, AKM.Yay., Ankara, 1987.
- Mevlevî, Selahattin. “Terceme-i Hal-i Hz. Pir İbrahim Gülşeni”, İstanbul, 1989.
- Miskioğlu, Bercis. “Adni Divanı”, İstanbul Ün., Türkiyat Tezleri, nr. 372.
- Molla Abdulkerim Müderris. ‘Yad-ı Merdan: Mevlana Halid Nakşibendi, Bağdad, 1979.
- Naimuddin, Seyyid. “Nefî ve İran Şiiri.” Doktora Tezi, Ankara Ün., 1953.
- Nefisi, Said. “Divân-ı Fahreddin-i Irakî”, Tahran, 1338 h.ş.
- _____, _____. “Külliyat-ı Şeyh Fahreddin-i İbrahim-i Hemedani el-Mütehalls be-Irakî”, Tahran, 1335.
- Nevvar, Ahmed. “Fuzulî'nin Nesri”, Mezuniyet Tezi, Türkiyat Enst., 1938.
- Nicholson, R. A. ‘The Mathnavi of Jelalu'd-din Rumi, E. J. Gibb Memorial New Series, London, 1924-1940, VI, 1-8.
- _____, _____. Selected Poem from Diwan Shams Tebriz, Cambridge, 1988.
- Nüzhetü'l-Ervah, (Ömer Nasuhî Bilmen) Farisi Divançe ve Tercümesi, İstanbul, 1968.
- Ocak, Tulya. Tahlil-i Eşar-ı Ahmed-i Daî, Doktora Tezi, Tahran Ün., 1973
- _____, _____. “Nefî'nin Türkçe Divân'ı.” Doçentlik Tezi, Hacettepe Ün., 1980.
- Oflazoğlu, A.Turan. Cem Sultan, Ankara, AKM., 1986
- Okur- Meriç, Münevver. “Cem Sultan'ın yeni bulunan Fal-ı Reyhan-ı Cem Sultan Adlı eseri.” Tarih ve Toplum 16, s.,96 (Aralık 1991):24-7
- _____, _____. “Cem Sultan ve Edebi Kişiliği” XV. Sanat Tarihi Araştırma Haberleşme Sempozyumu, 31 Mayıs-4 Haziran 1999, İstanbul

- _____, _____. Cem Sultan, Cemşid u Hurşid: inceleme- metin, AKM.Yay., 123, Mesneviler Dizisi:3, Ankara, 1997
- _____, _____. Cem Sultan Hayatı ve Şiir Dünyası, Ankara, Kültür Bak., 1992
- Okay, Orhan. “Bakî'nin Kanunî Mersiyesi'ne Dair.” Sanat ve Edebiyat Yazıları, İstanbul, Dergah, 1990: 88-94.
- Ölmez (Kargı), Zuhâl. “Ali Şir Nevaî: Mahbubu'l-Kulub, inceleme-metin-sözlük.” Doktora Tezi, Hacettepe Ün., 1993.
- Önder, Mehmet- Binark, İsmet- Sefercioğlu, Nejat. Mevlana Bibliyografyası, 2 cilt, Ankara, 1974.
- Öztürk, Nuran. “Muhibbî Divanı'nda dini ve tasavvufi motifler.” Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1991.
- Özmen, Mehmet. Ahmed-i Daî Divanı, Doktora Tezi, Selçuk Ün., 1984.
- Özçelik, Saadettin. “Ali Şir Nevaî: Mecalisü'n-Nefais.” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün., 1981.
- Özönder, F.Sema Barutçu. Ali Şir Nevaî, Muhakemetü'l-Lügateyn, TDK., Yay., Ankara, 1996.
- Öz, Yusuf, “Tuhfe-i Vehbi Şerhleri” İlmî Araştırmalar, s.,5 (1997):219-32
- _____, Tuhfe-i Vehbi Şerhleri, Konya, 1999.
- Pekolcay, Necla. İslami Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1967.
- Pala, İskender. Hayriyye, Bedir Yay., İstanbul, 1989.
- Pavet de Courteille, Conseils de Nabî Efendi, Paris, 1857.
- Refioğlu, Selim Refik. “Fuzulî”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1945.
- Ritter, Helmut. ‘İslam Ans., Celaledin-i Rumi mad., C.III, İstanbul,1988, s.53-59.

- Schmidh, Jan, “Sünbülzade Vehbi’s Şevk-engiz: an Ottoman pornografic poem”
Turcica: Revue d’Etudes turques peuples, langues, cultures, Etats 25 (1993):9-37
- Sefercioğlu, Nejat. “ Fuzulî Divanı’nda Sevgilinin Fiziki Yapısı ile İlgili Özellikler”,
Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Ün., 1981.
- Selvi, Dilaver- Yıldız, Kemal. “Mektubat-ı Mevlana Halid”, İstanbul, 1993.
- Silay, Kemal, “Follower and critic of the new discourse Sünbülzade Vehbi and 18 th
Century reformers of Ottoman poetry” The Turkish Studies Association Bulletin
18, s.1 (1994):109-15
- Sipehsalar, Feridun. “Risale-i Sipehsalar” (nşr. Said-i Nefisi) Tahran, 1325 hş.
- Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe-i Vehbî, İstanbul (Hac Muharrem Efendi), 1862.
- Şahin, Esin. ‘Divân-ı Necmi: metin’ Yüksek Lisans Tezi, Onsekizmart Üniversitesi,
1998.
- Şardağ, Rüştü. Şair Sultanlar, Ankara, 1982.
- Şeyh Osman b. Sened el-Basrî ‘Asfa’l Mevarid min Selsali Ahvali’l-İmam Halid’,
Kahire,1313
- Tahsin, Berrin. “Nefi- Yaşadığı Devir, Hayatı, Eserleri, Tesirâtı.”, Mezuniyet Tezi,
Üniversite Ktp.,Tezler 183.
- Tarıkahya, Meliha Ülker. Fihi Ma Fih Tercümesi, İstanbul, 1954.
- _____, _____. Sultan Veled, Maarif, Ankara, 1949.
- Tarlan, Ali Nihat. “Nefî’nin Farsça Divanı Tercümesi, İstanbul, 1944.
- _____, _____. Yavuz Sultan Selim’in Farsça Divân Tercümesi, İstanbul, 1946
- _____, _____. “Fuzuli’nin Farsça Divân Tercümesi”, İstanbul, 1950.
- _____, _____. “Fuzuli Divanı Şerhi”,2.bs. Ankara, Akçağ Yay., 1998.
- Tansel, Selahattin. Yavuz Sultan Selim, Ankara, MEB.,1969
- Tekin, Talat. Sultan Veled’in Türkçe Manzumeleri, Türk Dili, C.8, sayı 88,1. 1959.

- Tekin, G. Alpay. Ahmed-i Daî and His Çengname, Cambridge, 1975
- _____, _____. Çengname, Ahmed-i Daî, inceleme-tenkitli metin. Harvard Ün., 1992.
- _____, _____. Türkiye Diyanet Vak., İslam Ans., Ahmed-i Daî Mad., C.2, İst.,1989, s.56
- _____, _____. Ali Şir Nevaî, Ferhad u Şirin, TDK. Yay., Ankara, 1994.
- Turan, Selami. “Nabî; Tuhfetü'l-Harameyn: inceleme-metin” Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Ün., 1995
- Tural, Güzin. “Ali Şir Nevaî’yi yetiştiren çevre ve dönem”, Türk Kültürü, yıl 31, s.360 (Nisan 1993):232-35
- Türkay, Kaya. “Ali Şir Nevaî: Bedayî’ü'l-Vasat, inceleme-metin-dizin” Doktora Tezi, Ankara Ün., 1998.
- Togan, Zeki Velidi. İslam Ans., Ali Şir Nevaî mad., C.2, İstanbul, 1989, s.449 vd.
- Tören, Hatice. “Ali Şir Nevaî: Sedd-i İskenderî: metin-inceleme-dizin” Doktora Tezi, İstanbul Ün.,1990
- Ural, Serap. “Arif Hikmet ve Tezkire-i Şuarası” Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 1998
- Uyar, Kamil Yaşar. “Sultan III. Murad’ın Fütühat-ı Ramazan’ı ve Farsça Divanı”, Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1995.
- Uzluğ, Feridun Nafiz. Mevlana’nın Mektupları, İstanbul, 1937.
- _____, _____. Divân-ı Sultan Veled, İstanbul, 1941.
- Ülger, Sibel. “Nabî’nin Hayrabad’ı: inceleme-metin” Yüksek Lisans Tezi, Yüzyüncü Yıl Ün., 1996.
- Ünver, İsmail. “Hamidi’nin Türkçe Şiirleri”, TDE, VI (1974):197-223.
- Vakkasoğlu, Vehbi. Osmanlıdan Cumhuriyete Din Alimleri, İstanbul, 1987, s.79-110.

- Yağcı, Şerife. “Nevres-i Kadim Divanı ve indeks”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Ün., 1993.
- Yavuz, Hulusi. “Erzurumlu Ömer Nasuhi Bilmen’in İlim ve Kültür Tarihimizdeki Yeri ve Tesiri”, İstanbul, 1991.
- Yazıcı, Tahsin. “Menakıb-ı İbrahim Gülşeni ve Şive-i Tarikat-ı Gülşeniye (Muhyi-i Gülşeni ve Şemlelizade Ahmed Efendi’nin Eserleri), Ankara, 1982.
- _____, _____. İslam Ans., Sultan Veled mad., C.II, İstanbul, 1979, s.28-32.
- _____, _____. “Eflaki, Menakıbü’l-Arifin”, Ankara, 1980.
- _____, _____. “İbrahim Gülşeni, hayatı ve eserleri” Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doktora Tezleri, nr.74.
- Yetkin, Safvet. “Eşiatü’l-Lemaat (Parıltılar), Mili Eğitim Bak., 1948-1963.
- Yıldızcan, Rızvan. “Bakî, Fuzuli, Nefî ve Nedim Divanlarında İç Mekan.” Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 1997.
- Yorulmaz, Hüseyin. Divân Edebiyatında Nabî Ekolü, Kitabevi Yay., İstanbul, 1996.
- _____, _____. Divân Şiirinde Nabî ve Hikemi Tarz, Doktora Tezi, Trakya Ün., 1995.
- Yücebaş, Hilmi. Şair Sultanlar, Ankara, 1982.
- Yücel, Hasan Ali. Mevlana’nın Rübaileri, İstanbul, 1932.
- Yüksel, Hüseyin. “Gazavetnameler ve Nabî’nin Fetih-name-i Kamanıç adlı eserinin metni” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Ün., 1997.
- Yüksel, Sadrettin. “Mevlana Halid-i Bağdadi’nin Divân ve Şerhi, İstanbul, 1993.
- Zarcone, Tierry. “Kaşgarî Tekkesi”, Düünden Bugüne İstanbul Ans., İstanbul, 1995, IV, 398.
- Zeki, Mehmed. Maktul Şehzadeler, İstanbul, 1336